

Jesús Huerta de Soto

Austrų ekonomikos mokykla

Rinkos tvarka ir
verslus kūrybingumas

Jesús Huerta de Soto

Austrų ekonomikos mokykla

Rinkos tvarka ir verslus kūrybingumas

Vilnius
2013

UDK 330.8(436)
Hu43

Versta iš

**Jesús Huerta de Soto, The Austrian School: Market Order and
Entrepreneurial Creativity**

In Association with the Institute of Economic Affairs

Edward Elgar
Cheltenham, UK • Northampton, MA, USA

- © Jesús Huerta de Soto 2008
- © Edward Elgar Publishing Limited 2008
- © Andrius Šimašius, vertimas į lietuvių kalbą, 2013
- © Lietuvos laisvosios rinkos institutas 2013

ISBN 978-609-8101-10-2

Turinys

<i>Įvadas</i>	6
1. Esminiai austrų mokyklos principai	8
1.1 Austrų veiklos teorija prieš neoklasikinę sprendimo teoriją	11
1.2 Austrų subjektyvizmas prieš neoklasikinį objektyvizmą	12
1.3 Austrų verslininkas prieš neoklasikinį <i>Homo economicus</i>	13
1.4 Grynos verslo klaidos galimybė (austrų mokykla) prieš visų sprendimų racionalizavimą <i>a posteriori</i> (neoklasikinė mokykla)	13
1.5 Subjektyvi informacija (austrų mokykla) prieš objektyvią informaciją (neoklasikinė mokykla)	14
1.6 Verslus koordinavimo procesas (austrų mokykla) prieš bendros ar dalinės pusiausvyros modelius (neoklasikinė mokykla)	15
1.7 Subjektyvios sąnaudos (austrų mokykla) prieš objektyvias sąnaudas (neoklasikinė mokykla)	18
1.8 Verbalinis formalizmas austrų mokykloje prieš matematinį formalizmą neoklasikinėje mokykloje	19
1.9 Ryšys tarp teorijos ir empirinio pasaulio: skirtingos „prognozės“ sampratos	20
1.10 Išvada	24
2. Žinios ir verslumas	25
2.1 Verslumo apibrėžimas	25
2.2 Informacija, žinios ir verslumas	26
2.3 Subjektyvios ir praktinės, o ne mokslinės žinios	27
2.4 Išskirtinės, išskaidytos žinios	29
2.5 Neišsakomos, neišreiškiamos žinios	29
2.6 Kūrybiška verslumo esmė	31

2.7	Informacijos kūrimas	31
2.8	Informacijos perdavimas	32
2.9	Mokymosi efektas: koordinacija ir prisiderinimas	33
2.10	Esminis principas	34
2.11	Konkurencija ir verslumas	35
2.12	Išvada: austrų visuomenės samprata	37
3.	Carlas Mengeris ir austrų mokyklos pirmtakai	39
3.1	Įvadas	39
3.2	Ispanijos aukso amžiaus scholastai – austrų mokyklos pirmtakai	40
3.3	Scholastinės tradicijos nuosmukis ir Adamo Smitho įtaka	47
3.4	C. Mengeris ir subjektyvistinis austrų mokyklos požiūris: veiklos kaip subjektyvių etapų eilės samprata, subjektyvistinė vertės teorija ir ribinio naudingumo dėsnis	51
3.5	C. Mengeris ir ekonominė socialinių institucijų teorija	55
3.6	<i>Methodenstreit</i> , arba ginčas dėl metodo	57
4.	Eugenas von Böhm-Bawerkas ir kapitalo teorija	60
4.1	Įvadas	60
4.2	Žmogiškoji veikla kaip subjektyvių etapų eilė	61
4.3	Kapitalas ir kapitalinės gėrybės	63
4.4	Palūkanų norma	68
4.5	E. Von Böhm-Bawerkas prieš Alfredą Marshallą	71
4.6	E. von Böhm-Bawerkas prieš Karlą Marxą	72
4.7	E. von Böhm-Bawerkas prieš Johną Batesą Clarką ir jo mitinę kapitalo sampratą	73
4.8	Friedrichas von Wieseris ir subjektyvistinė alternatyviųjų sąnaudų samprata	78
4.9	Pusiausvyros modelio ir pozityvistinio formalizmo triumfas	79

5.	Ludwigas von Misesas ir dinaminė rinkos samprata	82
5.1	Įvadas	82
5.2	Trumpas biografinis eskizas	82
5.3	Pinigų, kredito ir ekonomikos ciklų teorija	85
5.4	Socializmo negalimumo teorema	88
5.5	Verslumo teorija	92
5.6	Ekonomikos metodas: teorija ir istorija	94
5.7	Išvada	96
6.	Friedrichas Augustas von Hayekas ir spontaninė rinkos tvarka	98
6.1	Biografinis pristatymas	98
6.2	Ekonomikos ciklų tyrimas: koordinacijos laike sutrikimas	103
6.3	Diskusija su Johnu Maynardu Keynesu ir Čikagos mokykla	108
6.4	Diskusija su socialistais ir socialinės inžinerijos kritika	112
6.5	Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė	117
7.	Austrų mokyklos atgimimas	122
7.1	Pusiausvyros analizės ir matematinio formalizmo krizė	122
7.2	Murray'us Rothbardas, Israelis Kirzneris ir austrų mokyklos atgimimas	129
7.3	Dabartinė austrų mokyklos tyrimų programa ir numatomas jos įnašas į ekonomikos raidą ateityje	132
7.4	Atsakymai į keletą kritinių pastabų ir komentarų	136
7.5	Išvada: palyginamasis austrų paradigmos įvertinimas	141
	<i>Literatūra</i>	145

Įvadas

Šioje knygoje išsamiai aptarsime esmines austrų ekonomikos mokyklos idėjas bei tas jos ypatybes, kurios ją labiausiai skiria nuo iki šiol ekonomikos moksle dominuojančios paradigmos. Be to, išanalizuosime austrų minties raidą nuo pradžios iki šių dienų ir parodysime, kaip austrų mokyklos indėlis gali praturtinti tolesnę ekonomikos mokslo raidą.

Turėdami galvoje, kad dauguma žmonių nėra susipažinę su pagrindinėmis austrų mokyklos idėjomis, pirmajame skyriuje paaiškinsime pamatinius austrų siūlomos dinamiškos rinkos sampratos principus ir atskleisime svarbiausius skirtumus tarp austrų požiūrio ir neoklasikinės paradigmos, kuri nepaisant jos trūkumų vis dar dėstoma daugelyje universitetų. Antrajame skyriuje aptarsime verslumo skatinamos koordinavimo tendencijos esmę – austrams ši tendencija paaiškina tiek spon-taniškos rinkos tvarkos susiformavimą, tiek dėsningumą, sudarančių ekonomikos mokslo tyrimų objektą, egzistavimą. Trečiajame skyriuje pereisime prie austrų ekonominės minties istorijos aptarimo ir pradėsi-me nuo oficialaus mokyklos įkūrėjo Carlo Mengerio, kurio intelektualinės šaknys siekia puikius Ispanijos Aukso amžiaus Salamankos mokyklos teoretikus. Visas ketvirtasis skyrius bus skirtas Eugenui von Böhm-Ba-werkui bei kapitalo teorijos analizei, nes būtent šios analizės labai trūks-ta Europos ir Amerikos universitetų ekonomikos teorijos programose. Penktajame ir šeštajame skyriuose aptarsime dviejų svarbiausių dvide-šimtojo amžiaus austrų ekonomistų, Ludwigo von Miseso ir Friedricho Augusto von Hayeko, pasiekimus. Jų indėlio reikšmę suprasti būtina, kad galėtume išsiaiškinti, kaip susiformavo šiuolaikinė austrų ekono-mikos mokykla ir kuo ji šiandien tapo pasaulinėje arenoje. Galiausiai, septintasis skyrius bus skirtas austrų mokyklos atgimimui, kuri paska-tino vyraujančios paradigmos krizė ir prie kurio prisidėjo daug jaunų mokslininkų iš įvairių Europos ir Amerikos universitetų. Užbaigdami knygą aptarsime šiuolaikinės austrų mokyklos tyrinėjimų programą ir kokį indėlį ji gali įnešti į tolesnę ekonomikos raidą. Taip pat atsakysime

į įprastą austrų požiūrio kritiką, dažniausiai kylančią dėl žinių ar supratimo stokos.

Reikia pabrėžti, kad čia neįmanoma išsamiai ir visapusiškai aptarti visų austrų mokyklos bruožų. Siekiame tik pateikti aiškia ir patrauklią jos svarbiausių pasiekimų apžvalgą. Todėl šį veikalą reikėtų laikyti paprastu įvadu, skirtu susidomėjusiems austrų mokykla, o į konkrečius klausimus labiau pasigilinti panorėję skaitytojai gali pasinaudoti knygos gale pateikiama rinktine bibliografija. Trumpumo dėlei vengiame gausių citatų, kurias galėtume įtraukti į tekstą, kad išsamiau atskleistume bei paaiškintume jo turinį. Mūsų pagrindinė užduotis yra suprantamu būdu pristatyti austrų paradigmą kuo platesniam su ja nesusipažinusių skaitytojų ratui taip, kad perskaitę šią knygą jie būtų pasirengę giliau tyrinėti šią perspektyvą, kuri neabejotinai jiems pasirodys nauja ir įdomi.

1. Esminiai austrų mokyklos principai

Vienas pagrindinių Europos universitetų ekonomikos fakultetų studijų programų trūkumų yra tai, kad iki šiol jos nesuteikia studentams galimybės visapusiškai ir integruotai pažvelgti į moderniosios austrų ekonomikos mokyklos pasiekimų esminius teorinius elementus. Šiame skyriuje siekiame ištaisyti šį didelį trūkumą, pateikti bendrą svarbiausių austrų mokyklos skiriamųjų bruožų apžvalgą ir taip padėti geriau suprasti istorinę austrų minties raidą, kurią aptarsime vėlesniuose skyriuose. Tam 1.1 lentelėje vaizdumo dėlei trumpai išdėstėme svarbiausius skirtumus tarp austrų mokyklos ir vyraujančios (neoklasikinės) paradigmos, kuri dažniausiai dėstoma Europos universitetuose. Tokiu būdu galima iškart suprasti įvairius šių dviejų požiūrių nesutarimus, kuriuos vėliau aptarsime išsamiau.

1.1 lentelė. Esminiai skirtumai tarp austrų ir neoklasikinės mokyklų

Kas lyginama	Austrų paradigma	Neoklasikinė paradigma
1. Ekonomikos samprata (esminis principas):	Žmogiškosios veiklos, suprantamos kaip dinamiškas procesas, teorija (prakseologija).	Sprendimo teorija: maksimizavimas atsižvelgiant į apribojimus (siaura „racionalumo“ samprata).
2. Metodologinis požiūris:	Subjektyvizmas.	Metodologinio individualizmo stereotipas (objektyvistiškas).
3. Socialinių procesų protagoinistas:	Kūrybingas verslininkas.	<i>Homo economicus</i> .
4. Apriorinė galimybė, kad veikėjas darys klaidų; verslo pelno prigimtis:	Veikėjai gali daryti grynus verslo klaidas, kurių būtų galėję išvengti, jei ieškodami pelno galimybių ir jas aptikdami būtų parodę didesnę verslų budrumą.	Apmaudžios klaidos tokiomis nelaikomos, nes visi praeities sprendimai racionalizuojami pagal sąnaudas ir naudą. Verslo pelnas laikomas už gamybos veiksnius gaunama renta.

Kas lyginama	Austrų paradigma	Neoklasikinė paradigma
5. Informacijos samprata:	Žinios ir informacija yra subjektyvios ir išskaidytos ir nuolat kinta (verslus kūrybiškumas). Daroma radikali perskyra tarp mokslo žinių (objektyvių) ir praktinių žinių (subjektyvių).	Tariama, kad informacija apie tikslus ir priemones yra pilna, objektyvi ir nekintanti (tikrumo arba tikimybės pavidalu). Praktinės (verslumo) žinios neskiriamos nuo mokslo žinių.
6. Atskaitos taškas:	Bendras, link koordinacijos linkstąs procesas. Nedaroma skirties tarp mikro ir makroekonomikos – kiekviena ekonomikos problema tirama siejant su kitomis.	Pusiausvyros (bendrosios arba dalinės) modelis. Atskiriama mikro ir makroekonomika.
7. „Konkurencijos“ samprata:	Verslaus varžymosi procesas.	„Tobulos konkurencijos“ būklė arba modelis.
8. Sąnaudų samprata:	Subjektyvios (priklauso nuo verslaus budrumo ir juo atitinkančių naujų, alternatyvių tikslų).	Objektyvios ir pastovios (gali sužinoti ir išmatuoti trečioji šalis).
9. Formalizmas:	Verbalinė (abstrakti ir formali) logika, aprėpianti subjektyvių laiką ir žmogišką kūrybingumą.	Matematinis formalizmas (simbolinė kalba, paprastai vartojama analizuojant nelaidinius ir pastovius reiškinius).
10. Santykis su empiriniu pasauliu:	Apriorinis deduktinis samprotavimas: tarp teorijos (mokslo) ir istorijos (meno) brėžiama radikali perskyra, bet tuo pat metu jos ir derinamos. Istorija negali patvirtinti teorijų.	Empirinis hipotezių tikrinimas (bent retoriškai).
11. Konkrečių įvykių prognozių galimybė:	Nereali, nes ateities įvykiai priklauso nuo verslumo žinių, kurios dar nesukurtos. Galimos tik kokybinės, teorinės tendencijų prognozės apie tai, kaip intervencija naikina koordinaciją.	Prognozės yra tikslas, kurio sąmoningai siekiama.

Kas lyginama	Austrų paradigma	Neoklasikinė paradigma
12. Už prognozavimą atsakingas asmuo:	Verslininkas.	Ekonomikos analitikas (socialinis inžinierius).
13. Dabartinė paradigma būklė:	Stebėtinai atgimimas per pastaruosius dvidešimt penkerius metus (ypač po keinsizmo krizės ir realaus socializmo žlugimo).	Krizės ir greitos kaitos būseną.
14. Investuoto „žmogiškojo kapitalo“ kiekis:	Mažuma, tačiau auganti.	Dauguma, nors yra skaidymosi ir dezintegracijos ženklų.
15. Investuoto „žmogiškojo kapitalo“ tipas:	Daugiadiscipliniai teoretikai ir filosofai. Radikalūs liberalai.	Intervencijų į ekonomiką (neuošios socialinės inžinerijos) specialistai. Nuostatos laisvės atžvilgiu labai įvairios.
16. Naujausi pasiekimai:	<ul style="list-style-type: none"> • Kritinė institucinės prievartos (socializmo ir intervencionizmo) analizė. • Laisvosios bankininkystės ir ekonomikos ciklų teorija. • Evoliucinė institucijų (teisinių, moralinių) teorija. • Verslumo teorija. • Kritinė „socialinio teisingumo“ analizė. 	<ul style="list-style-type: none"> • Viešojo pasirinkimo teorija. • Ekonominė šeimos analizė. • Ekonominė teisės analizė. • Naujoji klasikinė makroekonomika. • Informacijos ekonomika. • Naujasis keinsizmas.
17. Santykinė įvairių autorių pozicija:	Rothbardas, Misesas, Hayekas, Kirzneris.	Coase'as, Friedmanas, Beckeris, Samuelsonas, Stiglitzas.

1.1 AUSTRŲ VEIKLOS TEORIJA PRIEŠ NEOKLASIKINĘ SPRENDIMO TEORIJĄ

Austrų teoretikai ekonomikos mokslą mato kaip veiklos, o ne kaip sprendimų priėmimo teoriją – tai vienas iš labiausiai juos nuo kolegų neoklasikų skiriančių bruožų. Iš tikrųjų žmogiškosios veiklos sąvoka apima ir apimtimi gerokai viršija individualaus sprendimo sąvoką. Austrų mokykloje gyvybiškai svarbi veiklos sąvoka aprėpia ne tik hipotetinį sprendimo procesą, vykstantį „duotų“ žinių apie tikslus ir priemones kontekste, bet ir suvokimą „pačios tikslų ir priemonių struktūros, kurioje turi vykti visas skirstymas (*allocation*) ir ekonomizavimas [o neoklasikai dažniausiai apsiriboja tik tuo]“ (Kirzner 1973, 33). Be to, austrams rūpi ne tiesiog faktas, kad sprendimas padarytas, o tai, kad jis yra įkūnytas žmogaus veikloje – sąveikų ir koordinavimo aktų seriją apimančiame procese (kuris gali būti ir nepabaigiamas). Būtent tai austrams yra ekonomikos tyrimų objektas. Tad ekonomika jiems nėra teorijų apie pasirinkimą arba sprendimą rinkinys, jiems ji yra teorinis korpusas, tiriantis socialinių sąveikų procesus, kurių koordinacijos lygis gali kisti pagal tai, kiek verslaus budrumo parodo veikėjai.

Austrai ypač kritikuoja siaurą ekonomikos sampratą, įvestą Lionelio Robbinso, šiam pasiūlius plačiai žinomą apibrėžimą. Jo žodžiais, „ekonomika yra mokslas, tiriantis žmogaus elgesį kaip santykį tarp tikslų ir stygiumi pasižyminčių priemonių, kurios gali būti panaudojamos alternatyviais būdais“ (Robbins 1932, 16). L. Robbinso sampratoje neišsakytai laikomasi prielaidos, kad žinios apie tikslus ir priemones yra duotos, o ekonomikos problema redukuojama į techninę paprasto paskirstymo, maksimizavimo arba optimizavimo pagal tam tikrus apribojimus, kurie taip pat laikom žinomais, problemą. Kitaip tariant, L. Robbinso ekonomikos samprata atspindi neoklasikinės paradigmos esmę ir yra laikytina visiškai svetima austrų mokyklos metodologijai, kaip ji suprantama šiandien. Juk L. Robbinsas žmogų vaizduoja kaip robotą, tiesiog kaip žmogaus karikatūrą, tik pasyviai reaguojančią į įvykius. L. von Misesas, I. Kirzneris ir kiti austrų mokyklos atstovai, priešingai, mano, kad žmo-

gus ne tiek skirsto duotas priemones turimiems tikslams, kiek nuolat ieško naujų tikslų ir priemonių, tuo pat metu mokydamasis iš praeities ir pasitelkdamas vaizduotę ateičiai atrasti ir kurti (per veiklą). Todėl austrams ekonomika yra daug platesnio ir bendresnio mokslo, bendrosios žmogiškosios veiklos teorijos (o ne sprendimo ar pasirinkimo teorijos), dalis. Pasak F. von Hayeko, jei šiam bendram žmogiškosios veiklos mokslui „reikia pavadinimo, tai *prakseologijos* mokslų terminas, jau aiškiai apibrėžtas ir plačiai naudojamas Ludwigo von Miseso, atrodytų pats tinkamiausias“ (Hayek 1952a, 209).

1.2 AUSTRŲ SUBJEKTYVIZMAS PRIEŠ NEOKLASIKINIŲ OBJEKTIVIZMĄ

Kitas esminės svarbos klausimas austrams yra subjektyvizmas. Austrų mokyklai subjektyvistinė samprata yra būtina, ji iš esmės yra mėginimas kurti ekonomikos mokslą remiantis tikrais žmonėmis iš kūno ir kraujo, kurie laikomi kūrybingais veikėjais ir visų socialinių procesų protagonistais. Todėl L. von Misesas teigia:

Ekonomika netiria daiktų ir apčiuopiamų materialių objektų, ji tiria žmones, prasmes, kurias jie teikia daiktams, ir jų atliekamus veiksmus. Gėrybės, prekės, turtas ir visos kitos elgesio sąvokos nėra gamtos elementai – jos yra žmogiškojo prasingumo ir elgesio elementai. Tas, kas nori juos tirti, turi žvelgti ne į išorinį pasaulį; jis turi jų ieškoti prasmėse, kurias dalykams priskiria veikiantys žmonės (Mises 1996, 92).

Tad aiškiai matome, jog, austrų teoretikų supratimu, ekonominius apribojimus mums primeta ne objektyvūs išorinio pasaulio reiškiniai ar materialūs veiksniai (pavyzdžiui, naftos ištekliai), o žmogiškojo verslumo žinios (vidaus degimo variklio efektyvumą padvigubinančio karbiuratoriaus sukūrimas turėtų tokį pat ekonominių poveikį, kaip visų fizinių naftos išteklių padvigubėjimas). Todėl austrams gamyba yra ne gamtinis, fizinis, išorinis vyksmas, o veikiau intelektinis, dvasinis reiškinys (Mises 1996).

1.3 AUSTRŲ VERSLININKAS PRIEŠ NEOKLASIKINIŲ HOMO ECONOMICUS

Verslumas, kuriam bus skiriama didelė antrojo skyriaus dalis, yra pagrindinė austrų ekonominės teorijos ašis, tačiau neoklasikinėje ekonomikoje apie jį visiškai nekalbama. Iš tiesų, verslumas yra nuolat nepusiausvyros būsenoje esančio realaus pasaulio reiškinys, tad jis negali vaidinti jokio vaidmens pusiausvyros modeliuose, kuriems neoklasikiniai autoriai skiria daugiausiai dėmesio. Be to, neoklasikiniai teoretiškai verslumą laiko paprastu gamybos veiksniu, kurį galima paskirstyti (*allocate*) pagal numatomas jo sąnaudas ir tikėtiną naudą. Jie nesupranta, kad taip traktuodami verslumą išsipainioja į neišsprendžiamą loginį prieštaravimą: jeigu verslumo išteklių būtų įgyjami pagal numatomas sąnaudas ir tikėtiną naudą, tai reikštų, jog jau šiandien yra disponuojama tam tikra informacija (tikėtina sąnaudų ir naudos ateityje vertė), kurią verslumas dar tik turi sukurti. Kitaip tariant, pagrindinė verslininko užduotis, kaip matysime, yra kurti ir atrasti naują, iki tol neegzistavusią informaciją, ir kol nesibaigia toks kūrimo procesas, ta informacija neegzistuoja ir negali būti žinoma. Taigi, tiesiog žmogiškai neįmanoma priimti neoklasikinių paskirstymo sprendimų pagal numatomas sąnaudas ir naudą.

Be to, austrų ekonomistai dabar beveik vieningai sutaria, kad pati idėja, jog verslo pelnas kyla iš paprasčiausio rizikos prisiėmimo, yra klaidinga. Rizika veikia atspindi tik dar vieną gamybos procesų sąnaudų tipą ir yra visiškai nesusijusi su grynu verslo pelnu, atsirandančiu tada, kai verslininkas atranda pelno galimybę, apie kurią anksčiau nežinojo, ir atitinkamai veikia, kad ja pasinaudotų (Mises 1996, 809–811).

1.4 GRYNOS VERSLO KLAIDOS GALIMYBĖ (AUSTRŲ MOKYKLA) PRIEŠ VISŲ SPRENDIMŲ RACIONALIZAVIMĄ A POSTERIORI (NEOKLASIKINĖ MOKYKLA)

Dažnai nepastebima, kaip stipriai skiriasi „klaidos“ sąvokos vaidmuo austrų ir neoklasikinėje mokyklose. Austrų požiūriu, kai rinkoje versli-

ninkai nepastebi pelno galimybės, jie daro „grynas“ verslo klaidas. Būtent tokio tipo klaidų egzistavimas tampa „gryno verslo pelno“ šaltiniu tada, kai klaidos atrandamos ir panaikinamos. Autoriai neoklasikai, priešingai, mano, kad tikrų verslo klaidų, dėl kurių reiktų *a posteriori* gailėtis, nebūna. Taip yra todėl, kad neoklasikai racionalizuoja visus praeities sprendimus pagal apriboto matematinio maksimizavimo sistemoje atliekamą tariamą sąnaudų ir naudos analizę. Tad aišku, kad grynas verslo pelnas neoklasikų pasaulyje neatlieka jokios funkcijos, ir kai toks pelnas minimas, jis laikomas tiesiog užmokesčiu už paprastų gamybos veiksmų naudojimą arba iš rizikos prisiėmimo gaunamomis pajamomis.

1.5 SUBJEKTYVI INFORMACIJA (AUSTRŲ MOKYKLA) PRIEŠ OBJEKTYVIĄ INFORMACIJĄ (NEOKLASIKINĖ MOKYKLA)

Verslininkai nuolat kuria naują informaciją, kuri yra iš esmės subjektyvi, praktinė, išskaidyta ir sunkiai išreiškiama (Huerta de Soto 1992, 52–67, 104–110). Todėl austrų metodologijoje subjektyvi informacijos pagava yra esminis elementas, kurio labai trūksta neoklasikinėje mokykloje, nes teoretikai neoklasikai informaciją dažniausiai laiko objektyvia. Daugelis ekonomistų nesuvokia, kad vartodami terminą „informacija“ austrai ir neoklasikai kalba apie visiškai skirtingus dalykus. Juk neoklasikams atrodo, kad informacija yra objektyvus esinys, kurį, kaip ir kitas prekes, galima pirkti ir parduoti rinkoje pagal maksimizavimo sprendimus. Tokia įvairiose laikmenose saugoma „informacija“ neturi nieko bendro su austrų aprašoma subjektyvia informacija, kuri yra praktinė ir gyvybiškai svarbi ir kurią veičias subjektyviai interpretuoja, žino bei panaudoja konkretaus veiksmo kontekste. Austrų ekonomistai kritikuoja Josephą Stiglitzą ir kitus neoklasikus informacijos teoretikus už tai, kad šie neintegruoja informacijos teorijos ir verslumo, nors verslumas yra žinių šaltinis ir variklis. Kaip matysime, austrams pavyko tai integruoti. Be to, žvelgiant iš austrų perspektyvos, J. Stiglitzas nesupranta, kad informacija visuomet yra iš esmės subjektyvi ir kad jo „netobulomis“ laikomos rinkos ne tiek kuria „neefektyvumus“ (*inefficien-*

cies) (neoklasikų prasme), kiek leidžia susiformuoti potencialaus verslo pelno galimybės, kurias atranda ir rinkoje panaudoja verslaus koordinavimo procesus nuolat skatinantys verslininkai (Thomsen 1992).

1.6 VERSLUS KOORDINAVIMO PROCESAS (AUSTRŲ MOKYKLA) PRIEŠ BENDROS AR DALINĖS PUSIAUSVYROS MODELIUS (NEOKLASIKINĖ MOKYKLA)

Savo pusiausvyros modeliuose ekonomistai neoklasikai dažniausiai neatsižvelgia į koordinuojančią jėgą, austrų priskiriamą verslumui. Juk verslumas skatina ne tik kurti ir perduoti informaciją, bet ir, dar svarbiau, koordinuoti visuomenėje susiformuojantį netinkamai pritaikytą elgesį. Kaip pamatysime antrajame skyriuje, visi socialinės koordinacijos trūkumai pasireiškia kaip pelno galimybės, kurios būna latentinės, kol verslininkai jas atranda. Kai verslininkas pamato tokią galimybę ir ima veikti, kad ją pasinaudotų, toji galimybė išnyksta ir prasideda spontaniškas koordinavimo procesas. Šiuo procesu paaiškinama tendencija judėti link pusiausvyros, atsispindinti visose tikrose rinkos ekonomikoje. Be to, tik dėl koordinuojančios verslumo prigimties ekonomikos teorija yra galima kaip mokslas, suprantamas kaip teorinis socialinius procesus aiškinančių koordinavimo dėsnų korpusas.

Tai paaiškina, kodėl austrų ekonomistams rūpi tirti dinamišką konkurencijos sampratą (varžybų procesą), o ekonomistai neoklasikai domisi vien lyginamajai statikai būdingais pusiausvyros modeliais („tobula“ konkurencija, monopolis, „netobula“ arba monopolinė konkurencija). Todėl austrams atrodo absurdiška ekonomikos mokslą kurti pagal pusiausvyros modelį, kuris remiasi prielaida, kad visa informacija, reikalinga atitinkamoms pasiūlos ir paklausos funkcijoms nubrėžti, yra „duota“. Austrai, priešingai, telkia dėmesį į rinkos procesus, vedančius link (nors niekada nepasiekiamos) pusiausvyros būsenos. Netgi buvo pasiūlytas modelis, pavadintas „socialiniu Didžiuoju Sprogimu“, leidžiantis neribotą žinių ir civilizacijos augimą, vykstantį taip suderintai ir harmoningai (kitai tariant, koordinuotai), kaip tik žmogiškai įma-

noma įvairiomis istorinėmis sąlygomis. Tai įmanoma, nes verslus socialinio koordinavimo procesas niekada nesibaigia ir yra neišsemiamas. Kitaip tariant, verslumo aktą iš esmės sudaro naujos informacijos kūrimas ir perdavimas, o dėl to neišvengiamai keičiasi bendras kiekvieno visuomenės veikėjo potencialių tikslų ir priemonių suvokimas. Dėl šios kaitos savo ruožtu kyla nesuskaičiuojama daugybė kitų netinkamo pritaikymo atvejų, tampančių naujomis verslo pelno galimybėmis, kurias verslininkai atranda ir koordinuoja. Tokiu būdu procesas vyksta toliau. Tai dinamiškas, niekada nesibaigiantis procesas, kuris nuolat plinta skatindamas civilizacijos pažangą (koordinuoto socialinio Didžiojo Sprogimo modelis) (Huerta de Soto 1992, 78–79).

Taigi, austrai griežtai prieštarauja ekonomistams neoklasikams pagrindinės ekonomikos problemos prigimties klausimu. Austrai tiria dinamiškus socialinio koordinavimo procesus, vykstančius dėl to, kad individai, siekdami kiekvieno jų atliekamo veiksmo kontekste svarbiais laikomų tikslų ir priemonių, nuolat versliai kuria naują informaciją (kuri dėl šios priežasties niekada nėra „duota“), ir taip veikdami, net ir be sąmoningo siekio, išjudina spontaniškus koordinavimo procesus. Todėl austrams pamatinė ekonomikos problema nėra nei techninė, nei technologinė, nors taip ją dažniausiai mato teoretikai neoklasikai, besilaikantys prielaidos, kad tikslai ir priemonės yra duotos, ir ekonomikos problemą matantys kaip paprasčiausią techninę optimizavimo problemą. Kitaip tariant, austrų mokyklai esminė ekonomikos problema yra ne žinomos, objektyvios funkcijos, turinčios žinomus apribojimus, maksimizavimas – priešingai, problemos esmė yra griežtai ekonominė: ji kyla, nes tikslų ir priemonių skaičius yra didelis, jos tarpusavyje konkuruoja, žinios apie jas nėra duotos, bet išskaidytos po nesuskaičiuojamos daugybės žmonių protus, nuolat kuriančius jas *ex novo*, todėl neįmanoma žinoti nei visų egzistuojančių galimybių ir alternatyvų, nei kiek santykinai stipriai kiekvienos iš jų norima.

Be to, turime suvokti, kad žmogaus veikla visuomet turi verslumo komponentą, net tada, kai atrodo, jog ja tik maksimizuojama ar optimi-

zuojama, nes veikėjas turėjo visų pirma nutarti, kad toks automatinis, mechaninis, reaktyvus veikimas yra pranašiausias tomis konkrečiomis aplinkybėmis, kuriose jis atsidūrė. Kitaip tariant, neoklasikų prieiga yra tik santykinai nesvarbus atskiras austrų modelio atvejis, o pats šis modelis yra daug turtingesnis, platesnis ir daug geriau paaiškina realių visuomenę.

Be to, austrų teoretikai nemano, kad prasminga visiškai atskirti mikro ir makro ekonomiką, kaip dažniausiai daro ekonomistai neoklasikai. Priešingai, ekonomines problemas reikia tirti kartu, kaip tarpusavyje susijusius klausimus, nedarant skirčių tarp mikro ir makro aspektų. Radikalus „mikro“ ir „makro“ atskyrimas ekonomikos moksle yra vienas būdingiausių šiuolaikinių politinės ekonomikos įvadų ir vadovėlių trūkumų, nes juose nepateikiamas vieningas ekonomikos problemų sprendimas, kurio siekė L. von Misesas ir kiti austrų ekonomistai, o vietoje to ekonomikos mokslas visuomet pristatomas kaip padalintas į dvi atskiras, jokių sąryšių neturinčias disciplinas („mikro“ ir „makro“ ekonomiką), kurias dėl to galima studijuoti atskirai, kaip vėliau ir daroma. Kaip aiškiai parodė L. von Misesas, šis skirtumas kyla dėl to, kad vartojant tokias sąvokas kaip „bendras kainų lygis“ nebebandoma pinigams taikyti subjektyvistinės, marginalistinės vertės teorijos ir dėl to pasilieka ikimokslinėje ekonomikos stadijoje, kuomet teoretikai analizuodami vis dar bandė remtis bendromis klasėmis ar visuminiiais gėrybių dydžiais, užuot pasitelkę jų ribinius ar augančius kiekius. Dėl to susiformavo nelemta „disciplina“, sutelkusi savo tyrimų dėmesį į tariamus mechaninius ryšius tarp makroekonomikos visuminių dydžių, nors jų sąryšį su žmogiškąja veikla yra labai sunku ar net neįmanoma suvokti (Mises 1996, 400).

Bet kokių atveju ekonomistai neoklasikai centriniu savo tyrimų objektu yra pasirinkę pusiausvyros modelį. Šiame modelyje laikomasi prielaidos, kad visa informacija yra duota (tikrumo arba tikimybės pavidalu) ir kad skirtingus kintamuosius galima visiškai suderinti. Žvelgiant iš austrų perspektyvos, pagrindinis neoklasikinės metodologijos trūkumas yra tai, kad ši visiško suderinamumo prielaida gali vesti prie

klaidingų išvadų apie skirtingų ekonominių reiškinių ir sąvokų priežastinius ryšius. Austrų nuomone, pusiausvyros modelis tokiu būdu virsta skraiste, trukdančia teoretikui atrasti tikrąją priežasties ir padarinio ryšio kryptį, atsispindinčią ekonomikos dėsnuose. Tiesą sakant, neoklasikai ekonomistai dažniau mato ne vienakrypčius tendencijų dėsnius, o abipusį (veikiantį ratu) funkcinį skirtingų reiškinių ryšį, kurio pradžia (žmogaus veiksmas) lieka neatskleista arba nėra laikoma svarbia.

1.7 SUBJEKTYVIOS SĄNAUDOS (AUSTRŲ MOKYKLA) PRIEŠ OBJEKTYVIAS SĄNAUDAS (NEOKLASIKINĖ MOKYKLA)

Kitas esminis austrų metodologijos elementas yra grynai subjektyvioji sąnaudų samprata. Daugelis autorių mano, kad šią idėją be didelio vargo galima įtraukti į vyraujančią neoklasikinę paradigmą. Tačiau nors teoretikai neoklasikai retoriškai kalba apie sąnaudų subjektyvumo įtraukimą į savo modelius, pripažindami „alternatyvių sąnaudų“ svarbą, galiausiai jie visada jas pateikia objektyvizuotai. Austrams sąnaudos yra subjektyvi vertė, veikėjo priskiriama tiems tikslams, kurių jis atsisako nutardamas imtis tam tikrų veiksmų. Kitaip tariant, nėra objektyvių sąnaudų – vietoje to kiekvienas veikėjas turi parodyti verslų budrumą, kad nuolat atrastų sąnaudas įvairiomis aplinkybėmis. Juk veikėjas gali nepastebėti daugybės alternatyvių galimybių, kurias vėliau versliai atradus gali iš esmės pasikeisti veikėjo subjektyvus sąnaudų suvokimas. Tad nėra objektyvių sąnaudų, nulemiančių tikslų vertę; veikiau priešingai – sąnaudos, kaip subjektyvus vertinimas, yra prisiimamos (ir tokiu būdu nustatomos) pagal subjektyvią vertę, kurią veikėjas priskiria savo siekiamiems tikslams (galutinėms vartojimo gėrybėms). Todėl austrų ekonomistai tvirtina, kad būtent galutinių vartojimo gėrybių kainos, kaip subjektyvių vertinimų išraiška rinkoje, nulemia, kokias sąnaudas veikėjas ryžtasi patirti gamindamas tokias gėrybes, o ne atvirksčiai, kaip savo modeliuose dažnai tvirtina ekonomistai neoklasikai.

1.8 VERBALINIS FORMALIZMAS AUSTRŲ MOKYKLOJE PRIEŠ MATEMATINĮ FORMALIZMĄ NEOKLASIKINĖJE MOKYKLOJE

Austrai ir neoklasikai nesutaria, kaip analizuojant ekonomiką turi būti naudojamas matematinis formalizmas. Austrų mokyklos įkūrėjas Carlas Mengeris iš pat pradžių kruopščiai aiškino verbalinės kalbos pranašumą, būtent, kad ja įmanoma pagauti ekonominių reiškinių esmę (*das Wesen*), o matematine kalba to padaryti neįmanoma. Laiške, kurį 1884 m. parašė Leonui Walrasui, C. Mengeris stebėjosi: „Kaip galime suprasti šią esmę, pavyzdžiui, vertės esmę, žemės rentos esmę, verslininko pelno esmę, darbo pasidalinimą, bimetalizmą ir t. t., matematiniais metodais?“ (Walras 1965, 2:3). Matematinis formalizmas puikiai tinka išreikšti pusiausvyros būsenoms, kurias tiria ekonomistai neoklasikai, tačiau jis neleidžia suvokti subjektyvios laiko realybės, juo labiau verslaus kūrybingumo, o tai yra esminiai austrų teoretikų analitinio diskurso bruožai. Hansas Mayeris bene geriausiai nusakė matematinio formalizmo naudojimo ekonomikoje netinkamumą, rašydamas:

Iš esmės, matematinės pusiausvyros teorijoms būdinga imantinė, daugiau ar mažiau paslėpta fikcija – nevienalaikius dydžius, kurie funkcionuoja genetinėje-priežastinėje grandinėje, savo lygčių sistemose jos jungia taip, tarsi jie koegzistuotų tuo pačiu laiku. Padėtis sinchronizuojama „statiškai“, nors iš tikrųjų turime reikalą su procesu. Tačiau generavimo proceso neįmanoma analizuoti „statiškai“ kaip nekintamos būsenos, nepanaikinant jo tapatybės (Mayer 1994, 92).

Dėl šių priežasčių austrų mokyklos atstovai mano, kad daugelis neoklasikų teorijų bei išvadų, kurias jie teikia vartojimo ir gamybos analizės pagrindu, ekonominiu požiūriu yra beprasmės. Vienas pavyzdžių yra „pagal kainą pasvertų ribinių naudingumų lygybės dėsnis“, besiremiantis labai netvirtais teoriniais pagrindais. Šis dėsnis grindžiamas prielaida, kad veikėjas gali tuo pat metu įvertinti visų savo turimų gėrybių naudingumą, ir neatsižvelgiama į faktą, kad visa veikla yra kūrybiška ir

vyksta etapais ir kad gėrybės nėra įvertinamos tuo pačiu metu, sulyginant jų tariamą ribinį naudingumą, o veikia viena po kitos įvairių etapų ir veiksmų kontekstuose, kur jų ribinis naudingumas gali būti ne tik skirtingas, bet ir nepalyginamas (Mayer 1994, 81–83). Trumpai tariant, austrai matematikos naudojimą ekonomikoje laiko nepagrįstu, nes toks metodas sinchronizuoja laiko ir verslaus kūrybingumo atžvilgiu heterogeniškus dydžius. Dėl tų pačių priežasčių austrams beprasmiškas atrodo ekonomistų neoklasikų aksiominis racionalumo kriterijus. Juk jeigu veikėjas teikia pirmenybę A, o ne B, ir B, o ne C, tai jis, nenustodamas būti „racionalus“ ar nuoseklus, vis vien gali teikti pirmenybę C, o ne A, jei paprasčiausiai apsigalvojo (net jei tai padarė apie reikalą pagalvodamas vos šimtąją sekundės dalį). Austrų ekonomistų manymu, įprastasis neoklasikų racionalumo kriterijus painioja pastovumo ir nuoseklumo sąvokas (Mises 1996, 102–104).

1.9 RYŠYS TARP TEORIJOS IR EMPIRINIO PASAULIO: SKIRTINGOS „PROGNOZĖS“ SAMPRATOS

Galiausiai, nuo Europos universitetuose dažniausiai dėstomo neoklasikų modelio austrų paradigma radikaliai skiriasi savo požiūriu į teorijos ryšį su empiriniu pasauliu ir į prognozavimo galimybes. Austrų įsitikinimu, tas faktas, kad mokslinis „stebėtojas“ negali gauti subjektyvios informacijos, kurią nuolat decentralizuotai kuria ir atranda „stebimi“ veikėjai verslininkai, socialinių procesų protagonistai, pagrindžia empirinio verifikavimo ekonomikoje negalimybę. Austrai taip pat tvirtina, kad tie patys veiksniai, kurie socializmą daro teoriškai negalimą (juos analizuosime penktajame ir šeštajame skyriuose), taip pat paaiškina, kodėl mūsų moksle perspektyvų neturi empirizmas, sąnaudų ir naudos analizė bei griežtasis utilitarianizmas. Be to, nesvarbu, ar tokiais tuščiais bandymais užsiima mokslininkas, siekdamas gauti gyvybiškai būtinos praktinės informacijos savo teorijoms patvirtinti, ar politikas, mėgindamas koordinuoti žmonių veiklą įsakais. Jei būtų įmanoma tokią informaciją gauti, ji galėtų būti vienodai pagrįstai naudojama abiem

atvejais – tiek koordinuojant visuomenę prievartiniais įsakais (taikant socializmui ir intervencionizmui būdingą socialinę inžineriją), tiek empiriškai tikrinant ekonomines teorijas. Tačiau, austrų požiūriu, tiek socialistinis idealas, tiek pozityvistinis ar griežtai utilitaristinis idealas yra nepasiekiami dėl šių priežasčių: pirmiausia, dėl didžiulio tam reikalingos informacijos kiekio, antra, dėl pačios būtinosios informacijos prigimties (išskaidyta, subjektyvi, neišsakoma), trečia, dėl verslumo procesų dinamiškumo (neįmanoma perduoti informacijos, kurios verslininkai dar nesukūrė vykstant nuolatiniam inovatyviam kūrybiniam procesui) ir, ketvirta, dėl pačios prievartos ir mokslinio „stebėjimo“ poveikio (tai trukdo, iškraipo arba tiesiog sustabdo verslų informacijos kūrimą).

Kaip tik šie argumentai, kuriuos vėliau išsamiau nagrinėsime aptardami diskusijos dėl socialistinio ekonominio skaičiavimo istoriją, taip pat gali būti panaudoti pagrįsti austrų įsitikinimui, kad ekonomikoje specifinės prognozės (t. y. tokios, kuriose kalbama apie konkrečias laiko ir vietos koordinates ir kurios yra konkretaus, empirinio pobūdžio) yra teoriškai neįmanomos. Rytojaus įvykiai negali būti moksliskai pažinti šiandien, nes jie labai priklauso nuo informacijos, kurios verslumas dar nesukūrė ir kuri todėl negali būti žinoma. Tad ekonomikoje galime daryti nebent bendros krypties prognozes, kurias F. von Hayekas vadino tendencijų prognozėmis. Tokios prognozės yra išskirtinai kokybinės ir teorinės, tad jos daugiausia gali tik numatyti, kokias socialines deformacijas sukels institucionalizuota prievarta (socializmas ir intervencionizmas), pritaikius ją rinkai.

Be to, turime nepamiršti, kad išoriniame pasaulyje nėra jokių tiesiogiai stebimų, objektyvių įvykių. Pagal subjektyvistinę austrų sampratą, ekonomikos tyrimo objektas yra žmonių mintys apie tai, ką jie daro ir kokių tikslų siekia. Tos mintys niekada nėra tiesiogiai stebimos, jas galima tik interpretuoti istoriskai. Kad būtų galima interpretuoti socialinę realybę, istoriją, reikia pirmiausia turėti teoriją ir gebėti daryti už mokslo ribų esančius sprendimus apie dalykų svarbą (*verstehen*, arba supratimas). Šie sprendimai nėra moksliskai objektyvūs, istorikai gali dėl jų nesutarti, todėl istorijos disciplina yra meno atmaina.

Galiausiai, austrų įsitikinimu, empiriniai reiškiniai nuolat kinta, tad socialiniuose įvykiuose nėra jokių parametrų ar konstantų, o tik „kintamieji“; todėl tradiciniai ekonometrijos bei visų pozityvistinės metodologijos programų (nuo naivaus verifikavimo iki rafinuoto *popperiško* falsifikavimo) tikslai yra labai sunkiai pasiekiami, jei išvis pasiekiami. Priešingai nei pozityvistinio idealo siekiantys neoklasikai, austrų ekonomistai savo discipliną bando kurti aprioriniu dedukciniu būdu. Kalbant glaustai, reikalingas visavertis loginio deduktyvaus mąstymo arsenalas, grindžiamas savaimė akivaizdžiomis tiesomis (tokiomis aksiomomis, kaip subjektyvistinė žmogiškosios veiklos samprata, kurios esminiai elementai suvokiami per mokslininko introspekciją ir asmeninę patirtį arba yra laikomi savaimė akivaizdžiais, nes niekas negali jų neigti neprieštaraudamas sau) (Hoppe 1995; Caldwell 1994, 117–138). Pasak austrų, toks teorinis arsenalas yra būtinas, jei norime, išlaikydami bent minimalų nuoseklumą, tikrumą bei sėkmės galimybę, tinkamai suprasti tą iš pažiūros nesusijusių, sudėtingų istorinių reiškinų masę arba deramai aprašyti praeities istoriją ar projektuoti ateities galimybes (verslininko užduotis). Būtent todėl austrai tiek daug dėmesio skiria istorijai kaip disciplinai, siekdami ją atskirti nuo ekonomikos teorijos, bet kartu jas tinkamu būdu susieti (Mises 1957).

Kalbėdamas apie nepagrįstą gamtos mokslų metodologijos perkėlimą į socialinius mokslus F. von Hayekas vartoja „scientizmo“ terminą (Hayek 1952a). Gamtos pasaulyje egzistuoja konstantos ir funkciniai santykiai, leidžiantys taikyti matematinę kalbą ir laboratorijoje atlikti kiekybinius eksperimentus. Tačiau ekonomikoje, kitaip nei fizikoje, inžinerijoje ir gamtos moksluose, austrai nemato jokių funkcinų santykių (taigi ir jokių pasiūlos, paklausos ar sąnaudų funkcijų nei jokių kitų tipų funkcijų). Prisiminkime, kad matematikoje, pagal aibių teoriją, funkcija yra dviejų aibių – „pradinės aibės“ ir jos „atvaizdžio aibės“ – elementų atitikimas. Turint galvoje, kad įgimtas kūrybines galias turintys žmonės įvairiomis konkrečiomis savo veiklos aplinkybėmis nuolat kuria ir atranda naujos informacijos apie savo tikslus ir priemones jiems pa-

siekti, akivaizdu, kad ekonomikoje nėra nė vieno iš trijų elementų, būtinų funkciniams ryšiams susiformuoti: pirma, pradinės aibės elementai nėra nei pastovūs, nei duoti; antra, atvaizdžio aibės elementai nėra nei pastovūs, nei duoti; ir, svarbiausia, trečia, atitikimas tarp dviejų aibių elementų nėra duotas, o nuolat kinta dėl žmonių veiklos ir kūrybinių galių. Todėl austrai tvirtina, kad norint ekonomikos moksle naudoti funkcijas reikia priimti informacijos pastovumo prielaidą, o tai visiškai ištrina visų socialinių procesų protagonistą – žmogų, turintį įgimtą vidinę verslumo ir kūrybingumo galią. Didelis austrų nuopelnas yra tai, kad jie pademonstravo, jog yra visiškai įmanoma logiškai išplėtoti visą ekonominės teorijos korpusą, įtraukiant į jį ir laiko bei kūrybingumo sąvokas (prakseologija), ir visa tai padaryti be jokių funkcijų ar informacijos pastovumo prielaidų, kurios neatitinka žmonių, vienintelių ir tikrųjų socialinių procesų protagonistų bei ekonomikos tyrimo objektų, kūrybingos prigimties.

Net ir patys garsiausi ekonomistai neoklasikai turėjo pripažinti, kad egzistuoja empiriškai neverifikuojami svarbūs ekonomikos dėsniai (pavyzdžiui, evoliucijos teorija arba natūralioji atranka) (Rosen 1997). Austrų teoretikai ypač pabrėžė, jog empiriniai tyrimai negali būti panaudojami plėtojant ekonomikos teoriją. Juk empiriniai tyrimai gali teikti tik istoriškai sąlygotos informacijos apie tam tikrus realiame pasaulyje vykstančių socialinių procesų rezultatų aspektus, bet jie neteikia jokios informacijos apie tų procesų formaliąją struktūrą, nors būtent šios žinios yra ekonomikos teorijos tyrimų objektas. Kitaip tariant, statistika ir empiriniai tyrimai negali suteikti jokių teorinių žinių. (Manyti, kad yra kitaip, kaip pamatysime, ir buvo devynioliktojo amžiaus Vokietijos mokyklos istoricistų klaida, kurią šiandien dažniausiai kartoja neoklasikinės mokyklos ekonomistai). Be to, kaip savo kalboje Nobelio premijos įteikimo proga pabrėžė F. von Hayekas, statistiškai matuojamų visuminių dydžių dažnai išvis neįmanoma naudoti teoriškai, ir atvirkščiai – daugelio svarbiausių teorinių sąvokų neįmanoma operacionalizuoti empiriškai (Hayek 1989).

1.10 IŠVADA

Išdėstykite pagrindinius ekonomistams neoklasikams austrų metamus priekaištus, kartu atskleidžiančius skiriamuosius austrų pozicijos bruožus. Pirma, neoklasikai telkia dėmesį išimtinai į pusiausvyros būsenas, naudodami maksimizavimo modelį, paremtą prielaida, kad veikėjams reikalinga informacija apie tikslo funkcijas ir jų apribojimus yra „duota“. Antra, neoklasikai dažnai savavališkai pasirenka tikslo funkcijų ir apribojimų kintamuosius bei parametrus ir tai darydami jie dažniausiai pastebi tik akivaizdžiausius jų aspektus, nepaisydami kitų, kurie nors ir būdami esmingai svarbūs, yra empiriškai sunkiau apibūdinami (moralinės vertybės, papročiai ir tradicijos, institucijos ir t. t.). Trečia, neoklasikai naudojami pusiausvyros modeliais ir juose realių priežastinių ryšių analizei pasitelkia matematinį formalizmą, kuris šiuos ryšius nuslepia. Ir ketvirta, paprastas istorinės realybės interpretacijas neoklasikai pakelia iki teorinių išvadų lygio, o nors tos interpretacijos ir gali būti reikšmingos konkrečiose situacijose, jos negali būti laikomos teoriškai universaliai galiojančiomis, nes atspindi tik istoriškai sąlygotas žinias.

Šie priekaištai nereiškia, kad visos ligšiolinės neoklasikų išvados yra klaidingos. Priešingai, didelę jų dalį galima išsaugoti ir pagrįsti. Austrų teoretikai siekia tik parodyti, kad neoklasikų išvadų pagrįstumas negali būti garantuotas. Austrų siūloma dinaminė analizė yra patikimesnis ir vaisingesnis būdas pagrįstoms išvadoms gauti. Be to, dinaminė analizė turi ir kitą pranašumą – ji padeda atsijoti nepagrindžiamas teorijas (jų taip pat yra labai daug), nes atskleidžia tas ydas ir klaidas, kurias dabar maskuoja empirinis pusiausvyros modelių metodas, kuriuo savo teorijose vadovaujasi vyraujančios krypties ekonomistai.

2. Žinios ir verslumas

Šiame skyriuje aptarsime verslumo sąvoką ir bruožus. Ši sąvoka austrų mokyklai yra pamatinė, ji yra austrų ekonominės analizės ašis. Todėl turime ištirti verslumo esmę bei tai, kokį ekonominį vaidmenį vaidina rinkoje veikiančių verslininkų žinios. Tik taip galėsime suprasti dinamiškų rinkos procesų koordinacines tendencijas, o kartu suvokti istorinę austrų ekonominės minties raidą, kurią išsamiau aptarsime kituose skyriuose.

2.1 VERSLUMO APIBRĖŽIMAS

Austrų manymu, plačia arba bendra prasme verslumas sutampa su žmogiškąja veikla. Šia prasme galima sakyti, kad visi žmonės, veikiantys tam, kad pakeistų dabartį ir pasiektų savo tikslus ateityje, demonstruoja verslumą. Nors iš pirmo žvilgsnio šis apibrėžimas gali pasirodyti per platus ir neatitikti dabartinio vartojimo kalboje, nepamirškime, kad jis visiškai atitinka angliškojo termino *enterprise*, „įmonė“ (ispaniškai *empresa*), etimologinę reikšmę. Juk tiek ispaniškas žodis *empresa*, tiek prancūziški ir angliški žodžiai *entrepreneur* etimologiškai kyla iš lotyniško veiksmažodžio *prehendo–endi–ensum*, o tai reiškia „paimti, pasiekti, suprasti, suvokti“, o lotyniškas terminas *in prehensa* aiškiai numato veiksmą ir reiškia „paimti, sugriebti“. Trumpai tariant, *empresa* yra veiksmo sinonimas. Prancūzijoje terminas *entrepreneur*, „verslininkas“, ilgą laiką reiškė būtent tai, nes dar vėlyvaisiais viduramžiais juo buvo nurodomi asmenys, kuriems teko užduotis atlikti svarbius, dažniausiai su karu susijusius darbus arba kuriems buvo patikėti dideli katedrų statymo projektai. Karališkosios ispanų kalbos akademijos žodyne pateikiama viena *empresa* reikšmė – „sunki ir varginanti veikla, kurios drąsiai imamasi“. *Empresa* taip pat buvo pradėta vartoti viduramžiais ir reiškė kai kurių riterių ordinų nešiotas insignijas, kuriomis jie išreikšdavo savo su priesaika prisiimtą įsipareigojimą atlikti tam tikras svar-

bias užduotis. Verslo kaip veiklos samprata yra būtinai ir neatsiejamai susijusi su veikliu požiūriu, nuolatinio siekiu ieškoti, atrasti, sukurti ar nustatyti naujus tikslus ir priemones (visa tai atitinka anksčiau minėtą etimologinę *in prehendendo* reikšmę).

Verslumą griežtąja prasme iš esmės sudaro galimybių pasiekti tikslą arba gauti pelno ir naudos atradimas ir suvokimas (*prehendo*) bei atitinkamas veikimas siekiant pasinaudoti tokiomis aplinkoje atsirandančiomis progomis. Pasak I. Kirznerio, verslumas nusako tam tikrą budrumą, tai yra nuolatinį stebėjimą, įgalinantį atrasti ir suprasti, kas vyksta aplinkoje (Kirzner 1973, 65, 69). Galbūt I. Kirzneris angliškąjį terminą *alertness*, „budrumas“, vartoja todėl, kad verslumo terminas *entrepreneurship* kilo iš prancūzų kalbos ir angliškai iškart neimplikuoja *prehendo* sampratos kaip kontinentinėse romaninėse kalbose. Bet kuriuo atveju, ispaniškas būdvardis *perspicaz* (įžvalgus, nuovokus) taip pat visai tinka verslumui nusakyti, nes, kaip sako Karališkosios ispanų kalbos akademijos žodynas, šiuo žodžiu apibūdinamas „labai aštrus ir toli regintis žvilgsnis“. Taip pat ir žodis „spekuliantas“ etimologiškai kilo iš lotyniško žodžio *specula*, reiškiančio bokštus, nuo kurių sargyba galėjo iš toli pamatyti visus, kas prie jų artėdavo. Tad šios idėjos puikiai tinka apibūdinti verslininko veiklai, kai jis nutaria, kokius veiksmus atliks, numato, kokie bus tų veiksmų rezultatai ateityje, ir pradeda veikti. Nors verslumui nusakyti gali tikti ir *el estar alerta*, nes sugestijuoja budrumą arba budėjimą, vis dėlto jis tinka mažiau nei *perspicaz*, nes šiek tiek labiau asocijuojasi su statika.

2.2 INFORMACIJA, ŽINIOS IR VERSLUMAS

Siekiant visapusiškai suprasti verslumo esmę, kaip ją apibūdina austrai, pirmiausia reikia suprasti, kaip verslumas modifikuoja ir keičia veikėjo turimą informaciją ar žinias. Naujų tikslų ir priemonių kūrimas, pastebėjimas ar atpažinimas numato veikėjo žinių pokyčius, nes jis atranda informacijos, kurios anksčiau neturėjo. Be to, toks atradimas pa-

keičia visą veikiančiojo subjekto turimos informacijos ar žinių žemėlapi arba kontekstą. Turime užduoti šį esminį klausimą: kokiais bruožais pasižymi verslumo reiškimuisi aktuali informacija arba žinios? Dabar išsamiau ištirsime šešis pagrindinius verslumo žinių bruožus, kaip tai supranta austrai:

- 1) Šios žinios yra subjektyvios ir praktinės, o ne mokslinės žinios.
- 2) Šios žinios yra išskirtinės.
- 3) Šios žinios yra išskaidytos po visų žmonių protus.
- 4) Šios žinios didžiąja dalimi yra neišsakomos, tad negali būti išreikštos.
- 5) Šios žinios yra sukurtos *ex nihilo*, iš nieko, kaip tik verslumo pasireiškimu.
- 6) Šios žinios gali būti perduodamos, daugiausia nesąmoningai, labai sudėtingais socialiniais procesais, kuriuos austrų autoriai kaip tik laiko esant ekonomikos tyrimų objektu.

2.3 SUBJEKTYVIOS IR PRAKTINĖS, O NE MOKSLINĖS ŽINIOS

Mūsų tiriamos žmogiškajai veiklai būtinos žinios pirmiausia yra subjektyvios ir praktinės, o ne mokslinės. Praktinės žinios yra visos žinios, kurių neįmanoma pateikti formaliai ir kurios subjekto yra pamažu įgyjamos per praktiką, tai yra per pačią žmogiškąją veiklą, vykdomą įvairiuose kontekstuose. Kaip teigia F. von Hayekas, šios žinios yra gyvybiškai svarbios įvairiausiose praktinėse situacijose arba subjektyviose laiko ir vietos koordinatėse (Hayek 1972, 51, 91). Trumpai tariant, čia kalbame apie žinias, kurias sudaro konkretūs žmonių vertinimai – tai informacija tiek apie veikėjo siekiamus tikslus, tiek apie tikslus, kurių, jo nuomone, siekia kiti veikėjai. Šių žinių sričiai taip pat priklauso praktinė informacija apie priemones, kurios, veikėjo nuomone, yra jam pasiekiamos ir gali padėti įgyvendinti jo tikslus, ypač informacija apie visas tiek asmenines, tiek kitokias sąlygas, kurios, veikėjo nuomone, gali būti svarbios konkretaus veiksmo kontekste.

Taip pat pažymėtina, jog nuopelnas už tarp „praktinių žinių“ ir „mokslinių žinių“ nubrėžtą skirtį priklauso Michaelui Oakeshottui (Oakeshott 1991, 12, 15). M. Oakeshotto skirtis yra analogiška F. von Hayeko nubrėžtai skirčiai tarp „išskaidytų žinių“ ir „centralizuotų žinių“ bei Michaelio Polanyi'o „neišsakomų žinių“ ir „išreikštų žinių“ skirčiai (Polanyi 1959, 24–25), o taip pat L. von Miseso perskyrai tarp žinių apie „unikalius įvykius“ ir žinių apie visos „reiškinių klasės“ elgseną (Mises 1996, 110–118). Lentelėje 2.1 pateikiama šių keturių autorių požiūrių į du pagrindinius žinių tipus santrauka.

2.1 lentelė. Dvi skirtingos žinių rūšys

Autorius	A tipas	B tipas
M. Oakeshottas	Praktinės (tradicinės)	Mokslinės (arba techninės)
F. von Hayekas	Išskaidytos	Centralizuotos
M. Polanyi's	Neišsakomos	Išreikštos
L. von Misesas	Apie „unikalius įvykius“	Apie „klases“

Ekonomika: B tipo žinios apie A tipo žinias.

Šių dviejų žinių rūšių sąryšiai yra sudėtingi. Visos mokslo žinios (B tipo) stovi ant neišreiškiamų, neišsakomų žinių (A tipo) pamato. Be to, mokslo ir technologijų pažanga (B tipo) greitai sukuria naujų, produktyvesnių ir galingesnių praktinių žinių (A tipo). Taip pat ir ekonomikos mokslas yra B tipo žinių (mokslinių) kaupimas apie praktinių žinių (A tipo) kūrimo ir perdavimo procesus. Dabar aišku, kodėl F. von Hayekas tvirtino, kad didžiausią grėsmę ekonomikai kaip mokslui kelia tai, jog ekonomikai esant teorijai apie A tipo žinias, žmonės gali imti manyti, kad tie, kurie ja užsiima („mokslininkai ekonomistai“ arba „socialiniai inžinieriai“), geba pasiekti verslo lygmenyje žmonių kuriamų ir naudojamų A tipo praktinių žinių konkretų turinį. Gali net kilti mintis nekreipti dėmesio į specifinį praktinių žinių turinį – mintis, kurią taikliai kritikavo M. Oakeshottas, laikydamas pavojingiausia, labiausiai perdėta ir klaidingiausia racionalizmo versija „nuomonę, kad tai, ką pavadinau praktinėmis žiniomis, visai nėra žinios ir kad, griežtai kalbant, iš viso nėra kitų žinių, tik techninės žinos“ (Oakeshott 1991, 15).

2.4 IŠSKIRTINĖS, IŠSKAIDYTOS ŽINIOS

Praktinės žinios yra išskirtinės ir išskaidytos. Tai reiškia, kad kiekvienas veikėjas turi tik kelis visos visuomenėje sukuriamos ir perduodamos informacijos „atomus“ arba „bitus“, bet, paradoksalu, tuos bitus turi tik jis vienintelis. Kitaip tariant, tik jis juos turi ir interpretuoja sąmoningai. Todėl kiekvienas veikiantis ir verslumą demonstruojantis žmogus tai daro grynai asmeniškai ir nepakartojamu būdu, nes pradeda veikti siekdamas įgyvendinti tam tikrus tikslus ar užduotis, atitinkančius tam tikrą pasaulio viziją bei žinių apie tai visumą, o šiuos dalykus visapusiškai ir su visais niuansais turi tik jis vienas, joks kitas žmogus šių dalykų negali turėti visiškai tokia pat forma. Tad žinios, apie kurias čia kalbame, nėra „duotos“ ir prieinamos visiems kokiame nors materialiam informacijos kaupiklyje (pavyzdžiui, laikraščiuose, žurnaluose, knygoje, statistikoje, kompiuteriuose ir t. t.). Priešingai, žmogiškajai veiklai būtinos žinios yra visiškai praktinės, susijusios su verslumu ir griežtai išskirtinės, tad jos „aptinkamos“ tik išskaidytos visų visuomenę sudarančių, jos raidą skatinančių ir versliai veikiančių vyrų ir moterų protuose.

2.5 NEIŠSAKOMOS, NEIŠREIŠKIAMOS ŽINIOS

Praktinės žinios daugiausia yra neišsakomos ir neišreiškiamos (*tacit*). Tai reiškia, kad veikėjas žino, kaip atlikti tam tikrą veiklą (*know how*), tačiau negali nei nusakyti savo veiklos komponentų, nei nustatyti, ar jie teisingi (*know that*). Pavyzdžiui, kai žmogus mokosi žaisti golfą, jis mokosi ne objektyvių, mokslinių taisyklių, kurios jam padėtų atlikti reikiamus judesius taikant matematinės fizikos formules. Veikia to mokymosi proceso metu įgyjami tam tikri praktiniai elgesio įgūdžiai. Taip pat galima paminėti M. Polanyi'o pavyzdį apie dviračiu važiuoti besimokantį žmogų, kuris bando išlaikyti pusiausvyrą sukdamas vairą į tą pusę, į kurią jaučiasi krentas, ir taip sukuria išcentrinę jėgą, dėl kurios dviratis nenuvirsta, tačiau turbūt joks dviratininkas nežino arba nesupranta už šio gebėjimo slypinčių fizikos principų. Priešingai,

dviratininkas dažniausiai kliaujasi „pusiausvyros pojūčiu“, tam tikru būdu jam pasakančiu, kaip elgtis kiekvieną akimirką, kad nenugriūtų. M. Polanyi's netgi tvirtina, kad neišsakytos (*tacit*) žinios yra pagrindinis visų žinių principas (Polanyi 1959, 24–25). Net labiausiai formalizuotos ir moksliausias žinios visuomet prasideda nuo intuicijos arba kūrybinio akto, o tai ir yra neišsakytų žinių pasireiškimas. Be to, naujos žinios, kurias galime įgyti pasinaudodami formulėmis, knygomis, lentelėmis, žemėlapiais ir t. t., yra svarbios pirmiausia dėl to, kad padeda mums pertvarkyti visą mūsų praktinės, verslinės informacijos sistemą iš kitokios ir tolydžio vaisingesnės bei vertingesnės perspektyvos, o tai savo ruožtu atveria naujų galimybių reikštis kūrybinei intuicijai. Tad praktinių žinių neišreiškiamumas pasireiškia ne tik „statiškai“ – kiekvienas išreikštas teiginys turi tik tiek informacijos, kiek jos interpretuojama pasitelkiant ankstesnius neišreiškiamus įsitikinimus ir žinias, – bet ir „dinamiškai“, nes protiniai procesai, kurie vyksta mėginant žinias išreikšti formaliai, patys yra iš esmės neišsakomos, neišreiškiamos žinos.

Kitas neišreiškiamų, tačiau esminių vaidmenį visuomenės funkcionavime atliekančių žinių tipas yra papročiai, tradicijos, institucijos, juridinės bei moralinės taisyklės, apibrėžiančios visuomenės egzistavimo galimybę palaikančią tvarką. Žmonės išmoksta šių taisyklių laikytis, nors negali nei išsamiai apibūdinti, nei teoriškai paaiškinti šių taisyklių bei institucijų funkcijų įvairiose socialinėse situacijose bei procesuose. Tą patį galime pasakyti apie kalbą arba, tarkime, apie finansų arba sąnaudų apskaitą, kuria verslininkai naudojami atlikdami ekonominius skaičiavimus ir kurią sudaro praktinių žinių ar įgūdžių visuma, verslininkams teikianti gaires, kaip tam tikrame rinkos ekonomikos kontekste siekti savo tikslų, nors didžioji dauguma verslininkų negalėtų suformuluoti apskaitos mokslinės teorijos, o ką jau kalbėti apie gebėjimą paaiškinti, kaip ji padeda vyksti sudėtingiems koordinavimo procesams, kurie ekonomiką ir socialinį gyvenimą padaro įmanomus. Tad galime daryti išvadą, jog verslumas, kaip jį supranta austrų teoretikai (gebėjimas atrasti ir suvokti pelno galimybes bei sąmoningai veikti jomis pasinaudojant), yra iš esmės neišsakomos ir neišreiškiamos žinios.

2.6 KŪRYBIŠKA VERSLUMO ESMĖ

Verstumui pasireikšti nereikia jokių priemonių. Tai reiškia, kad verslumas nereikalauja jokių sąnaudų, todėl yra kūrybiškas iš esmės. Šis kūrybiškas verslumo aspektas atsiskleidžia tam tikros rūšies pelno kūrimu, kuris tam tikra prasme atsiranda iš nieko ir kurį todėl vadinsime grynuoju verslo pelnu. Kad būtų gaunamas verslo pelnas, nereikia iš anksto turėti jokių priemonių, reikia tik tinkamai naudoti verslumą.

Labai svarbu pabrėžti, kad bet koks verslumo aktas atneša tris ypatingai svarbius rezultatus. Pirma, verslumu sukuriama naujos informacijos. Antra, ši informacija pasklinda rinkoje. Trečia, verslumo aktas moko kiekvieną ekonominį veikėją derinti savo elgesį prie kitų veikėjų poreikių. Šie austrų mokyklos autorių analitiškai suformuluoti verslumo rezultatai yra tokie svarbūs, kad verta juos atidžiau panagrinėti po vieną.

2.7 INFORMACIJOS KŪRIMAS

Kiekvienas verslumo aktas numato, kad *ex nihilo* sukuriama naujos informacijos arba žinių. Ši kūryba vyksta asmens, atliekančio verslumo aktą, prote. Juk kai žmogus, pavadinkime jį „C“, suvokia, kad egzistuoja pelno galimybė, jo prote atsiranda naujos informacijos. Be to, kai „C“ imasi veikti ir susisiekęs su „A“ ir „B“ pigiai nuperka iš „B“ išteklių, kurių šis turi per daug, ir parduoda juos brangiau „A“, kuriam jų skubiai reikia, naujos informacijos taip pat atsiranda „A“ ir „B“ protuose. „A“ suvokia, kad ištekliai, kurių jam trūko ir taip beviltiškai reikėjo siekiant savo tikslo, yra pasiekiami kažkur rinkoje didesniu kiekiu, nei jis manė, ir dėl to jis dabar gali ramiai imtis veiklos, kurios iš pradžių nepradėjo dėl šių išteklių trūkumo. „B“ savo ruožtu suvokia, kad išteklių, kurių jis turi tiek daug ir iki šiol nevertino, labai nori kiti žmonės ir todėl jam reikėtų juos taupyti ir saugoti, nes gali juos gera kaina parduoti.

2.8 INFORMACIJOS PERDAVIMAS

Verslus informacijos kūrimas numato jos perdavimą rinkoje. Toks perdavimas reiškia, kad vieno asmens prote atsiranda dalis informacijos, kurią anksčiau sukūrė arba atrado kiti žmonės.

Nors anksčiau pateiktame pavyzdyje individui „B“ buvo perduota idėja, kad jo ištekliai yra svarbūs ir kad jam nereikėtų jų švaistyti, o individui „A“ buvo perduota idėja, kad jis gali pradėti siekti tikslo, kurio iki šiol nesiekė dėl išteklių trūkumo, vis dėlto, griežtai kalbant, perduota buvo dar daugiau. Iš tikro atitinkamos rinkos kainos, kurios yra labai galinga perdavimo sistema, nes labai mažomis sąnaudomis perduoda labai didelį kiekį informacijos, viena po kitos einančiomis bangomis formuoja visą rinką arba visą visuomenę, kad šiuos išteklius reikia tautyti ir dauginti, nes yra jų paklausa, ir tuo pat metu visiems tiems, kurie manydami, kad išteklių nėra, nesiiama tam tikros veiklos, praneša, kad jie gali gauti šių išteklių, todėl gali pradėti vykdyti atitinkamus savo veiklos planus. Logiška, kad būtinausia informacija visuomet yra subjektyvi ir neegzistuoja kitur nei ją atrasti ar interpretuoti gebančiuose žmonėse, tad visuomet būtent žmonės kuria, pastebi ir perduoda informaciją. Klaidinga nuomonė, kad informacija yra objektyvi, susiformuoja todėl, kad dalis verslumu sukuriamos subjektyvios informacijos yra išreiškiamą „objektyviai“ ženklais (kainomis, institucijomis, taisyklėmis, „įmonėmis“ ir t. t.), kuriuos gali atrasti ir subjektyviai interpretuoti daugybė žmonių savo konkrečios veiklos kontekste, taip prisidedami prie naujos subjektyvios informacijos, kuri darosi vis turtingesnė ir sudėtingesnė, kūrimo. Tačiau, kad ir kaip tai gali pasirodyti, socialinės informacijos perdavimas iš esmės yra neišsakomas ir subjektyvus – tai yra informacija nėra aiškiai išreikšta ir ji perduodama labai kondensuota. (Iš tikro subjektyviai perduodama ir gaunama tik tiek informacijos, kiek yra visiškai būtina socialiniams procesams koordinuoti). Tai suteikia galimybę geriausiai išnaudoti ribotus žmogaus proto pajėgumus nuolat kurti, atrasti ir dalintis nauja verslumo informacija.

2.9 MOKYMOSI EFEKTAS: KOORDINACIJA IR PRISIDERINIMAS

Galiausiai, turime atkreipti dėmesį į tai, kaip veikdami visuomenėje žmonės mokosi derintis vienas prie kito. Pavyzdžiui, „B“ dėl „C“ pradėjo verslaus veiksmo liaujasi švaistyti savo turimą išteklių ir tai daro veikdamas savo gerovei. Tuomet „A“, tikėdamasis, jog galės panaudoti tą išteklių ir pasiekti savo tikslą, imasi veiklos, kurios iki tol nesiryžo imtis. Taip abu išmoksta koordinuotai veikti, tai yra save disciplinuoti ir keisti savo elgesį atsižvelgdami į kitų poreikius. Be to, jie mokosi pačiu geriausiu įmanomu būdu – nė nesuvokdami, kad mokosi ir *motu proprio*, kitaip tariant, tai daro savanoriškai, ir viskas vyksta plano, pagal kurį kiekvienas siekia tam tikrų savo tikslų ir interesų, kontekste. Būtent tai yra paprasto, efektyvaus ir nuostabaus proceso, padarančio gyvenimą visuomenėje įmanomą, šerdis. Galiausiai, turime pridurti, kad „C“ pademonstruotas verslumas ne tik sudaro galimybę vykti koordinuotai „A“ ir „B“ veiklai, ko anksčiau nebuvo, bet dar ir suteikia galimybę jiems abiems savo konkrečios veiklos kontekste atlikti ekonominius skaičiavimus, pasitelkiant anksčiau jiems neprieinamus duomenis ar informaciją, o tai padidina tikimybę, kad jie sėkmingai pasieks savo tikslus. Trumpai tariant, kaip tik dėl verslumo proceso metu sukurto informacijos tampa įmanoma atlikti ekonominius skaičiavimus, suprantant juos kaip sprendimus apie vertę, daromus įvairioms alternatyvoms ar galimiems veikimo būdams įvertinti. Kitaip sakant, jeigu verslumui nėra galimybės laisvai reikštis rinkos ekonomikos kontekste, tuomet nesukuriama ta informacija, kuri yra būtina kiekvienam veikėjui tinkamai apskaičiuoti ar įvertinti kiekvieno alternatyvaus veikimo būdo vertę. Taigi, be verslumo neįmanomas ekonominis skaičiavimas. Tai ne tik viena svarbiausių austrų ekonomikos analizės išvadų – tai ir L. von Miseso ir F. von Hayeko atrastos socialistinio ekonominio skaičiavimo negalimumo teoremos šerdis (prie šios temos sugrįšime vėlesniuose skyriuose).

Šie pastebėjimai nurodo svarbiausias ir fundamentaliausias socialinių mokslų įžvalgas ir leidžia padaryti išvadą, kad verslumas yra esminė

socialinė funkcija, nes būtent dėl jo vaidmens, keičiant ir koordinuojant individų elgesį, gyvenimas visuomenėje pasidaro įmanomas. Be verslumo visuomenės egzistavimas neįsivaizduojamas.

2.10 ESMINIS PRINCIPAS

Iš teorinės austrų mokyklos perspektyvos, klausimas, kas konkrečiai naudojasi verslumu, nėra svarbiausias (nors praktikoje būtent jis yra svarbiausias); svarbiausia, kad nebūtų jokių institucinių ar teisinių apribojimų laisvai verslumo raiškai, ir todėl kiekvienas asmuo galėtų naudoti savo verslumo gebėjimus geriausiai, kaip tik sugeba, kurdamas naują informaciją ir naudodamasis išskirtine, praktine informacija, kurią atrado konkrečiomis aplinkybėmis. Tad neatsitiktinai politiniu požiūriu dauguma austrų teoretikų yra filosofai libertarai, ginantys nevaržomą rinkos ekonomiką.

Ne ekonomistui, o greičiau psichologui tenka užduotis giliau ištirti vidinės jėgos, skatinančios žmones visose srityse elgtis versliai, šaltinius. Čia tik paryškinsime šį esminį principą: žmonės yra linkę ieškoti ir atrasti juos dominančią informaciją, todėl jeigu jiems netrukdoma siekti savo tikslų bei interesų, šis polinkis taps paskata reikštis jų verslumui bei nuolatinėms jų siekiams įgyvendinti būtinos informacijos paieškomis. Taip pat ir priešingai: jeigu dėl kokių nors priežasčių tam tikroje socialinio gyvenimo srityje verslumo naudojimo galimybės yra susiaurinamos arba panaikinamos (teisinais, instituciniais ar tradiciniais apribojimais arba valstybinės intervencijos į ekonomiką priemonėmis), tuomet žmonės nėra nesvarstys galimybės siekti tikslų tose draudimų ar apribojimų srityse; kadangi tų tikslų nebus įmanoma pasiekti, jie ir netaps paskatomis, tad žmonės nepastebės ir neatras tiems tikslams pasiekti būtinos informacijos. Be to, tokiomis sąlygomis žmonės nėra nesuvoks, kiek daug vertės ir kiek daug tikslų tampa nebesiekiami dėl tokių institucinių apribojimų (intervencionizmo ir socializmo).

Galiausiai, turėkime galvoje, kad kiekvienas veikėjas turi tam tikrą kiekį praktinės informacijos, kurią, kaip matėme, jis pats atranda ir

panaudoja savo tikslams. Nepaisant šio fakto socialinių implikacijų, ta informacija disponuoja tik veikėjas, tai yra tik jis ją turi ir interpretuoja sąmoningai. Akivaizdu, kad nekalbame apie informaciją, skelbiamą žurnaluose, knygose, laikraščiuose ar laikomą kompiuteriuose, išreikšiamą statistikos duomenimis ir t. t. Visuomenei gyvybiškai svarbios yra tik ta informacija ar žinios, kurias kas nors konkrečiame istoriniame taške žino, nors dažniausiai ir neišsakomai. Tad kiekvieną kartą, kai žmogus veikia ir demonstruoja verslumą, jis tai daro tik jam būdingu, asmeniniu ir nepakartojamu būdu, susiformuojančiu jam bandant pasiekti paskatomis tampančius konkrečius tikslus ar siekiant realizuoti tam tikrą viziją, o šiuos tikslus ir viziją tokia konkrečia forma ir tokiomis konkrečiomis aplinkybėmis turi tik jis vienas. Tai lemia, kad kiekvienas žmogus turi galimybę gauti tam tikrų žinių arba informacijos, paremtos jo asmeniniais tikslais bei konkrečiomis aplinkybėmis, o to joks kitas žmogus negali patirti identiška forma.

Tad labai svarbu yra nemenkinti jokio žmogaus verslumo. Net ir patys kukliausi žmonės, atsidūrę žemiausioje visuomeninėje padėtyje ir turį mažiausiai formalių žinių, vis tiek turės bent truputį išskirtinių žinių ir informacijos, kuri socialinių įvykių eigai gali būti lemtingai svarbi. Šiuo požiūriu, akivaizdu, kad mūsų aptariama verslumo sąvoka yra iš esmės humanistinė, ji paverčia ekonomiką, kaip ją supranta ir plėtoja austrų mokyklos nariai, iš esmės humanistiniu mokslu.

2.11 KONKURENCIJA IR VERSLUMAS

Angliškas žodis *competition*, „konkurencija“, etimologiškai kildinamas iš lotyniškojo *cum petitio* (daugelio prašymų tam pačiam daiktui, kurį savininkas turi paskirti, pateikimas vienu metu), o jį sudaro dvi dalys: *cum* („drauge, kartu“) ir *petere* („prašyti“, „siekti“, „ieškoti“). Žodynas „Merriam-Webster’s Collegiate Dictionary“ (11 leidimas) konkurenciją apibrėžia kaip „varžybas tarp priešininkų“. Tad konkurenciją sudaro dinamiškas varžymosi procesas, o ne vadinamasis „tobulos konkurencijos“ modelis, kuriame daugybė siūlytojų daro tą patį ir par-

duoda už tokią pat kainą – paradoksalu, tai yra situacija, kurioje niekas nekonkuruoja (Huerta de Soto 1994, 56–58).

Iš prigimties ir pagal apibrėžimą verslumas visada yra konkurencinis. Tai reiškia, kad kai veikėjas atranda tam tikrą pelno galimybę ir veikia, kad ja pasinaudotų, toji galimybė dažniausiai išnyksta ir joks kitas veikėjas nebegali po to jos pastebėti ar ja pasinaudoti. Panašiai būna ir tada, kai veikėjas tik iš dalies atranda pelno galimybę arba ja tik iš dalies pasinaudoja – tuomet tam tikra tos galimybės dalis liks neatskleista, ir ją atrasti bei panaudoti galės kiti veikėjai. Tad šis socialinis procesas yra aiškiai konkurencinis, nes kiekvienas veikėjas sąmoningai ar nesąmoningai varžosi su visais kitais, siekdamas pirmas pastebėti ir pasinaudoti pelno galimybe.

Kiekvienu verslumo aktu atrandami, koordinuojami ir ištaisomi socialinio prisitaikymo trūkumai; dėl fundamentaliai konkurencinės verslumo prigimties joks veikėjas negali dar kartą pastebėti ir pašalinti netinkamo socialinio prisitaikymo atvejų, kai šie jau buvo atrasti ir koordinuoti. Galima klaidingai pamanyti, kad verslumo varomas socialinis procesas, atradęs ir išnaudojęs visas socialinio prisitaikymo galimybes, netektų pagreičio ir sustotų arba išnyktų. Tačiau verslus socialinio koordinavimo procesas niekada nesustoja ir nesibaigia. Taip yra todėl, kad koordinavimo aktu iš esmės sukuriama ir perduodama nauja informacija, kuri neišvengiamai keičia visų susijusių verslininkų bendrą tikslų ir priemonių suvokimą. Šis pokytis savo ruožtu sukelia neribotą skaičių naujų prisitaikymo trūkumų, atveriančių naujų verslo pelno galimybių, ir šis dinamiškas procesas plinta, niekada nesustodamas kaip nuolatinė civilizacijos pažanga. Kitaip tariant, verslumas ne tik suteikia gyvenimo visuomenėje galimybę koordinuodamas netinkamai pritaikytą jos narių elgesį, bet ir skatina civilizacijos raidą, nuolat ragindamas kurti naujus tikslus ir žinias, pasklindančias per visą visuomenę viena po kitos einančiomis bangomis. Be to, verslumas atlieka labai svarbią funkciją sudarydamas sąlygas šiai raidai būti taip gerai suderintai ir tokiai harmoningai, kaip tik žmogiškai įmanoma įvairiomis istorinė-

mis aplinkybėmis – verslumo galia ir pati žmogiškoji veikla atranda ir naikina netinkamo prisitaikymo atvejus, susiformuojančius plėtojantis civilizacijai ir atsirandant naujai verslumo informacijai. Tai reiškia, kad verslumas yra visuomenę vienijanti ir jos harmoningą pažangą įgalinanti jėga, nes jis taip pat turi tendenciją taisyti tuos koordinacijos sutrikimus, kuriuos neišvengiamai sukelia pats pažangos procesas.

Taigi verslus procesas vyksta tartum nesiliaujantis socialinis „Didysis Sprogimas“¹, įgalinantis beribį žinių augimą. Kaip alternatyvą neoklasiškų bendrosios ar dalinės pusiausvyros modeliui austrų teoretikai siūlo „bendro dinaminio proceso“ arba „socialinio Didžiojo Sprogimo“ su jo nuolatinės plėtros ir koordinavimo tendencijomis paradigma. Be to, net yra apskaičiuota, kad žemėje žinių plėtros limitas yra 10^{64} bitų (Barrow ir Tipler 1986, 658–677), tad ligšiolinius fizinius augimo limitus būtų galima padauginti iš daugiau nei 100 milijardų. Tie patys autoriai matematiškai įrodė, kad kosmose veikianti žmonių civilizacija galėtų be ribų plėsti žinias, turtą ir gyventojų skaičių. Abu jie savo skaičiavimuose remiasi pagrindiniais austrų mokyklos pasiekimais apskritai ir F. von Hayeku konkrečiai. Frankas J. Tipleris daro išvadą: „Ekonomikos neišmanantys fizikai prirašė daug nesąmonių apie fizines ekonominio augimo ribas. Tinkamai fizines augimo ribas analizuoti galima tik *įvertinus F. von Hayeko įžvalgą, kad ekonomikos sistema gamina ne materialinius daiktus, o nematerialias žinias*“ (Tipler 1988, 4–5, paryškinta mano).

2.12 IŠVADA: AUSTRŲ VISUOMENĖS SAMPRATA

Skyrių baigsime apibrėždami visuomenę kaip procesą (t. y. kaip dinamišką struktūrą), kuri yra: spontaniška, taigi nėra kieno nors sąmoningai sukurta; labai sudėtinga, nes ją sudaro milijonų milijonai žmonių, turinčių begalinį spektrą nuolat besikeičiančių tikslų, skonių, vertinimų ir praktinių žinių; sudaryta iš žmonių sąveikų (o tai iš principo yra mainų sandėriai, dažnai sukuriantys pinigines kainas ir visuomet

1 angl. Big Bang (čia ir toliau – vert. past.)

atliekami pagal tam tikras taisykles, įpročius arba elgesio standartus). Visas tokias žmonių sąveikas skatina ir stumia pirmyn verslumo jėga, nuolat kurianti, atrandanti ir perduodanti informaciją ir žinias, bei per konkurenciją pritaikanti ir koordinuojanti įvairių žmonių prieštarungus planus, suteikiant jiems galimybę būti kartu tolydžio turtingesnėje ir sudėtingesnėje aplinkoje.

Ekonomikos mokslas turėtų telkti dėmesį į būtent taip apibrėžto socialinio proceso tyrimą. Austrų ekonomistų nuomone, pagrindinis ekonomikos tikslas yra analizuoti, kaip spontaniška socialinė tvarka sudaro mums galimybes pasinaudoti milžinišku kiekiu praktinės informacijos, kuri nėra niekur konsoliduotai pateikta, o yra išskaidyta ir išsklaidyta milijonų individų protuose. Ekonomikos tikslas yra tirti šį dinamišką informacijos kūrimo ir perdavimo procesą, kurį nuolat skatina verslumo jėga ir kurio dėka keičiami bei koordinuojami įvairių žmonių planai, tokiu būdu sukuriant gyvenimo visuomenėje galimybę. Būtent tai yra esminė ekonomikos problema, todėl turime itin kritiškai vertinti pusiausvyros modelių tyrimus, kuriais žavisi dominuojančios neoklasikinės paradigmos atstovai. Pasak F. von Hayeko, tokia jų nuostata yra moksliskai neįdomi, nes remiasi prielaida, kad visa informacija yra „duota“ – taigi, kad esminė ekonomikos problema jau yra išspręsta (Hayek 1972, 51, 91).

3. Carlas Mengeris ir austrų mokyklos pirmtakai

3.1 ĮVADAS

Sutariama, kad austrų ekonomikos mokykla užgimė 1871 m. Carlui Mengeriui (1840–1921 m.) išleidus „Ekonomikos principus“² (Menger 1981). Vis dėlto didžiausias šio autoriaus nuopelnas yra tai, kad jis perėmė ir išplėtojo kontinentinės Europos katalikybėje kilusią minties tradiciją, kurios ištakos siekia Graikijos filosofijos aušrą ir, dar akivaizdžiau, klasikinės Romos teisinės, filosofinės ir politinės minties paveldą.

Juk būtent klasikinėje Romoje buvo atrasta, kad teisė iš esmės remiasi papročiais ir kad juridinės institucijos (kaip ir lingvistinės ar ekonominės) susiformuoja ilgo evoliucinio proceso metu ir apima milžinišką informacijos ir žinių kiekį, gerokai pranokstantį bet kokio valdovo, kad ir kokio išmintingo ar gero, proto galias. Ciceronas („De re publica“ 2.1–2, paryškinta mano), dėstydamas Katono požiūrį, rašo:

Mūsų politinė sistema buvo pranašesnė už visų kitų šalių sistemas todėl, kad kuriant kitų šalių politines sistemas įstatymai ir institucijos buvo nustatomos asmeniniu konkrečių žmonių sprendimu, pavyzdžiui, Mino Kretoje ar Likurgo Spartoje /.../ O mūsų Romos respublika, priešingai, yra ne asmeninis vieno žmogaus, o daugelio žmonių kūrinys. Ji nebuvo sukurta per vieno kurio nors žmogaus gyvenimą, o kūrėsi daug amžių, per kuriuos gyveno daugybė kartų. *Juk dar nebuvo pasaulyje žmogaus, kuris būtų pakankamai protingas, kad viską numatytų, ir net jei visos proto galios būtų sutelktos vieno žmogaus galvoje, jam, nesukaupusiam patirties, kurią per ilgus istorijos laikotarpius suteikia praktika, vis tiek būtų neįmanoma į viską tuo pat metu atsižvelgti.*

2 Principles of Economics

Kaip matysime, šia pamatine idėja vėliau pasirėmė Ludwigas von Misesas, formuluodamas teoriją apie socialistinio planavimo negalimumą. Viduramžiais šią sampratą išsaugojo ir sustiprino krikščioniškasis humanizmas ir tomistinė prigimtinio įstatymo filosofija, suprantama kaip bet kokios žemiškos valdžios galią peržengiančių etinių principų visuma. Apie esminį žmogaus verslumo ir kūrybingumo vaidmenį, kaip rinkos ekonomikos ir civilizacijos skatinimo jėgą, teoriškai samprotavo Pierre'as de Jeànas Olivi, šv. Bernardinas Sienietis, šv. Antoninas iš Florencijos bei kiti autoriai (Rothbard 1995a, 97–133). Tačiau šią minties liniją geriausiai perėmė, sustiprino ir išstobulino didieji Ispanijos Aukso amžiaus teoretikai scholastai, kurie neabejotinai laikytini svarbiausiais austrų ekonomikos mokyklos pirmtakais.

3.2 ISPANIJOS AUKSO AMŽIAUS SCHOLASTAI – AUSTRŲ MOKYKLOS PIRMTAKAI

Pasak Friedricho A. von Hayeko, teorinius rinkos ekonomikos principus, kaip ir pamatinius ekonominio liberalizmo elementus, sukūrė ne Škotijos kalvinistai ir protestantai, nors taip dažniausiai manoma. Šiuos principus Ispanijos Aukso amžiaus laikais savo mokyme iškėlė Salamankos mokyklos dominikonai ir jėzuitai (Hayek 1978b, 21, 80, 178–179). F. von Hayekas du ispanų scholastus, Luisą de Molina ir Juaną de Lugo, netgi pacitavo atsiimdamas Nobelio premiją 1974 m. (Hayek 1989). Šeštajame dvidešimto amžiaus dešimtmetyje Italijos profesorius Bruno Leoni įrodinėjo F. von Hayekui, kad austrų ekonominės analizės šaknys yra katalikiškos ir ispaniškos. B. Leoni įtikino F. von Hayeką, kad dinaminės, subjektyvistinės ekonomikos sampratos šaknys glūdi kontinentinėje Europoje, todėl jų reikia ieškoti Viduržemio jūros regione bei graikų, romėnų ir tomizmo tradicijose, o ne aštuonioliktojo amžiaus Škotijos filosofų tradicijoje (Leoni 1991, 88). Be to, F. von Hayeko laimei, viena gabiausių jo mokinių, Marjorie Grice-Hutchinson, tuo metu tyrinėjo lotynišką ir ispanišką literatūrą, jo vadovaujama ji parengė mokslinį darbą apie Ispanijos scholastų indėlį į ekonomiką, ir

šis darbas ilgainiui tapo mažąja klasika (Grice-Hutchinson 1952, 1978, 1993).

Kas gi buvo šie intelektualiniai moderniosios austrų mokyklos pirmtakai? Didžiuma jų buvo pagrindinių Ispanijos Aukso amžiaus intelektualinių centrų – Salamankos, Koimbros ir kitų universitetų – moralės doktrinos ir teologijos profesoriai dominikonai ir jėzuitai (Chafuen 1986). Panagrinėjime ir susiekime svarbiausius jų pasiekimus, vėliau tapusius baziniais austrų ekonominės analizės elementais.

Galbūt turėtume pradėti paminėdami Diego de Covarrubiasą y Leyva. D. Covarrubiasas (1512–1577 m.), žymaus architekto sūnus, tapo Segovijos vyskupu (šio miesto katedroje ir yra palaidotas) bei keletą metų buvo karaliaus Pilypo II kunigu. 1555 m. D. Covarrubiasas geriau nei kas kitas iki tol išreiškė subjektyvistinės vertės teorijos, visos austrų ekonominės analizės struktūros ašies, esmę, rašydamas: „Daikto vertė priklauso ne nuo jo objektyvios prigimties, o nuo subjektyvių žmonių vertinimų, net kai tie vertinimai yra kvaili“. Jis pateikė ir pavyzdį: „Pietryčių Azijoje kviečiai brangesni nei Ispanijoje, nes ten žmonės juos vertina labiau, nors objektyvi kviečių prigimtis abiejose vietose yra tokia pat“ (Covarrubias 1604, 131). D. Covarrubiasas taip pat parengė maravedžio perkamosios galios kritimo istorijos tyrimą, numatydamas Martíno de Azpilcueta, Juano de Mariana bei kitų autorių idėjas apie kiekybinę pinigų teoriją (*quantity theory of money*). D. Covarrubiaso tyrime buvo pateikta daug statistikos apie kainų pokyčius ankstesniame nei jo gyventasis amžiuje, šis tyrimas buvo paskelbtas lotyniškai pavadinimu „Veterum collatio numismatum“³. Šis darbas labai svarbus ne tik todėl, kad vėlesniais amžiais jį gyrė italai Bernardo Davanzati ir Ferdinando Galiani, bet ir ypač todėl, kad tai viena iš knygų, kurias C. Mengeris citavo savo „Ekonomikos principuose“ (Menger 1981, 317).

D. Covarrubiaso pradėtą subjektyvizmo tradiciją tęsė kitas iškilus scholastas, Luisas Saravia de la Calle'as, pirmasis nušvietęs tikruosius kainos ir sąnaudų santykius rinkoje. L. Saravia de la Calle'as tvirtino,

3 „Senųjų monetų palyginimas“

kad sąnaudos visuomet seka paskui kainas, o ne atvirkščiai. Tad pralenkdamas savo laikmetį jis atskleidė vėliau Anglijos klasikinėje mokykloje suformuluotos objektyvistinės kainos teorijos, vėliau tapusios Karlo Marxo ir jo socialistų ipėdinių išnaudojimo teorijos pagrindu, klaidas. Savo veikale „Instrucción de mercaderes“ (Nurodymai pirkliais), išleistame Ispanijoje, Medina del Kampo mieste maždaug 1544 m., L. Saravia de la Calle'as rašo: „Tie, kurie daikto teisingą kainą matuoja darbu, sąnaudomis ar rizika, tenkančia juos gaminančiam ar jais prekiaujančiam asmeniui, labai klysta, nes teisinga kaina kyla iš prekių, prekybininkų ir pinigų gausos arba stygiaus, o ne iš sąnaudų, darbo ar rizikos“ (Saravia de la Calle 1949, 53). Be to, visos knygos ašis yra verslininko (kurį L. Saravia de la Calle'as vadina „pirkliu“) funkcija; autorius tęsia jau minėtą scholastinę tradiciją, pradėtą ir plėtotą Pierre'o de Jeàno Olivi, šv. Antonino iš Florencijos ir ypač šv. Bernardino Sieniečio, telkti dėmesį į aktyvų verslininko vaidmenį (Rothbard 1995a).

Kitas dėmesio vertas ispanų scholastų pasiekimas yra dinamiškos konkurencijos (lotyniškai *concurrentium*) sampratos įvedimas, pagal kurią konkurencija yra rinkos procesus ir visuomenės raidą skatinantis verslus varžymasis. Ši idėja vėliau tapo austrų rinkos teorijos šerdimi ir yra visiškai kitokia nei neoklasikiniai tobulos konkurencijos, monopolinės konkurencijos ir monopolio pusiausvyros modeliai. Be to, tokia samprata scholastus vedė prie išvados, kad pusiausvyros modelio kainos (jų terminologijoje – matematinės kainos), kuriomis socialistai neoklasikai teoretikai teisina intervencionizmą ir rinkos valdymą, niekada negali būti žinomos. Antai Raymondas de Rooveras rašo: „Molina netgi įvedė konkurencijos sąvoką teigdamas, kad konkurencija arba varžymasis tarp pirkėjų padidins kainą“. Šis dinamiškas požiūris į konkurenciją visiškai nepanašus į statišką „tobulos konkurencijos“ modelį – dvidešimtojo amžiaus „rinkos socializmo teoretikai“ naiviai manė galį tokią konkurenciją simuliuoti sistemoje be privačios nuosavybės (Raymond de Roover 1955, 169). Vis dėlto aiškiausiai šią dinamišką laisvos konkurencijos tarp verslininkų sampratą išdėstė Jerónimo Cas-

tillo de Bovadilla savo knygoje „Política para corregidores“⁴, išleistoje 1585 m. Salamankoje, kurioje jis teigė, kad pozityviausias, esminis konkurencijos aspektas yra bandymai mėgdžioti konkurentą (Popescu 1987, 141–159). Be to, J. Castillo de Bovadilla suformulavo ekonomikos dėsni, kuriuo austrų ekonomistai labiausiai remiasi gindami rinką: „dėl gausos, abipusio mėgdžiojimo ir įvairių pardavėjų veikimo tuo pačiu metu gaminių kainos mažės“ (Castillo de Bovadilla 1585 [1978], 2: 4 sk., 49).

O prie diskusijos, kad viešosios tarnybos arba analitikai negali žinoti pusiausvyros kainų bei kitų duomenų, kurių jiems reikia intervencijoms į rinką arba modelių kūrimui, ypač prisidėjo du ispanai kardinolai jėzuitai: Juanas de Lugo ir Juanas de Salasas. Juanas de Lugo (1583–1660 m.) svarstė, kokios galėtų būti pusiausvyros kainos, ir dar 1643 m. padarė išvadą, kad jos priklauso nuo tokio didelio skaičiaus aplinkybių, kad jas žinoti gali tik Dievas: „pretium iustum mathematicum licet soli Deo notum“⁵ (Lugo 1642, 2:312). Juanas de Salasas savo ruožtu 1617 m. svarstė, ar įmanoma, kad valdovas įgytų visą konkrečią informaciją, kuri yra dinamiškai sukuriama, atrandama ir tvarkoma rinkoje, ir padarė išvadą, kad „quas exacte comprehendere et ponderare Dei est sed non hominum“⁶. Kitaip tariant, tik Dievas, o ne žmogus, gali gerai suprasti ir pasverti informaciją ir žinias, kurias rinkos procesuose tvarko ekonominiai agentai, tik Jis gali atsižvelgti į visas konkrečias laiko ir vietos aplinkybes (Salas 1617, 4: 6, 9). Kaip matysime, tiek Juano de Lugo, tiek Juano de Salaso darbai daugiau nei prieš tris šimtmečius numatė svarbiausių austrų mąstytojų (ypač L. von Miseso ir F. von Hayeko) geriausias mokslines išvalgas.

Kitas esminis vėliau susiformavusios austrų ekonominės analizės elementas yra laiko pirmenybių (*time preference*) principas, pagal kurį, jei kitos sąlygos nesikeičia, dabarties gėrybės visada vertinamos labiau nei ateities gėrybės. Šią doktriną 1556 m. iš naujo atrado Martínas de

⁴ „Politikos patarimai gubernatoriams“

⁵ „teisingą matematinę kainą gali žinoti tik Dievas“

⁶ „tai tiksliai suprasti ir pasverti įmanoma Dievui, bet ne žmogui“

Azpilcueta (garsusis Doktoras Navarro), pats savo ruožtu ją perėmęs iš vieno geriausių šv. Tomo Akviniečio mokinių, Gilleso de Lessineso, dar 1285 m. tvirtinusio, kad „ateities gėrybės nėra tiek pat vertinamos, kiek tos pačios gėrybės, pasiekiamos iš karto, be to, jos nesuteikia jų savininkams tiek pat naudos. Todėl reikia manyti, kad jų vertė yra pagrįstai mažesnė“ (Dempsey 1943, 214).

Scholastai taip pat nagrinėjo infliacijos, suvokiamos kaip valstybinė pinigų kiekio didinimo politika, deformuojantį poveikį. Šioje srityje svarbiausią darbą pavadinimu „De monetae mutatione“⁷ parašė tėvas Juanas de Mariana, vėliau jis šį darbą išvertė į ispanų kalbą pavadinimu „Tratado y discurso sobre la moneda de vellón que al presente se labra en Castilla y de algunos desórdenes y abusos“⁸ (Mariana 1987). Šioje 1605 m. pirmą kartą išleistoje knygoje J. de Mariana kritikuoja savo laikmečio valdžios politiką sąmoningai mažinti senų vario monetų prabę. Nors J. de Mariana ir nevartoja tuo metu dar nežinoto „infliacijos“ termino, jis aiškino, kad šis reiškinys didina kainas ir visoje realiojoje ekonomikoje ardo koordinaciją. Be to, J. de Mariana kritikavo kainų lubų nustatymo politiką, kuria siekiama atsverti infliacijos poveikį – jis manė, kad tokia politika ne tik negali duoti teigiamų rezultatų, bet ir labai kenkia gamybos procesams. J. de Mariana patobulino grynai makroekonominę ir dėl to gerokai primityvesnę analizę, kurią 1556 m. atliko Martínas de Azpilcueta, bei Mikalojaus Koperniko atliktą analizę jo knygoje „Monetae cudendae ratio“⁹. Šie du autoriai pirmieji pristatė tipiškai supaprastintą, mechanistinę šiuo metu labai paplitusios kiekybinės pinigų teorijos versiją. (Azpilcueta 1965, 74–75).

Ispanų scholastai taip pat reikšmingai prisidėjo prie bankininkystės teorijos (Huerta de Soto 1996). Pavyzdžiui, daktaras L. Saravia de la Calle'as akivaizdžiai kritikuoja dalinių rezervų bankininkystę – jo manymu, tai, kad bankininkai savanaudiškai naudoja indėliais patikėtus

⁷ „Apie pinigų kitimą“

⁸ „Traktatas ir samprotavimas apie pinigus, gaunamus už šiuo metu Kastilijoje apdirbamą vilną, ir apie kai kuriuos neramumus ir piktnaudžiavimą“

⁹ „Pinigų kaldinimo klausimai“

pinigus išduodami paskolas trečiosioms šalims, yra neteisėta ir užtraukia mirtiną nuodėmę. Ši doktrina visiškai sutampa su Romos teisės klasikų doktrina, natūraliai išplaukiančia iš pačios piniginio indėlio esmės, paskirties ir teisinės prigimties (Saravia de la Calle 1949, 180–181, 195–197). Martinas de Azpilcueta ir Tomásas de Mercado atliko tikslią ir labai išsamią bankų veiklos analizę, ir nors jų darbai nepasiekia kritinio L. Saravia de la Calle'o lygio, vis dėlto jie atliko nepriekaištingą tyrimą, kokie teisingumo reikalavimai turi būti patenkinti monetarinių bankų depozitų sutartyse. Visi anksčiau paminėti autoriai implicitiškai reikalauja, kad bankai privalo turėti 100 procentų rezervą, o šis reikalavimas tapo austrų kredito ir ekonomikos ciklų teorijos analizės ašimi (Huerta de Soto 2006). Ne tokią tikslią ir dėl to atlaidesnę dalinių rezervų bankininkystei analizę atliko Luisas de Molina ir Juanas de Lugo. Tačiau Bernardas W. Dempsey'us mano, kad jei šie autoriai būtų susipažinę su visais dalinio rezervo bankininkystės sistemos aspektais bei teorinėmis implikacijomis, kaip tai vėliau atskleidė L. von Misesas, F. von Hayekas ir kiti austrų teoretikai, bei su kredito didinimo procesais ir dėl to kylančia nepadengtų pinigų infliacija, tai net L. de Molina ir Leonardo Lesio bei J. de Lugo būtų tai laikę stambaus masto neteisėtu institucionalizuotu lupikavimu (Dempsey 1943, 225–228).

Taip pat verta paminėti, kad Luisas de Molina buvo pirmasis teoretikas pastebėjęs, kad indėliai ir bankiniai pinigai apskritai, kuriuos jis vadina lotynišku terminu *chirographis pecuniarum*¹⁰, yra pinigų kiekio dalis, visai kaip gryniesi pinigai. 1597 m. L. de Molina netgi iškėlė labai svarbią idėją, kad visų rinkoje atliekamų piniginių sandorių nebūtų įmanoma apmokėti tikrais joje cirkuliuojančiais pinigais, jeigu bankai nekurtų pinigų imdami indėlius ir išduodami čekius šiems indėliams, ir šią idėją jis pasiūlė gerokai anksčiau, nei tai 1826 m. padarė Jamesas Penningtonas. Tad dėl bankų finansinės veiklos indėliais iš nieko sukuriami nauji pinigai, kurie naudojami sandoriuose (Molina 1991, 147).

Be to, tėvas Juanas de Mariana parašė dar vieną knygą pavadinimu

¹⁰ Piniginis pasižadėjimas

„Discurso sobre las enfermedades de la compañía“¹¹, kuri buvo išleista 1625 m., jam jau mirus. Šioje knygoje J. de Mariana imasi tikrai austriškos analizės, parodydamas, kodėl dėl informacijos stokos valdžia negalėtų visuomenės tvarkyti prievartiniais įsakais. Valstybei neįmanoma įgyti informacijos, kurios reikėtų, kad jos įsakai būtų koordinuojantys, tad valstybės intervencijos dažniausiai kelia netvarką ir chaosą. Kalbėdamas apie valstybę J. de Mariana rašo: „Didelė klaida aklam norėti vesti reginčiuosius“. Jis priduria, kad valdžia „nepažįsta žmonių, nežino visų įvykių, arba žino ne visas aplinkybes, nuo kurių priklauso sėkmė. Neišvengiamai ji darys daug rimtų klaidų, trikdydys žmones, ir dėl to jie ims piktintis akla valdžia“. J. de Mariana daro išvadą, kad „valdžia ir valdymas išeina iš proto“, o kai „yra tiek daug įstatymų, kad neįmanoma jų laikytis ar netgi jų žinoti, imama nebesilaikyti nei vieno jų“ (Mariana 1768, 151–155, 216).

Trumpai tariant, Ispanijos Aukso amžiaus scholastai sugebėjo artikuliuoti svarbiausius teorinius vėliau susiformavusios austrų ekonomikos mokyklos principus. Galime juos išvardinti: pirma, subjektyvistinė vertės teorija (Diego de Covarrubiasas y Leyva); antra, teisingas kainos ir sąnaudų ryšys (Luisas Saravia de la Calle’as); trečia, dinamiška rinkos prigimtis ir pusiausvyros modelių neįgyvendinamumas (Juanas de Lugo ir Juanas de Salasas); ketvirta, dinamiška konkurencijos, kaip varžymosi tarp pardavėjų, samprata (Castillo de Bovadilla ir Luisas de Molina); penkta, laiko pirmenybės principas (iš naujo atrastas Martíno de Azpilcueta); šešta, deformuojančio infliacijos poveikio realiai ekonomikai supratimas (Juanas de Mariana, Diego de Covarrubiasas ir Martínas de Azpilcueta); septinta, dalinių rezervų bankininkystės kritinė analizė (Luisas Saravia de la Calle’as ir Martínas de Azpilcueta); aštunta, idėja, kad bankų indėliai taip pat yra pinigų kiekio dalis (Luisas de Molina ir Juanas de Lugo); devinta, idėja, kad neįmanoma visuomenės tvarkyti prievartiniais įsakais, nes trūksta informacijos, reikalingos, kad tokie įsakai taptų koordinuojančiais (Juanas de Mariana); dešimta, libertari-

¹¹ „Samprotavimai apie jėzuitų ordino negalavimus“ (Pilnas knygos pavadinimas: Discurso de las enfermedades de la Compañía de Jesus)

nė nuostata visas nepateisinamas intervencijas į rinką laikyti prigimtinių teisės pažeidimais (Juanas de Mariana).

Tad galima pagrįstai daryti išvadą, kad nors C. Mengeris 1871 m. perėmė ir gerokai sutvirtino dinamišką, subjektyvistinę rinkos sampratą, ji pirmiausiai susiformavo Ispanijoje. Ispanijoje, o konkrečiau Salamankos mokykloje, randame intelektines austrų ekonominės tradicijos šaknis. Salamankos mokyklai, kaip ir šiuolaikinei austrų mokyklai, ir visiškai priešingai nei neoklasikinei paradigmai, visų pirma yra būdingas analitinių prielaidų realizmas ir tikslumas.

3.3 SCHOLASTINĖS TRADICIJOS NUOSMUKIS IR ADAMO SMITHO ĮTAKA

Norėdami suprasti, kokią įtaką Ispanijos scholastų tradicija padarė tolesnei austrų ekonomikos mokyklos raidai, turime atkreipti dėmesį į tai, kad šešioliktajame amžiuje Karolis V, Ispanijos imperatorius ir karalius, pasiuntė savo brolių Ferdinandą tapti Austrijos karaliumi. Etimologiškai „Austrija“ (Österreich) reiškia „rytinė imperijos dalis“, o imperija tuo metu aprėpė praktiškai visą kontinentinę Europą; vienintelė didelė išimtis buvo izoliuota ir Ispanijos pajėgų apsupta Prancūzija. Tad nesunku suprasti, kodėl Ispanijos scholastai intelektualiai paveikė austrų mokyklą, ir ši situacija nebuvo tik atsitiktinumas arba istorijos kaprizas, o susiklostė dėl glaudžių istorinių, politinių ir kultūrinių ryšių tarp Ispanijos ir Austrijos šešioliktojo amžiaus pradžioje (Bérenguer 1993, 133–335). Šie ryšiai išsilaikė keletą šimtmečių, o gyvybiškai svarbų kultūrinio tilto vaidmenį atliko Italija, nes būtent per ją vyko dviejų labiausiai nutolusių imperijos taškų (Ispanijos ir Austrijos) intelektinis bendravimas. Todėl yra rimtų argumentų tvirtinti, kad bent jau pačioje pradžioje austrų mokykla įkūnijo ispaniškąją tradiciją.

Faktiškai didžiausias C. Mengerio nuopelnas buvo šios kontinentinės, ispaniškos, katalikiškos tradicijos atradimas ir atgaivinimas, kai ji jau buvo nustumusi ir beveik užmiršta dėl protestantiškos Reformaci-

jos triumfo, dėl „Juodosios legendos“ propagandos prieš Ispaniją ir ypač dėl neigiamos Adamo Smitho ir jo klasikinės mokyklos sekėjų įtakos ekonominės minties istorijai. Juk kaip parodė Murray'us N. Rothbardas, Adamas Smithas atmetė ankstesnius pasiekimus (subjektyvistinę vertės teoriją, verslumo idėją ir mėginimus aiškinti kainų formavimąsi realioje rinkoje), visa tai pakeisdamas darbo sąnaudomis pagrįsta vertės teorija, kurią vėliau K. Marxas išplėtojo iki galutinių išvadų, paversdamas ją socialistinės išnaudojimo teorijos pagrindu. Be to, A. Smithas daugiausia dėmesio skyrė „natūraliai“ ilgalaikės pusiausvyros kainai – pasitelkdamas pusiausvyros modelį, kur akivaizdžiai trūksta verslumo elemento ir kur tariama, jog visa būtina informacija jau yra pasiekiamą. (Pasinaudodami tuo pačiu modeliu neoklasikai pusiausvyros teoretiškai vėliau kritikuos tariamas „rinkos klaidas“ ir teisins socializmą bei valdišką intervenciją į ekonomiką ir pilietinę visuomenę). Dar daugiau, A. Smithas užtvindė ekonomikos mokslą kalvinizmu: pavyzdžiui, jis rėmė lupikavimo draudimą ir skyrė „produktyvias“ ir „neproduktyvias“ profesijas. Galiausiai, A. Smithas atsiribojo nuo radikalios *laissez-faire* požiūrio, paplitusio tarp kontinentinės Europos (Ispanijos, Prancūzijos ir Italijos) *ius naturalis* teoretikų, ir į idėjų istoriją įvedė drungną „liberalizmą“, kuriame buvo tiek išimčių ir aptakių aiškinimų, kad jį galėtų priimti net ir šandieniai teoretikai „socialdemokratai“ (Rothbard 1995a, 433–474).

Taigi, iš austrų perspektyvos, anglų klasikinės mokyklos idėjos ekonomiką paveikė neigiamai, ir šis poveikis dar sustiprėjo A. Smitho įpėdinių dėka, ypač Jeremy Benthamo, užkrėtusio ekonomiką siauriausiu utilitarianizmu ir paskatinusio visos pseudomokslinės sąnaudų ir naudų (jo nuomone, tai galima žinoti) analizės raidą bei „socialinių inžinierių“, siekiančių formuoti visuomenę pagal savo užgaidas naudojant prievartinę valstybės galią, tradicijos susiformavimą. Anglijoje ši tendencija pasiekė kulminaciją Johno Stuardo Millo apostazėje nuo *laissez-faire* ir jo daugybėje nuolaidų socializmui. O dekartiškojo konstruktyvistinio racionalizmo triumfas Prancūzijoje paaiškina, kodėl suklestėjo

„École Polytechnique“ politechnikos mokyklos intervencionistai bei scientistinis Henri de Saint-Simono bei Auguste'o Comte'o socializmas (Hayek 1955, 105–188).

Laimei, nepaisant anglų klasikinės mokyklos teoretikų intelektualinio imperializmo ekonomikoje, Ispanijos Aukso amžiaus scholastų plėtotą kontinentinė katalikiškoji tradicija niekada nebuvo visiškai pamiršta. Be to, ši doktrininė tradicija paveikė du žymius ekonomistus: airį Richardą Cantilloną bei prancūzą Anne Robertą Jacques'ą Turgot'ą. Juos iš esmės galima laikyti tikraisiais ekonomikos mokslo kūrėjais. R. Cantillonas apie 1730 m. parašė „Esė apie prekybos prigimtį“¹², o šį darbą Williamas Stanley Jevonsas laikė pirmuoju sisteminiu ekonomikos traktatu. Šioje knygoje R. Cantillonas išryškina, kokį vaidmenį rinkos procesų vyksme atlieka verslininkas, taip pat aiškina, kad pinigų kiekio padidėjimas ne iškart paveikia bendrą kainų lygį, o pasiekia realią ekonomiką pamažu, bangomis, ir kad vykstant šiam procesui paveikiamos ir iškraipomos rinkoje susiformuojančios santykinės kainos. Tai yra įžymusis Cantillonno efektas, kurį vėliau nusikopijavo Davidas Hume'as ir kurį L. von Misesas ir F. von Hayekas panaudojo savo kapitalo teorijos ir ekonomikos ciklų analizėje (Cantillon 1959).

Dar gerokai anksčiau už A. Smithą markizas d'Argensonas (1751 m.) ir ypač A. R. J. Turgot'as tiksliai aprašė išskaidytą žinių, sukauptų socialinėse institucijose, suprantamose kaip spontaniškos tvarkos dalys, prigimtį. Spontaniškos tvarkos analizė vėliau tapo viena iš svarbiausių F. von Hayeko tyrimų programos dalių. Dar 1759 m. A. R. J. Turgot'as savo veikale „Éloge de Gournay“¹³ padarė išvadą:

Nėra reikalo įrodinėti, kad tik pats kiekvienas individas, žinodamas savo aplinkybes, gali spręsti, kaip jam geriausia panaudoti savo žemę ir darbą. Tik jis turi tų konkrečių žinių, be kurių net ir pats išmintingiausias žmogus atsidurtų visiškoje tamsoje. Jis mokosi iš savo kartojamų bandymų, iš sėkmės ir nesėkmių, ir tokiu būdu jis po truputį įgyja ypatingą verslo

¹² Essay on the Nature of Trade in General

¹³ „Pagiriamasis žodis Gurnay“

pojūtį, daug išmanesnę nei teorinės žinios, kurių gali gauti neutralus stebėtojas, nes tą pojūtį motyvuoja būtinybė.

Sekdamas tėvo Juano de Mariana pėdomis, A. R. J. Turgot'as taip pat kalba apie

visišką negalimybę griežtomis taisyklėmis ir nuolatine priežiūra suvaldyti visos sandorių įvairovės, kuri jau vien dėl savo gausos negali būti visapusiškai žinoma ir kuri, be to, visuo-
met priklauso nuo didžiulio skaičiaus nuolat kintančių aplinkybių, kurių neįmanoma kontroliuoti, o tuo labiau numatyti (Turgot 1844, 275, 288).

Scholastinė tradicija neišnyko ir Ispanijoje, net ir ilgo nuosmukio devynioliktajame ir aštuonioliktajame amžiuje metu, nors buvo jaučiamas tai erai labai būdingas nepilnavertiškumo kompleksas prieš anglosaksiškąjį intelektualinį pasaulį. Išlikusią tradiciją rodo tai, jog kitas Ispanijos katalikas sugebėjo išspręsti vertės paradoksą ir aiškiai suformuluoti ribinio naudingumo dėsnį dvidešimt septyneriais metais anksčiau, nei C. Mengeris išleido savo „Ekonomikos principus“. Šis autorius, katalonas Jaime Balmes (1810–1848 m.), per savo trumpą gyvenimą tapo iškiliausiu tuometinės Ispanijos filosofu tomistu. 1844 m. jis paskelbė straipsnį pavadinimu „Tikroji vertės samprata, arba samprotavimai apie kainų kilmę, prigimtį ir įvairovę“¹⁴, kuriame ne tik išsprendė vertės paradoksą, bet ir aiškiai suformulavo ribinio naudingumo dėsnį. J. Balmes klausia: „Kodėl brangakmenis vertas daugiau nei kepalas duonos, patogūs rūbai ar netgi geras, patogus namas?“, ir atsako:

Tai nesunku paaiškinti. Kadangi daikto vertę lemia jo naudingumas arba galia patenkinti mūsų poreikius, tai kuo būtinis jis yra tiems poreikiams tenkinti, tuo taps vertingesnis. *Taip pat reikia turėti galvoje, kad jei priemonių skaičius didėja, tai kiekvienos konkrečios priemonės reikalingumas mažėja, nes jei galime rinktis iš daugelio, jokia konkreti priemonė nebėra būtina.* Todėl tarp vertės augimo ir mažėjimo bei ko

¹⁴ True idea of value or thoughts on the origin, nature, and variety of prices

nors gausos ar stygiaus yra būtinas ryšys, tam tikra proporcija. Duonos kepalas yra vertas nedaug, o tai paaiškina jo būtinas ryšys su mūsų norų tenkinimu – juk duonos yra gausu. Tačiau jeigu jos kiekis mažėtų, tai jos vertė labai greitai augtų ir galėtų pasiekti labai aukštą lygį – šis reiškinys stebimas tada, kai prasideda stygius, ir tai ypač akivaizdu visų gėrybių atžvilgiu, kai miestas karo metu ilgai būna apsaustyje (Balmes 1949, 615–624; paryškinta mano).

Savo indėliu J. Balmesas grįžo prie kontinentinės tradicijos ištakų ir parengė kelią C. Mengeriui ir jo mokiniams austrams, kurie po keleto dešimtmečių šią tradiciją perėmė, išbaigė ir ištobulino.

3.4 C. MENERIS IR SUBJEKTYVISTINIS AUSTRŲ MOKYKLOS POŽIŪRIS: VEIKLOS KAIP SUBJEKTYVIŲ ETĀPŲ EILĖS SAMPRATA, SUBJEKTYVISTINĖ VERTĖS TEORIJA IR RIBINIO NAUDINGUMO DĖSNIS

Jaunasis C. Mengeris labai anksti suprato, kad klasikinė kainų sudarymo teorija, kaip ją suformulavo A. Smithas bei jo anglosaksai sekėjai, turėjo didelių trūkumų. C. Mengerio asmeninės žinios apie tai, kaip veikia akcijų birža (vienu metu jis buvo „Wiener Zeitung“ laikraščio korespondentas akcijų biržoje), bei atlikti moksliniai tyrimai paskatino jį sulaukus trisdešimt vienerių metų parašyti knygą, kurią rašydamas jis, anot F. von Hayeko, buvo „baisiai susijaudinęs“ (Hayek 1992, 69) ir nuo kurios oficialiai prasidėjo austrų ekonomikos mokykla. Šioje knygoje autorius siekė atrasti naujus pamatus, ant kurių, jo nuomone, buvo būtina iš naujo pastatyti visą ekonomikos mokslą. Pagal šiuos principus ekonomika turėjo būti plėtojama kaip mokslas, visada besiremiantis „žmogumi“, laikomu kūrybingu veikėju bei visų socialinių įvykių protagonistu (subjektyvizmas); taip pat šis mokslas turėjo remtis pirmą kartą ekonominės minties istorijoje pagal subjektyvizmo principus suformuluota pilna, formalia visų socialinių institucijų (ekonominių, teisinių ir lingvistinių), suprantamų kaip įsitvirtinusios elgesio struktūros, tendencijos, spontaniško susiformavimo ir evoliucijos teorija.

Visa tai išdėstyta „Ekonomikos principuose“, C. Mengerio paskelbtuose 1871 m. ir vėliau tapusiuose vienu įtakingiausių veikalų ekonominės minties istorijoje.

C. Mengeris buvo įsitikinęs, jog būtina atmesti sterilių anglų klasikinės mokyklos „objektyvizmą“ ir jos maniakišką dėmesio koncentravimą į tariamai objektyvių, išorinių esybių (socialinių klasių, visuminių dydžių, materialinių gamybos veiksnių ir t. t.) egzistavimą. Jis tvirtino, kad mokslininkas ekonomistas turėtų visuomet laikytis subjektyvios veikiančių žmonių perspektyvos, ir kad visos ekonominės teorijos turėtų būti formuluojamos remiantis šia perspektyva. F. von Hayekas apie šią C. Mengerio naujai iškeltą subjektyvistinę poziciją netgi rašo: „Tikriausiai galima neperdedant pasakyti, kad visi svarbūs ekonomikos teorijos pasiekimai per pastarąjį šimtą metų buvo tolesni žingsniai nuosekliai taikant subjektyvizmą“. F. von Hayekas priduria, kad taip taikomas subjektyvizmas

/.../ yra mokslo plėtojimas, ir tai bene nuosekliausiai atliko Ludwigas von Misesas, ir, mano manymu, dauguma specifinių jo idėjų, kurios iš pirmo žvilgsnio daugeliui skaitytojų atrodo keistos ir nepriimtinos, tokios yra dėl to, kad nuosekliai taikydamas subjektyvistinę prieigą jis buvo toli pralenkęs savo amžininkus (Hayek 1952a, 31, 209–210).

Šis C. Mengerio siūlomas subjektyvistinis požiūris bene būdingiausiai ir originaliausiai atsiskleidžia jo „skirtingų lygmenų ekonominių gėrybių teorijoje“. C. Mengeriui „pirmojo lygmens ekonominės gėrybės“ yra vartojimo gėrybės, tai yra gėrybės, subjektyviai ir tiesiogiai tenkinančios žmonių poreikius ir dėl to konkrečiame, subjektyviame bet kokios veiklos kontekste tampančios galutiniu veikėjo siekiamu tikslu. Kad pasiektų šiuos tikslus, šias vartojimo gėrybes, arba pirmojo lygmens ekonomines gėrybes, veikėjas turi pereiti tarpinių stadijų seką, kurią C. Mengeris pavadino „aukštesniojo lygmens gėrybėmis“ (antrojo, trečiojo ir taip toliau); kuo aukštesnis stadijos lygmuo, tuo labiau stadija yra nutolusi nuo galutinės vartojimo gėrybės. C. Mengeris rašo:

Kai turime viena kitą papildančias konkretaus aukštesniojo lygmens gėrybes, mums pirmiausia reikia jas paversti kito, žemesnio lygmens gėrybėmis, ir taip *etapais* paversti jas į vis žemesnio lygmens gėrybes, kol jos taps pirmojo lygmens gėrybėmis, nes tik jas galima tiesiogiai naudoti mūsų poreikiams tenkinti (Menger 1981, 67; paryškinta mano).

Ši labai originali ir svarbi C. Mengerio idėja tėra loginė išvada iš jo subjektyvistinės sampratos, pagal kurią kiekvienas žmogus bando pasiekti tikslą, kuriam priskiria tam tikrą subjektyvią vertę, ir turėdamas prieš akis šį tikslą bei motyvuojamas jo subjektyvios vertės, sugalvoja ir pradeda vykdyti veiklos planą, susidedantį iš serijos etapų, kurie, jo nuomone, yra būtini tikslui pasiekti. Be to, pagal vertę tikslo, kurį veikėjas tikisi pasiekti naudodamas aukštesniųjų lygmenų ekonomines gėrybes, šie etapai įgyja subjektyvaus naudingumo. Kitaip tariant, subjektyvi priemonių arba aukštesniųjų lygmenų ekonominių gėrybių vertė galiausiai priklausys nuo tikslo arba galutinės vartojimo gėrybės, kurią šios priemonės padeda įgyti, subjektyvios vertės. Taip pirmą kartą ekonomikoje C. Mengerio pastangomis teorija konstruojama subjektyvios veikėjo pozicijos pagrindu, o teorijos ašimi tampa veiklos procesas, sudarytas iš keleto tarpinių etapų, kuriuos veikėjas pradeda, tęsia ir bando užbaigti – procesas baigiasi pasiekus tikslą arba galutinę vartojimo gėrybę (pirmojo lygmens gėrybę), kurios siekė veikėjas.

Veikdamas kiekvienas asmuo bando pasiekti tam tikrus tikslus, kurie jam dėl kokios nors priežasties atrodo svarbūs. Terminas „vertė“ nurodo veikėjo subjektyvų savo tikslo vertinimą, tokie vertinimai skiriasi savo intensyvumu. „Priemonė“ yra bet kas, kas, subjektyvia veikėjo nuomone, padės jam pasiekti savo tikslą. „Nauda“ nurodo į veikėjo subjektyvų priemonės vertinimą ir priklauso nuo vertės tikslo, kurį, veikėjo nuomone, ta priemonė padės jam pasiekti. Šia prasme vertė ir nauda yra dvi tos pačios monetos pusės, nes subjektyvi vertė, kurią veikėjas suteikia savo tikslui, yra kaip tik per naudos sąvoką projektuojama priemonėms, kurios, jo nuomone, yra naudingos tam tikslui pasiekti.

Svarbiausias ir originaliausias C. Mengerio įnašas į ekonomikos mokslą buvo jo subjektyvistinė visų žmogiškosios veiklos procesų samprata, o ne, kaip manoma iki šiol, ribinio naudingumo dėsnio atradimas, kurį jis atrado tuo pat metu kaip ir W. S. Jevonsas ir L. Walrasas, bet nepriklausomai nuo jų. Subjektyvistinė vertės teorija bei ribinio naudingumo dėsnis tėra akivaizdūs subjektyvistinės veiklos procesų sampratos koreliatai, o už visą šią sampratą, kurią ką tik pristatėme, esame skolingi išimtinai C. Mengeriui. Juk etapų eilėje veikėjas vertina priemones pagal tikslą, kurį, jo nuomone, jos padės pasiekti, ir šis vertinimas iš prigimties nėra baigtinis, o kinta keičiant įvairius tarpusavyje pakeičiamus priemonių, reikšmingų tam tikros veiklos kontekste, vienetus. Todėl veikėjas kiekvieną iš tarpusavyje pakeičiamų priemonių vienetų bus linkęs vertinti pagal tai, kokią vietą jo verčių skalėje užima paskutinis iš tų vienetų, nes jeigu veikėjas prarastų ar įgytų tų priemonių vienetų, tuomet kartu prarasta arba įgyta nauda būtų nustatoma pagal tai, kokią vietą konkrečioje verčių skalėje užima tikslas, kuris dėl to paskutiniojo vieneto galėtų būti pasiektas arba nebepasiektas. Tad, austrų požiūriu, ribinio naudingumo dėsnis nėra niekaip susijęs nei su fiziologinių poreikių tenkinimu, nei su psichologija, o yra griežtai prakseologinis dėsnis (vartojant L. von Miseso terminiją), tai yra jis yra žmogiškosios, verslios, kūrybingos veiklos logikos dalis.

Tad C. Mengerio natūraliai plėtotą ribinio naudingumo teoriją būtina atskirti nuo ribinio naudingumo dėsnių, kuriuos tuo pačiu metu suformulavo W. S. Jevonsas ir L. Walrasas. Juk W. S. Jevonsas ir L. Walrasas ribinį naudingumą išdėstė tik kaip priedą prie matematinio pusiausvyros modelio (dalinės pusiausvyros W. S. Jevonso atveju ir bendrosios L. Walraso), kuriame akivaizdžiai trūksta žmogiškosios veiklos procesų, o ribinio naudingumo dėsnio įtraukimas ar išbraukimas iš jų nieko nepakeičia. C. Mengeriui, priešingai, ribinio naudingumo teorija yra ontologiškai būtina arba tampa būtina jo žmogiškosios veiklos, kaip dinamiško proceso, sampratos išdava (Jaffé 1976, 511–524).

Be to, nenuostabu, kad pagrindinis neoklasikinės Čikagos mokyklos

įkūrėjas Frankas Hynemanas Knightas tvirtino, jog C. Mengerio teorija apie pirmojo lygmens ir aukštesniųjų lygmenų ekonomines gėrybes yra vienas iš mažiau vertingų jo pasiekimų (Knight 1950). Taip tvirtindamas F. H. Knightas atskleidžia neoklasikinės pusiausvyros paradigmos ir, tiksliau, savo paties Čikagos mokyklos paradigmos teorinį neadekvatumą, nes joje gamybos procesas yra objektyvus ir įvyksta iškart, laikas yra tik parametras ir nevaidina jokio kito vaidmens, o bet kokiam verslumo aktui būdingi kūrybingumas bei neužtikrintumas yra panaikinami Ricardo pusiausvyros, į kurią sutelkiamas tyrimų dėmesys.

3.5 C. MENERIS IR EKONOMINĖ SOCIALINIŲ INSTITUCIJŲ TEORIJA

C. Mengerio „Ekonomikos principai“ savo laikais buvo labai pažangi knyga: joje C. Mengeris parodė, kokį svarbų vaidmenį realiojoje ekonomikoje atlieka laiko, nežinojimo, verslumo žinių bei klaidų, kaip neatskiriamų žmogiškosios veiklos bruožų, sampratos; atskleidė, kaip rinkos procesuose palaipsniui jungiamos viena kitą papildančios gėrybės; pabrėžė, kad bet kokiai realiai rinkai būdinga nuolatinė kaita ir pusiausvyros stoka. Be to, šioje knygoje jis pateikė naują teoriją apie socialinių institucijų kūrimąsi ir raidą, o šią teoriją F. von Hayekas vėliau logiškai išplėtojo iki galutinių išvadų.

Šis antras svarbiausias C. Mengerio įnašas – teorinis spontaniško, evoliucinio socialinių institucijų formavimosi paaiškinimas – buvo paremtas būtent subjektyvistine žmogiškosios veiklos ir žmonių sąveikų samprata. Tad visai ne atsitiktinai C. Mengeris „Ekonomikos principus“ dedikavo vienam iškiliausių Vokietijos istoricistų Wilhelmui Roscherui. C. Mengerio įsitikinimu, doktrininiame ginče tarp evoliucinės, istorinės ir spontaniškos institucijų kilmės šalininkų (šiai pozicijai teisės srityje atstovavo Friedrichas Carlas von Savigny bei Charlesas Luisas de Montesquieu, o Davidas Hume’as ir Edmundas Burke’as – filosofijos ir politikos mokslo srityje) ir siaurai racionalistinės, dekartiškos sampratos šalininkų (šiai pozicijai teisėje atstovavo Antonas Friedrichas Justusas Thibautas, o Je-

remy Benthamas ir anglų utilitaristai – ekonomikoje), jo indėlis suteikė pirmajai grupei lemiamą teorinį pagrindimą, kurio jai iki tol trūko.

Visuomeninio gyvenimo galimybę atveriantį spontanišką, evoliucinį elgesio struktūrų formavimąsi teisės, ekonomikos ir kalbos srityse C. Mengeris aiškina pasitelkdamas subjektyvistinę, veikiančio žmogaus perspektyva paremtą sampratą ir evoliucinio proceso, apimančio nesuskaičiuojamą daugybę veikiančių žmonių, kurių kiekvienas turi savo nedidelį, subjektyvių ir išskirtinių žinių rinkinį bei praktinės patirties, troškimų, jausmų ir t. t., idėją. C. Mengeris atrado, kad institucijos susiformuoja vykstant socialiniam procesui, kurį sudaro daugybės žmonių veikla ir vykdo konkretūs vyrai ir moterys, iš kūno ir kraujo, konkrečiomis vietos ir laiko istorinėmis aplinkybėmis anksčiau nei kiti atradę, kad savo tikslus pasiekia lengviau, jeigu vadovaujasi tam tikromis elgsenos schemomis. Tokiu būdu jie inicijuoja decentralizuotą bandymų ir klaidų procesą bei pašمونinio mokymosi ir kopijavimo procesą – jį savo veiksmis pradeda kūrybingiausi ir sėkmingiausi žmonės, o vėliau perima ir paskleidžia kiti visuomenės nariai, taip įtvirtindami žmonių socialinės elgsenos koordinavimą. Nors C. Mengeris savo teoriją plėtojo taikydamas ją konkrečiai ekonominei institucijai, pinigų atsiradimui ir evoliucijai (Menger 1994), jis pabrėžia, kad ta pati pamatinė teorinė sistema gali būti be didelių sunkumų pritaikyta ir teisinėms institucijoms bei kalbos susiformavimui ir evoliucijai. Pats C. Mengeris nepriekaištingai suformulavo naują klausimą, pagal kurį siekė suplanuoti visą savo mokslinę ekonominių tyrimų programą: „Kaip gali būti, kad bendrai gerovei labiausiai tarnaujančios bei jos raidai svarbiausios institucijos susiformuoja be jų kūrimą nukreipiančios sąmoningos bendros valios?“ (Menger 1985). Atsakymas yra paradoksalus, nes žmogaus gyvenimui visuomenėje būtinausios institucijos (lingvistinės, ekonominės, teisinės ir moralinės institucijos) yra „nenumatyti individualių veiksmų padariniai“ (arba, C. Mengerio terminais, *Unbeabsichtigte Resultante*) (Menger 1883, 182). Pats žmogus negalėjo sąmoningai sukurti šių institucijų, nes jam trūksta intelektualinių pajėgumų, kad gebėtų surinkti tą di-

džiulį kiekį išsklaidytos, dinaminės informacijos, kurią jos aprėpia. Jos veikiau susiformavo spontaniškai ir evoliuciškai palaipsniui, žmonių socialinės sąveikos metu. C. Mengerio ir kitų austrų nuomone, būtent ši sritis turėtų tapti ekonominių tyrimų dėmesio centru.

3.6 METHODENSTREIT, ARBA GINČAS DĖL METODO

C. Mengeris tikriausiai labai nustebė ir susikrimto, kai Vokietijos istorinės mokyklos profesoriai ne tik nesuprato jo idėjų, bet dar ir palaikė jas pavojingu iššūkiu istoricismui. Užuoat suvokę, kad C. Mengeris suteikė trūkstantą teorinį pamatą evoliucinei socialinių mokslų sampratai, jie manė, kad teorinis bei abstrakčiai analitinis jo koncepcijos pobūdis yra nesuderinamas su jų propaguoju siauru istoricismu. Taip kilo pirma ir bene garsiausia kontroversija, kurioje dalyvavo austrai – *Methodenstreit*. C. Mengeris kelis dešimtmečius jai skyrė savo intelektualinę energiją. Gustavo von Schmollerio vadovaujami Vokietijos mokyklos istoricistai buvo hiperrealizmo aukos (panašiai kaip vėliau Thorsteino Vebleno Amerikos institucionalizmo mokykla), nes jie neigė, kad yra universaliai galiojanti ekonomikos teorija, ir gynė tezę, kad patikimų žinių galima gauti tik empirinių stebėjimų būdu, renkant duomenis apie kiekvieną istorinį atvejį. Ginčydamas šį požiūrį C. Mengeris parašė savo antrą pagal svarbą knygą „Socialinių mokslų metodo tyrimas, ypač atsižvelgiant į ekonomiką“¹⁵ (Menger 1883, 198), kurioje jis rėmėsi Aristotelium, tvirtindamas, kad socialinės tikrovės žinioms reikia dviejų vienodai svarbių disciplinų, kurios papildo viena kitą, tačiau yra esmingai ir epistemologiškai skirtingos. Yra ekonominių reiškinių esmę pagaujanti teorija, kurią galima suvokti kaip „formą“ (kalbant aristoteliškai). Ši teorinė forma yra atrandama introspektyviai, tai yra per tyrėjo vidinę refleksiją, kuri savo ruožtu tampa galima dėl to, kad ekonomikoje (kaip jokiam kitame moksle) tyrėjui tenka privilegija būti tokios pat prigimties kaip ir jo stebimieji, o tokia situacija suteikia jam labai vertingų tie-

¹⁵ Investigations into the Method of the Social Sciences with Special Reference to Economics

sioginių žinių. Be to, teorija yra konstruojama loginiu dedukciniu būdu, remiantis aiškiomis aksiominėmis žiniomis. Istorija, priešingai teorijai, gali būti suprantama kaip „materija“ (Aristotelio prasme), kuri materializuojasi empiriniuose faktuose, susijusiuose su kiekvienu istoriniu įvykiu. C. Mengerio nuomone, abi disciplinos, ir teorija, ir istorija – ir forma, ir materija – yra vienodai svarbios realybei pažinti, tačiau jis pabrėžtinai neigė, kad teorija gali būti išvedama iš istorijos. Jų santykis veikiausiai yra priešingas, nes istorija gali būti interpretuojama, klasifikuojama ir suprantama tik jau turimos ekonominės teorijos šviesoje. Tokiu būdu vadovaudamasis metodologine perspektyva, kurią jau neblogai numatė Jeanas Baptiste’as Say’us, C. Mengeris padėjo pamatus vėlesnei „oficialiai“ austrų ekonomikos mokyklos metodologijai.

Turime atkreipti dėmesį į tai, kad terminas „istoricizmas“ turi bent tris skirtingas reikšmes. Pirmoji nurodo į istorinę teisės mokyklą (F. C. von Savigny, E. Burke’as), priešinamą dekartiškajam racionalizmui, ir kaip tik ją savo teorinėje institucijų formavimosi analizėje palaido austrų mokykla. Antra reikšmė siejama su devynioliktojo amžiaus Vokietijos istorine ekonomikos mokykla bei dvidešimtojo amžiaus Amerikos institucionalistais, neigusiais universaliai galiojančios abstrakčios ekonominės teorijos galimybę – tokios, kokią gynė C. Mengeris ir po jo plėtojo kiti austrų ekonomistai. Trečiasis istoricizmo tipas yra neoklasikinės mokyklos metodologinis pozityvizmas, kuris siekia kliautis empiriniais stebėjimais (kitai tariant, iš esmės, istorija) patvirtindamas ar paneigdamas teorijas – tokią prieigą F. von Hayekas laikė tik dar vienu dekartiškojo racionalizmo, kurį austrai taip dažnai kritikuoja, pasireiškimu (Cubeddu 1993, 29–30).

Įdomu pastebėti, kad C. Mengeris ir jo sekėjai gindami teoriją nuovokiečių istoricistų laikinai suvienijo jėgas su neoklasikinės pusiausvyros paradigmos teoretikais, įskaitant L. Walrasą bei W. S. Jevonsą iš matematikų marginalistų tarpo ir neoklasikus Alfredą Marshallą Anglijoje ir Johną Batesą Clarką Jungtinėse Amerikos Valstijose. Dinaminės ir subjektyvistinės rinkos procesų analizės tradicijos rėmėjai austrai net

ir suprasdami, kaip radikalčiai jų prieiga skiriasi nuo minėtųjų bendrosios ir dalinės pusiausvyros teoretikų požiūrio, vis dėlto manė, kad istoricistų įveikimas bei teisingo ekonomikos teorijos mokslinio statuso apgynimas, pateisino laikiną sąjungą su pusiausvyros teoretikais. Kaip brangiai ši strategija kainavo, paaiškėjo tik po keleto dešimtmečių, kai ketvirtajame dvidešimtojo amžiaus dešimtmetyje („didžiojo teoretizavimo metu“, kaip linksmi sakė George'as Lennoxas Sharmanas Shackle'as) teorijos šalininkų triumfas prieš istoricistus daugelio ekonomistų buvo suprastas kaip matematiškai formalizuotos pusiausvyros teorijos triumfas, o ne dinamiškų socialinių procesų teorijos, kurią nuo pat pradžių plėtojo ir rėmė C. Mengeris bei jo pasekėjai.

Bet kuriuo atveju, nors vadovėliškai *Methodenstreit*, arba ginčą dėl metodo, įprasta vaizduoti kaip betikslę energijos švaistymą, mes manome, kad tai buvo gera proga konceptualiai nugludinti ir išryškinti neišvengiamus metodologinius skirtumus tarp gamtos pasaulio ir žmogiškosios veiklos mokslų. Tad neabejotina, jog kiek šioje srityje šiandien dar liko painiavos, jos liko dėl ekonomistų negebėjimo deramai atsižvelgti į reikšmingą C. Mengerio indėlį to ginčo metu (Huerta de Soto, 1982).

4. Eugenias von Böhm-Bawerkas ir kapitalo teorija

4.1 ĮVADAS

Eugenias von Böhm-Bawerkas (1851–1914 m.) buvo Carlo Mengerio geriausias mokinys, po C. Mengerio jis labiausiai pastūmėjo austrų mokyklos teorijos raidą. E. von Böhm-Bawerkas buvo politinės ekonomikos profesorius Insbruke, o po to Vienoje, bei keletą kartų buvo Austrijos-Vengrijos imperijos ministras. Jis ne tik prisidėjo tobulinant bei aiškinant C. Mengerio sukurtą subjektyvistinę teoriją, bet ir gerojai išplėtė jos taikymą, panaudodamas ją kapitalo ir palūkanų teorijai. E. von Böhm-Bawerkas parašė puikų veikalą „Kapitalas ir palūkanos“¹⁶ (1884–1902 m.) – nepaisant tokio pavadinimo, tai visapusiškas ekonomikos traktatas. Jame E. von Böhm-Bawerkas suformulavo austrų kapitalo teorijos pagrindus pasiremdamas subjektyvistine, dinamine kainų teorija. (Laimėi, svarbiausios šio veikalų dalys jau yra išleistos ispaniškai, tad Ispanijos studentai jau gali užpildyti įprastinę spragą savo universitetų ekonomikos fakultetų programose, kuriose akivaizdžiai trūksta kapitalo teorijos analizės, nors ši teorija yra esminės svarbos norint suprasti rinkos procesus).

E. von Böhm-Bawerkas ne tik plėtojo kapitalo teoriją, bet ir pateikė triuškinančią visų ankstesnių teorijų apie palūkanų formavimąsi kritiką, jo kritinė analizė buvo ypač taikli marksistinės išnaudojimo teorijos bei teorijų, kurios palūkanas vaizduoja kaip kylančias iš ribinio kapitalo produktyvumo, atžvilgiu. Be to, E. von Böhm-Bawerkas iškėlė visiškai naują palūkanų teoriją, paremtą subjektyvia laiko pirmenybių realybe. Kaip jau matėme, šį principą pirmasis apibrėžė tomistas G. de Lessinesas, o M. de Azpilcueta naujai tai atrado jo raštuose šešio-

¹⁶ Capital and Interest

liktojo amžiaus pabaigoje. Nors paties E. von Böhm-Bawerko indėlis aiškinant palūkanas ir nebuvo visiškai be priekaištų, nes galiausiai pats to beveik nepastebėdamas jis kiek nukrypo link kapitalo ribinio produktyvumo teorijos, kurią taip puikiai pats sukritikavo pirmajame veikalto tome, vis dėlto E. von Böhm-Bawerkui tenka nuopelnai už padėtus pamatus kapitalo ir palūkanų teorijai, kurią vėliau išstobulino ir visas logines išvadas atskleidė tokie vėlesni autoriai kaip Frankas A. Fetteris (Fetter 1977) ir Ludvigas von Misesas (Mises 1996, 483–490). Peržiūrėkime pamatinius E. von Böhm-Bawerko sukurtos ir jo mokinių vėliau išstobulintos kapitalo teorijos principus.

4.2 ŽMOGIŠKOJI VEIKLA KAIP SUBJEKTYVIŲ ETAPŲ EILĖ

Galime pradėti apibrėždami žmogiškąją veiklą kaip bet kokį sąmoningą elgesį ar elgseną (Mises 1996, 11–29). Kaip jau matėme, veikdamas asmuo siekia tam tikrų tikslų, kuriuos laiko svarbiais, ir norėdamas juos pasiekti naudoja priemones, kurios, jo nuomone, tam tinka. Vertė ir nauda nurodo į subjektyvius veikėjo tikslų ir priemonių vertinimus. Priemonės pagal apibrėžimą turi būti ribotos – jei veikėjui jos neatrodytų ribotos tikslų atžvilgiu, tai prieš veikdamas jis nekreiptų į jas jokio dėmesio. Tikslai ir priemonės nėra „duoti“, o kyla iš pamatinio žmonių verslumo akto, kuris, kaip matėme antrajame skyriuje, kaip tik ir susideda iš atradimo, sukūrimo ar paprasčiausio suvokimo, kokie tikslai ir kokios priemonės veikėjui turi esminės svarbos įvairiomis jo gyvenimo kelio aplinkybėmis. Nusistatęs siektinus tikslus veikėjas susikuria idėją apie tai, kokios iš jo turimų priemonių gali jam pasitarnauti. Tada jis jas įtraukia, beveik visuomet neišsakydami, į veiklos planą, kurio imasi valios aktu.

Tad planas yra veikėjo susikurtas protinis vaizdinys apie tai, kokie etapai, elementai ir aplinkybės ateityje gali būti susiję su jo veikla. Taip yra todėl, kad visa žmogiškoji veikla vyksta laike, ir čia mes kalbame ne apie deterministinę ar niutonišką laiko sampratą (t. y. tik fizinę ar

analoginę), bet apie subjektyvią reikšmę – tai yra apie veikėjo subjektyvų laiko suvokimą jo veiklos kontekste (O’Driscoll ir Rizzo 1996, 52–70). Taigi, laikas yra nuo žmogiškosios veiklos sampratos neatsiejama ekonomikos kategorija. Neįmanoma įsivaizduoti veiklos, kuri nevyktų laike arba kuri neužimtų tam tikro laiko. Be to, būtent veikdamas ir užbaigdamas įvairius veiklos proceso etapus veikėjas suvokia laiko tėkmę. Žmogiškoji veikla, kuri visuomet yra nukreipta pasiekti tikslą arba pašalinti nepatogumą, visuomet užtrunka laiko, nes jai atlikti reikia įgyvendinti ir užbaigti vienas po kito einančių etapų seriją. Tad veikėją nuo jo tikslo skiria laikas, kurio reikia jo veiklos procesą sudarantiems vienas po kito einantiems etapams atlikti.

Veikėjo subjektyvaus požiūrio į ateitį atžvilgiu visuomet pasireiškia tokia tendencija: kuo labiau ilgėja veiklai reikalingas laiko tarpas (t. y. kuo labiau didėja veiklą sudarančių vienas po kito einančių etapų skaičius ir sudėtingumas), tuo vertingesnis veikėjui pasidaro galutinis veiklos tikslas arba rezultatas. Ganėtinau nesunku suvokti ekonomikos principą, kad žmogiškosios veiklos procesu dažniausiai pasiekama tuo didesnė vertė, kuo ilgiau procesas trunka. Juk jeigu taip nebūtų, tai yra jei veikėjas ilgesnės veiklos rezultatams nepriskirtų didesnės vertės, tai jis niekada tokios veiklos nesiimtų ir vietoje jų rinktųsi trumpesnę veiklą. Veikėją nuo jo tikslo skiria būtent tam tikra laiko trukmė (t. y. jo veiklos proceso etapams užbaigti būtinas laikas). Taigi, akivaizdu, kad esant vienodoms sąlygoms žmonės visuomet bandys savo tikslus pasiekti kaip įmanoma greičiau ir tikslų pasiekimą atidėti sutiks tik jeigu subjektyviai manys, kad taip elgdamiesi gali pasiekti vertingesnius tikslus.

Dabar galime aptarti loginę laiko pirmenybių kategoriją, kuri reiškia, kad esant vienodoms sąlygoms, veikėjas teikia pirmenybę kaip įmanoma greitesniam savo poreikių patenkinimui arba tikslų pasiekimui. Kitaip tariant, kai veikėjas svarsto apie du tikslus, kurių subjektyvi vertė jam yra vienoda, jis visuomet rinksis tą, kuris yra arčiau laike. Žodžiu, esant vienodoms sąlygoms, „dabartinėms gėrybėms“ visuomet teikiama pirmenybė prieš „ateities gėrybes“. Šis laiko pirmenybių dėsnis yra tik

dar vienas būdas nusakyti esminį principą, kad kiekvienas veikėjas mėgina savo tikslą pasiekti kaip galima greičiau. Tad laiko pirmenybė nėra nei psichologinė, nei fiziologinė kategorija, bet integrali bet kokios veiklos loginės struktūros dalis, o ši struktūra egzistuoja visų žmonių pro tuose. Anksčiau aprašytas tendencijos dėsnis ir laiko pirmenybės dėsnis yra tiesiog du skirtingi būdai tai pačiai tikrovei nusakyti. Pagal pirmąjį veikėjai imasi daugiau laiko pareikalaujančios veiklos, nes tikisi, jog taip pasieks vertingesnį tikslą; pagal antrąjį esant vienodoms sąlygoms veikėjai visuomet teiks pirmenybę laike arčiau esančioms gėrybėms.

4.3 KAPITALAS IR KAPITALINĖS GĖRYBĖS

Terminas „kapitalinės gėrybės“ nurodo į tai, ką veikėjas subjektyviai laiko tarpiniais bet kokios veiklos proceso etapais. Kitaip tariant, visi tarpiniai etapai, kuriuos veikėjas tokiais laiko ir kurie sudaro bet kokią jo naudojamą gamybos procesą, yra kapitalinės gėrybės. Taigi, kapitalinės gėrybės visuomet turi būti aptariamoms teleologiniame kontekste, kurio esminiai apibrėžiantys elementai yra siekiamas tikslas bei veikėjo subjektyvius požiūris į tam pasiekti būtinus etapus (Kirzner 1996, 13–122).

Tad kapitalinės gėrybės yra „aukštesniojo lygmens ekonominės gėrybės“, apie kurias rašė C. Mengeris, arba, kitaip tariant, kiekvienu tarpiniu etapu kiekviename konkrečiame veiklos procese materializuojami gamybos veiksniai. Be to, kapitalinės gėrybės susiformuoja kaip trijų esminių elementų – gamtos išteklių, darbo ir laiko – sandauga, ir į vieną jie sudedami vykstant žmonių sugalvotam ir pradėtam verslios veiklos procesui.

Kapitalinių gėrybių gamybos *sine qua non* yra taupymas, arba susilaikymas nuo vartojimo šiuo metu. Juk veikėjas veiklos procese tolimesnius ir vis daugiau laiko pareikalaujančius etapus pasiekti galės tik jei anksčiau bus atsisakęs galimybės imtis veiklos, duodančios artimesnius rezultatus. Kitaip tariant, jis turi atsisakyti tikslų, kurie greičiau patenkintų žmogiškus poreikius ir kurie pasiekimo (vartojimo) atžvilgiu būtų

artimesni laike. Kad paaiškintume šią svarbią mintį, pasinaudosime E. von Böhm-Bawerko pateikiamu taupymo ir investavimo į kapitalines gėrybes pavyzdžiu, kuriame vienas veikėjas veikia izoliuotoje situacijoje – Robinzonas Kruzas savo saloje (Böhm-Bawerk 1959d, 102–118).

Tarkime, kad Robinzonas Kruzas ką tik atsidūrė saloje ir savo laiką leidžia rinkdamas uogas – vienintelį maisto šaltinį. Kasdien jis visas pastangas skiria uogų rinkimui ir prisirenka pakankamai, kad galėtų išgyventi, bei suvalgo kelias papildomas. Taip prasimaitinęs kelias savaites, Robinzonas Kruzas versliai atranda, kad panaudodamas kelių metrų ilgio medinę lazda jis galėtų pasiekti aukščiau ir toliau, stipriau suduoti per krūmus ir per gerokai trumpesnę laiką pririnkti daug daugiau uogų. Vienintelė problema – jo skaičiavimu, lazdai pasidaryti reikėtų penkių dienų: kad surastų tinkamą medį, nuo kurio galėtų nusilaužti šaką, ir ją apdorotų pašalindamas lapus, mažesnes šakeles ir kitus trūkumus. Tuo metu jam tektų neberinkti uogų. Jei jis norėtų įgyvendinti šią idėją ir pasidaryti lazda, jam tektų kurį laiką šiek tiek sumažinti uogų vartojimą ir kaupti atlikusiais uogas krepšyje, kol surinks pakankamai, kad išgyventų penkias dienas – kiek, jo spėjimu, truks lazdos gamybos procesas. Suplanavęs savo veiklą Robinzonas nutaria jos imtis, tad visų pirma jam tenka dalį kasdien rankomis surenkamų uogų sutaupyti ir atitinkamai sumažinti vartojimą. Tai akivaizdžiai yra neišvengiama auka, tačiau, jo nuomone, verta ją patirti atsižvelgiant į tikslą, kurį nori pasiekti. Tad, tarkime, kad jis nutaria dešimčiai dienų sumažinti vartojimą (kitais tariant, taupyti) ir saugoti atlikusias uogas krepšyje, kol sukaups pakankamai, kiek, jo nuomone, užteks išgyventi gaminantis lazda.

Šiuo pavyzdžiu E. von Böhm-Bawerkas parodo, jog prieš pradėdant investavimo į kapitalines gėrybes procesą reikia taupyti – tai yra sumažinti vartojimą žemiau potencialaus lygio. Kai Robinzonas Kruzas sutaupys pakankamai uogų, penkias dienas praleis, kol ras tinkamą šaką, ir iš jos gamins lazda: nulauš ją nuo medžio ir tobulins. Ką jis valgys tas penkias dienas, kurių prireiks lazdai paruošti – tam gamybos procesui, dėl kurio jis negalės kasdien rinkti uogų? Jis paprasčiausiai vartos uogas,

sukauptas krepšyje per ankstesnį dešimtį dienų laikotarpį, kuomet sutaupydavo būtiną „rankomis pagamintų“ uogų dalį ir jausdavo šiek tiek alkio. Taip, jei Robinzono Kruzo skaičiavimai buvo tikslūs, po penkių dienų jis turės lazda (kapitalinę gėrybę), kuri atspindi tarpinį etapą, tolimesnį laike (penkiomis taupymo dienomis) nuo iš karto vykstančios uogų gamybos (rankomis), kuo jis iki tol užsiėmė.

Turime suprasti, kad Robinzonui Kruzui būtina pasistengti kuo geriau koordinuoti dabartinį elgesį su elgesiu numatomoje ateityje. Tiksliau, jis turi nepradėti veiklos procesų, kurie būtų pernelyg ilgi lyginant su jo santaupomis – jam būtų didžiulė nesėkmė, jei uogos pasibaigtų (jei suvartotų visas santaupas) vos įpusėjus kapitalinės gėrybės gamybos procesą ir nepasiekus tikslo. Taip pat jis turi netaupyti daugiau, nei reikia tolesniems investavimo planams, nes taip jis tik be reikalo paaukotų vartojimą dabar. Robinzono subjektyvus laiko pirmenybių vertinimas kaip tik ir leidžia jam adekvačiai koordinuoti arba pritaikyti savo dabartinį elgesį prie numatomo elgesio ir poreikių ateityje. Viena vertus, faktas, kad jo laiko pirmenybė nėra absoliuti, suteikia jam galimybę atsisakyti dalies dabartinio vartojimo keletą dienų, tikintis taip galėti pasigaminti lazda. Kitą vertus, faktas, kad jis turi laiko pirmenybę, paaiškina, kodėl jis savo pastangas skiria pagaminti kapitalinei gėrybei, kurią galima pagaminti per ribotą laiko tarpą ir kuriai reikia paaukoti (taupyti) ribotą dienų skaičių. Bet kokių atveju svarbu suprasti, kad kaip tik realiai sutaupyti išteklių (iš pradžių įkūnyti uogų krepšyje pavidalu) ir leidžia Robinzonui Kruzui išgyventi tą laiką, kurį jis užtrunka gamindamas kapitalinę gėrybę ir per kurį liaunasi tiesiogiai rinkti uogas. Robinzonas palaiapsniui, tam tikrą laiką trunkančiu verslumo procesu, kurį užbaigti gali naudodamas prieš tai sutaupytas vartojimo gėrybes, sujungia savo darbą su gamtiniais ištekliais ir taip vienas kapitalines gėrybes (sutaupytas uogas) pakeičia kitomis (medine lazda).

Šiuolaikinėje ekonomikoje, kur daug ekonominių veikėjų tuo pat metu atlieka skirtingas funkcijas, kapitalistai yra tokie ekonomikos veikėjai, kurių funkcija yra būtent taupyti – tai yra vartoti mažiau, nei

sukuria ar pagamina, ir taip suteikti darbininkams vartojimo gėrybių, kurių šiems reikia pragyvenimui, kol vyksta juos įtraukiantys gamybos procesai. (Robinzonas Kruzas elgiasi kaip kapitalistas, kai taupo uogas, kurias vėliau panaudoja pragyvenimui, kol gamina medinę lazda). Tad kai kapitalistai taupo, jie atlaisvina išteklius (vartojimo gėrybes), kurios gali būti panaudojamos darbininkams pragyventi, kol šie visą savo energiją nukreipia į nuo galutinio vartojimo nutolusius gamybos proceso etapus, tai yra į kapitalinių gėrybių gamybą.

Kitaip nei Robinzono Kruzo pavyzdyje, šiuolaikinės ekonomikos gamybos struktūra yra labai sudėtinga ir tęsiasi per labai ilgą laiko tarpą. Joje yra daugybė tarpusavyje susijusių etapų, skylančių į daugybę antrinių procesų, kuriuos žmonės panaudoja nuolat pradėdami nesuskaičiuojamą daugybę veiklos projektų.

Pavyzdžiui, automobilio gamybos proceso struktūrą sudaro šimtai ar netgi tūkstančiai etapų, kuriems reikia labai ilgo laiko tarpo (netgi kelerių metų): procesas prasideda, kai įmonė sukuria automobilio projektą (toliausiai nuo vartojimo nutolęs etapas), užsako atitinkamas medžiagas iš tiekėjų, tas medžiagas apdoroja įvairiose surinkimo grandyse, užsako įvairias variklio dalis bei visus papildomus prietaisus ir t. t., ir tęsiasi, kol pasiekiami artimiausi vartojimui etapai, pavyzdžiui, transportavimas bei paskirstymas platintojams, reklamos kūrimas bei pristatymas ir pardavimas žmonėms (Skousen 1990).

Panašiai kaip skirtumas tarp „turtingo“, lazda turinčio Robinzono Kruzo, ir „vargšo“, lazdos neturinčio Robinzono Kruzo, slypi kapitalinėse gėrybėse, kurias pirmasis įgijo taupymu, taip ir esminis skirtumas tarp turtingų visuomenių ir skurdžių visuomenių kyla ne iš didesnio pirmųjų darbštumo ir netgi ne iš geresnių jų techninių žinių. Šis skirtumas atsiranda dėl to, kad turtingos tautos turi daug platesnę kapitalinių gėrybių tinklą, ir iš investuotojo požiūrio taško tos gėrybės yra protinai investuotos. Šios gėrybės – tai ir įrengimai, įrankiai, kompiuteriai, programinė įranga, pastatai, pusgaminiai ir t. t., ir jos egzistuoja dėl to, kad tos šalies piliečiai prieš tai taupė. Be to, labai sudėtingą šiuolaikinės

ekonomikos realią gamybinę struktūrą sudarančių kapitalinių gėrybių tinklas nėra nuolatinis – jos visuomet laikinos, nes yra fiziškai sunaudojamos, sueikvojamos gamybos procese arba tampa nebetinkamos. Tai reiškia, kad jei ekonomikos veikėjas nori išlaikyti tokį pat kapitalinių gėrybių kiekį, jis turi atsižvelgti į jų nuvertėjimą ar sueikvojimą, o jei nori toliau didinti etapų skaičių ir ilginti procesus bei paversti juos produktyvesniais, jis turės sukaupti dar daugiau nei minimalios santaupos, kurių reikia atsverti „amortizacijai“ – taip apskaitoje vadinamas kapitalinių gėrybių nuvertėjimas.

Be to, kalbant apie austrų ekonomikos ciklų teoriją, reikia turėti galvoje bendrą taisyklę, kad kapitalines gėrybes sunku pakeisti į kitas, ir kuo jos labiau priartėja prie galutinio vartojimo etapo, tuo yra sunkiau pakeičiamos į kitas. Tad jei pasikeičia aplinkybės, jei veikėjas apsigalvoja arba jei supranta, kad padarė klaidą, tai iki tol pagamintos kapitalinės gėrybės gali tapti visiškai nenaudingos arba gali būti panaudojamos tik po brangaus pakeitimo proceso.

Dabar galime aptarti kapitalo sąvoką, kuri ekonomikos požiūriu skiriasi nuo „kapitalinių gėrybių“ sąvokos. Mes „kapitalą“ apibrėšime kaip kapitalinių gėrybių rinkos vertę, kaip ją įvertina atskiri veikėjai, laisvoje rinkoje pirkdami ir parduodami kapitalines gėrybes. Tad kapitalas yra paprasčiausiai abstrakti sąvoka arba ekonominio skaičiavimo instrumentas. Kitaip tariant, tai subjektyvus vertinimas ar sprendimas apie rinkos vertę, kurią, verslininkų nuomone, kapitalinės gėrybės įgis, remdamiesi šiuo sprendimu jie nuolat perka ir parduoda tas gėrybes, siekdami kiekvienu sandoriu gauti verslo pelno. Jei nebūtų rinkos kainų ir jei nebūtų subjektyviai įvertinama tarpinius gamybos procesų etapus sudarančių gėrybių kapitalo vertė, šiuolaikinėje ekonomikoje būtų neįmanoma apskaičiuoti arba įvertinti, ar panaudojant šias kapitalines gėrybes pagamintų gėrybių galutinė vertė atsveria gamybos procesų sąnaudas, ir būtų neįmanoma įvairių veiklų vykdančių žmonių pastangų koordinacija.

Todėl socialistinėje ekonomikoje, kur nėra nei laisvos rinkos, nei rinkos kainų, galbūt ir galima kalbėti apie kapitalines gėrybes, bet ne

apie kapitalą. Laisvos rinkos nebuvimas bei socializmo esmę atspindinčios prievartinės valstybės intervencijos į ekonomiką daugiau ar mažiau sutrukdo kapitalinių gėrybių srityje pasireikšti verslumui ir dėl to sukelia sisteminius koordinacijos laike sutrikimus. Kaip pamatysime vėliau, austrų pateikta socialistinio ekonominio skaičiavimo negalimumo teorema kaip tik sukasi apie šią mintį. Nes jei nėra laisvos verslininkystės bei laisvų kapitalinių gėrybių ir pinigų rinkų, pasidaro neįmanoma atlikti būtinų ekonominių skaičiavimų apie horizontalią ir vertikalią įvairių gamybos proceso etapų plėtrą, pradeda plačiai plisti nekoordinuotas elgesys, sutrikdantis visuomenės veiklą bei užkertantis kelią jos harmoningai raidai. Verslumo skatinamuose koordinavimo laike procesuose esminį vaidmenį vaidina viena svarbi rinkos kaina – kiek kainuoja dabarties gėrybės, lyginant su ateities gėrybėmis. Ši kaina, dažniau vadinama palūkanų norma, šiuolaikinėse visuomenėse valdo vartojimo, taupymo ir investavimo ryšius. Ją išsamiau ištirsime kitame skyrelyje.

4.4 PALŪKANŲ NORMA

Kaip matėme, esant toms pačioms aplinkybėms, žmonės savo verčių skalėje visuomet aukščiau vertina dabarties gėrybes nei ateities gėrybes. Tačiau santykinis psichinis šių subjektyvių vertinimų intensyvumas tarp įvairių žmonių gerokai skiriasi, be to, gali gerokai skirtis ir per to paties žmogaus gyvenimą, priklausydamas nuo jo konkrečių aplinkybių. Tokie subjektyvaus dabarties gėrybių vertinimo ateities gėrybių atžvilgiu intensyvumo skirtumai, atsispindintys veikiančių žmonių verčių skalėje, reiškia, kad daugelio ekonomikos veikėjų, turinčių savitas, skirtingas laiko pirmenybes, sudaromoje rinkoje atsiranda daug galimybių abipusiai naudingiems mainams.

Žemas laiko pirmenybes turintys žmonės norės atiduoti dabartines gėrybes mainais į tik truputį vertingesnes ateities gėrybes, jie dalyvaus mainuose, kuriuose dabarties gėrybes perduos aukštesnes laiko pirmenybes turintiems žmonėms, tai yra dabartį intensyviau vertinantiems

žmonėms. Verslume slypintis kūrybingumas ir budrumas sukelia procesus, kuriančius rinkos kainą dabarties gėrybėms ateities gėrybių atžvilgiu. Austrių mokyklos požiūriu, palūkanų norma yra dabarties gėrybių rinkos kaina, išreiškia ateities gėrybėmis.

Tad palūkanų norma yra rinkoje nusistovėjusi kaina, o šioje rinkoje dabarties gėrybių tiekėjai ar pardavėjai yra taupantieji – tai yra visi tie, kurie santykinai labiau linkę atsisakyti vartojimo dabartyje mainais į didesnės vertės gėrybes ateityje. Dabarties gėrybių pirkėjai yra visi tie, kurie dabar vartoja prekes ir paslaugas (nesvarbu, ar jie yra darbininkai, ar gamtos išteklių ar kapitalinių gėrybių savininkai, ar ir tie, ir tie tuo pat metu). Dabarties ir ateities gėrybių rinką, kur nustatoma palūkanų norma, sudaro visa visuomenės gamybos struktūra. Čia taupantieji, arba kapitalistai, atsisako vartojimo dabar ir tiekia dabarties gėrybes pirmųjų gamybos veiksnių savininkams (darbininkams ir gamtos išteklių savininkams) bei kapitalinių gėrybių savininkams, mainais į nuosavybės teises į vartojimo (ir kapitalines) gėrybes, kurių vertė ateityje, pabaigus jų gamybos procesą, turėtų būti didesnė. Jei atmesime teigiamą (ar neigiamą) gryno verslo pelno (ar nuostolių) poveikį, šis verčių skirtumas turi maždaug sutapti su palūkanų norma.

Kaip pabrėžia austrių ekonomistai, labai svarbu suprasti, kad „paskolų rinka“, kur galima gauti paskolą sutinkant sumokėti atitinkamą palūkanų dydį, sudaro tik palyginti mažą ir nereikšmingą bendros rinkos, kurioje dabarties gėrybės yra mainomos į ateities gėrybes, dalį, nes pastaroji rinka apima visą visuomenės gamybinę struktūrą. Čia pradinių gamybos priemonių (darbo ir gamtos išteklių) ir kapitalinių gėrybių savininkai sudaro dabarties gėrybių paklausą, o taupantieji jas tiekia. Todėl trumpalaikių, viduriniojo laikotarpio ir ilgalaikių paskolų rinka tėra tik dalis daug platesnės dabarties gėrybių mainymo į ateities gėrybes rinkos ir jos atžvilgiu vaidina tik antrinį, priklausomą vaidmenį, nors paskolų rinka ir yra matomiausia ir atrodo akivaizdžiausia visuomenei.

Išoriniame pasaulyje vieninteliai tiesiogiai stebimi skaičiai yra vadinamoji bendroji palūkanų norma, arba rinkos palūkanų norma (sutampan-

ti su palūkanų norma kredito rinkoje), ir bendrasis apskaitinis pelnas, sukuriamas kiekviename bet kokios gamybinės veiklos etape. Pirmasis šių skaičių susideda iš palūkanų normos, kaip mes ją apibrėžėme (dar kartais vadinamos pirmine ar natūralia palūkanų norma), plius priedas už riziką, atspindintis konkrečios operacijos riziką, ir plius arba minus priedas už infliaciją arba defliaciją – už numatomą piniginių vienetų, naudojamų dabarties gėrybių keitimo į ateities gėrybes sandėryje ir apskaičiuojant tokius sandėrius, perkamosios galios sumažėjimą arba padidėjimą.

Kitas rinkoje tiesiogiai stebimas rodiklis – bendrasis apskaitinis pelnas, gaunamas iš konkrečios gamybinės veiklos, atliktos kiekvienu gamybinio proceso etapu. Šis pelnas dažniausiai atitinka mūsų apibrėžtą bendrąją palūkanų normą (ar rinkos palūkanų normą), plius arba minus grynasis verslo pelnas arba nuostolis. Kadangi visose rinkose dėl verslininkų konkurencijos verslo pelnas ir nuostolis dažniausiai krypta link išnykimo, tai apskaitinis pelnas kiekvienai gamybinei veiklai per tam tikrą laikotarpį dažniausiai atitinka bendrąją rinkos palūkanų normą. Tad jei apskaitinis pelnas nepasiekia sumos, kurios reikia viršyti implicitišką bendrosios rinkos palūkanų normos komponentą, pritaikomą ištekliams, kuriuos per finansinius metus investuoja kapitalistai, gali būti, kad įmonė skelbs apskaitinį pelną, nors iš tikrųjų patirs verslo nuostolį.

Modernioje ekonomikoje dabarties ir ateities elgesį verslumas suderina rinkoje, kur dabarties gėrybės yra mainomos į ateities gėrybes ir kur nustatoma palūkanų norma – vieno tipo gėrybių rinkos kaina kito tipo gėrybėmis. Tad kuo daugiau yra santaupų, tai yra kuo daugiau parduodama arba tiekama dabarties gėrybių, tuo mažesnė jų kaina, skaičiuojama ateities gėrybėmis, jei kitos sąlygos yra tos pačios, o kartu tuo žemesnė tampa rinkos palūkanų norma. Tai verslininkams parodo, kad galima gauti daugiau dabarties gėrybių, leidžiančių jiems ilginti gamybos proceso etapus bei didinti jų sudėtingumą, tuo šiuos etapus padarant produktyvesnius. Ir priešingai, kuo mažiau yra santaupų, kuo ekonomikos veikėjai mažiau norės atsakyti iškart vartoti dabarties gėrybes, tuo aukštesnė bus palūkanų norma (kitoms sąlygoms

nesikeičiant). Tad aukšta rinkos palūkanų norma rodo, kad santaupų santykinai trūksta, ir verslininkams tai yra aiškus signalas, kad reikia vengti per daug ilginti įvairius gamybos proceso etapus, kad taip nebūtų sukurta koordinacijos ar prisitaikymo sutrikimų, galinčių sukelti mirtiną pavojų sveikai, harmoningai ir tvariai visuomenės raidai. Trumpai tariant, palūkanų norma praneša verslininkams, kurių naujų gamybos etapų arba investicinių projektų jie gali ir turėtų imtis, o kurių turėtų nesiimti, kad išlaikytų, kiek tik tai žmogiškai įmanoma, taupančiųjų, vartotojų ir investuotojų elgesio koordinuotumą ir kad įvairūs gamybos etapai netaptų per ilgi ar per trumpi.

Palūkanų norma, kaip rinkos kaina arba visuomeninis laiko pirmenybių lygis, visose moderniose ekonomikose vaidina esminį vaidmenį koordinuojant vartotojų, taupančiųjų bei gamintojų elgesį. L. von Miseso ir F. von Hayeko išplėtotą austrų ekonomikos krizių teorija kaip tik ir remiasi teorine monetarinio manipuliavimo palūkanų norma pasekmių analize ir atskleidžia, kaip tai pažeidžia ekonomikos veikėjų elgesio koordinaciją ir tuo labai iškraipo visuomenės gamybos struktūrą ir sukelia neišvengiamus skausmingus persitvarkymus ar persiorientavimus, pasireiškiančius ekonomikos recesijomis.

4.5 E. VON BÖHM-BAWERKAS PRIŠ ALFREDĄ MARSHALLĄ

Nors austrai ir neoklasikai teoretikai buvo sudarę laikiną sąjungą ginčo dėl metodo, arba *Methodenstreit*, metu, E. von Böhm-Bawerkas dalyvavo ir kitose įdomiose gretutinėse diskusijose paskutiniaisiais dešimtojo ir pirmaisiais dvidešimtojo amžiaus metais.

Pirma tokių diskusijų vyko tarp E. von Böhm-Bawerko ir Alfredo Marshallo. E. von Böhm-Bawerkas priekaištavo A. Marshallui dėl to, kad šis trukdė anglakalbiame pasaulyje suprasti ir priimti C. Mengerio pradėtą subjektyvistinę revoliuciją ir ypač dėl to, kad bandė reabilituoti senąjį D. Ricardo objektyvizmą, bent jau iš pasiūlos pusės, nes kainų susiformavimui aiškinti pasitelkė pasiūlos ir paklausos funkcijas. Išties,

A. Marshallas naudojo garsiąją kainas (pusiausvyros) rinkoje nustatančių žirklių (susidedančių iš pasiūlos ir paklausos) metaforą. Nors A. Marshallas pripažino, kad paklausą iš esmės nulemia subjektyvūs sprendimai apie naudą, jis manė, kad pasiūlos pusę labiausiai nulemia tokie „objektyvūs“ dalykai kaip istorinės (taigi „duotos“, žinomos) gamybos sąnaudos.

E. von Böhm-Bawerkas griežtai kritikavo šią A. Marshallo doktriną, argumentuodamas, kad anglų ekonomistas vis dėlto nesuvokia, jog ir sąnaudos yra subjektyvaus vertinimo dalykas (t. y. subjektyvus tikslų, kurių atsisakoma pradedant veikti, vertinimas) ir kad piniginės sąnaudos yra paprasčiausiai rinkos kaina už gamybos veiksnius, o šias kainas taip pat galiausiai lemia visų įvairių vartojimo gėrybių, kurias galima šiais veiksniais gaminti, naudos vertinimai. Tad visiškai aišku, kad ne vienas, bet abu garsiujų A. Marshallo žirklių ašmenys sukasi apie subjektyvius naudos vertinimus. (Böhm-Bawerk 1959c, vol. 3, 97–115; 1962a, 303–370).

4.6 E. VON BÖHM-BAWERKAS PRIEŠ KARLĄ MARXĄ

Taip pat labai reikšminga yra triuškinanti marksistinės išnaudojimo arba pridėtinės vertės teorijos kritika, kurią E. von Böhm-Bawerkas dėsto pirmame „Kapitalo ir palūkanų“¹⁷ tome (Böhm-Bawerk 1959a).

E. von Böhm-Bawerkas iškelia keletą argumentų prieš marksistinę poziciją. Pirma, ne visos ekonominės gėrybės yra darbo rezultatas. Gamtiniai išteklių yra riboti ir naudingi žmogui, siekiančiam savo tikslų, taigi, jie yra ekonominės gėrybės, nors į juos nėra įdėta darbo. Be to, dvi gėrybės, į kurias įdėta lygiai tiek pat darbo, rinkoje gali būti vertinamos visiškai skirtingai, jei skiriasi joms pagaminti reikalingas laikas.

Antra, gėrybių vertė yra subjektyvi, nes, kaip jau aiškinome, ji tėra veikiančio žmogus vertinimas, suteikiamas priemonėms pagal jų svarbą tam tikram tikslui pasiekti. Tad gėrybės, į kurias įdėta labai daug darbo, rinkoje gali būti vertos labai mažai arba iš viso bevertės, jei veikėjas vėliau supranta, kad jos nėra naudingos jokiai tikslui.

¹⁷ Capital and Interest

Trečia, vertę iš darbo kildinantys teoretikai įsipainioja į neišsprendžiamą prieštaravimą, be to, samprotaudami daro loginio rato klaidą: teigti, kad darbas nustato ekonominių gėrybių vertę, o darbo vertę savo ruožtu nustato darbo jėgai atkurti ir darbuotojų produktyvumo pajėgumams palaikyti būtinų ekonominių gėrybių vertę, yra ydingo samprotavimo ratu pavyzdys – galutinis vertę nulemiantis veiksnys taip ir nenurodomas.

Ir ketvirta, E. von Böhm-Bawerkui akivaizdu, kad išnaudojimo teorijos gynėjai visiškai nesuvokia laiko pirmenybių dėsniu, tad ir loginės tiesos, jog kitoms sąlygoms nesikeičiant dabarties gėrybės visuomet yra vertingesnės nei ateities gėrybės. Dėl šios klaidos jie ima manyti, kad darbininkai turi gauti daugiau, nei iš tikro pagamina, nes šios teorijos gynėjai tvirtina, kad savo darbą atlikęs darbininkas turėtų gryniaisiais pinigais gauti visą vertę gėrybės, kuri bus iki galo pagaminta tik po tam tikro laiko tarpo. Tad yra tik dvi galimybės: darbininkai gali arba nutarti palaukti iki gamybos proceso pabaigos ir tuomet gauti nuosavybėn visą galutinį produktą (taip būna kooperatyvuose) arba jie gali dirbti kaip darbuotojai, tokiu atveju jie gauna išankstinį mokėjimą, atitinkantį dabartinę gėrybės vertę (galutinę vertę, sumažintą pagal palūkanų normą). Tačiau norėti, kad darbininkai dabar gautų visą vertę produkto, kuris bus pagamintas tik vėliau ateityje, yra akivaizdžiai neteisinga, nes tuomet darbininkams tenkančio apmokėjimo vertė būtų gerokai didesnė, nei jie iš tikro jos sukūrė.

E. von Böhm-Bawerkas taip pat parašė straipsnį, kuriame parodė K. Marxo loginį nenuoseklumą ir klaidas, į kurias šis įsivėlė trečiajame „Kapitalo“ tome bandydamas išspręsti pirmajame tome išdėstytos išnaudojimo teorijos paklydimus ir prieštaravimus (Böhm-Bawerk 1962b, 201–302; 1898 [1949]).

4.7 E. VON BÖHM-BAWERKAS PRIEŠ JOHNĄ BATESĄ CLARKĄ IR JO MITINĘ KAPITALO SAMPRATĄ

Iš esmės neoklasikinė mokykla sekė už subjektyvistinę revoliuciją ankstesne tradicija, pagal kurią gamybos sistemoje įvairūs gamybos veiksniai homogeniškai ir horizontaliai sukuria vartojimo gėrybes ir

paslaugas. Visiškai nesvarstomas klausimas, kaip šie veiksniai išsidėsto laike ir erdvėje visoje gamybinių etapų struktūroje, – o šis klausimas rūpi austrų teoretikams. Anksčiau minėta statiška sistema tapo Johno Bateso Clarko (1847–1938 m.), išplėtojusio ją iki loginės pabaigos, darbų pagrindu. J. B. Clarkas buvo Niujorko Kolumbijos universiteto ekonomikos profesorius, ir jo arši antisubjektyvistinė reakcija kapitalo ir palūkanų teorijos srityje iki šios dienos išlieka viso neoklasikinio monoteristinio statinio pamatu.

J. B. Clarko nuomone, gamyba ir vartojimas vyksta vienu metu. Jo sistemoje gamybos procesai nesusideda iš etapų, ir nėra reikalo atsižvelgti į tai, kad tenka tam tikrą laiką palaukti prieš gaunant gamybos proceso rezultatus. J. B. Clarkui kapitalas atrodo amžinas arba nuolatinis fondas, kuris „savaimė“ kuria pelną palūkanų pavidalu. Pasak J. B. Clarko, kuo didesnis šis visuomeninis kapitalo fondas, tuo žemesnės palūkanos. Šiame modelyje laiko pirmenybių reiškinys niekaip neveikia palūkanų. (Clark 1893, 302–315; 1895, 257–278; 1907). Be to, kaip pamatysime F. von Hayekui paskirtame skyriuje, būtent J. B. Clarko idėjoms visiškai pritaria F. H. Knightas, George'as Josephas Stigleris, Miltonas Friedmanas bei kiti Čikagos mokyklos atstovai.

Akivaizdu, kad J. B. Clarko gamybos proceso sampratą sudaro paprasčiausias L. Walraso bendrosios pusiausvyros perkėlimas į kapitalo teoriją. Kaip žinome, L. Walrasas plėtojo ekonominį bendrosios pusiausvyros modelį išreikšdamas jį lygčių sistemomis, turėjusiomis paaiškinti, kaip nustatomos įvairių prekių ir paslaugų kainos. Iš austrų perspektyvos, pagrindinis L. Walraso modelio trūkumas yra tai, kad jame lygčių sistemoje sukuriama sąveika tarp dydžių (kintamųjų ir parametru), kurie neegzistuoja tuo pačiu metu, bet pasireiškia vienas po kito laike, kai ekonomikos sistemos veikėjų veikla judina gamybos procesą pirmyn. Trumpai tariant, L. Walraso bendrosios pusiausvyros modelis yra griežtai statiškas modelis, kuriame susiejami laiko atžvilgiu heterogeniški dydžiai – modelyje neatsižvelgiama į laiko tėkmę, vietoje to juo aprašoma sąveika tarp tariamai vienu metu egzistuojančių kintamųjų ir parametru, kurie tikrame gyvenime niekuomet nebūna vienalaikiai.

Logiškai neįmanoma paaiškinti realių ekonomikos procesų naudojant modelį, kuriame neatsižvelgiama į laiko aspektą ir kuriam akivaizdžiai trūksta analizės, paaiškinančios, kaip rinkos procesai vyksta vienas po kito ir vienas kitą pradeda. Stebina, kad tokia J. B. Clarko teorija vis dėlto plačiausiai paplito ekonomikos moksle ir yra pateikiama daugelyje įvadinųjų vadovėlių. Juk beveik visos tokios knygos yra pradedamos nuo „pajamų tekėjimo ratu“ modelio, kuriuo aprašoma gamybos, vartojimo bei mainų tarp įvairių ekonomikos veikėjų (namų ūkių, įmonių ir t. t.) tarpusavio priklausomybė. Tokiame modelyje visiškai neatsižvelgiama į laiko vaidmenį ekonomikos įvykių raidoje. Kitaip tariant, šis modelis remiasi prielaida, kad visi veiksmai įvyksta vienu metu – o tai neteisingas ir niekuo neparemtas „supaprastinimas“, ne tik neleidžiantis spręsti tikrų, gyvybiškai svarbių ekonomikos klausimų, bet netgi trukdantis ekonomistams teoretikams tuos klausimus atrasti ir analizuoti.

E. von Böhm-Bawerkas iškart sureagavo į J. B. Clarko ir jo mokinių objektyvistinę laikyseną. Pavyzdžiui, J. B. Clarko kapitalo sampratą jis pavadino mistine ir mitologine, primindamas, kad gamybos procesai niekuomet nėra vykdomi paslaptingo, homogeniško fondo, o visuomet yra atliekami kartu panaudojant įvairias konkrečias kapitalines gėrybes, kurias verslininkai visų pirma turi sugalvoti, pagaminti, parinkti ir sudėti kartu, o visa tai daroma ekonominiais procesais, kurie užima laiko. Be to, pasak E. von Böhm-Bawerko, J. B. Clarkas kapitalą mato kaip tam tikrą „vertės želė“, kaip fantaziją. Aiškiaregiškai numatydamas ateitį E. von Böhm-Bawerkas įspėjo, kad tokios sampratos priėmimas plėtojant ekonomikos teoriją vėliau prives prie didelių klaidų. E. von Böhm-Bawerkas numatė, kad jei įsigalėtų J. B. Clarko statiškas, įvykius ratu aprašantis modelis, atgimtų seniai atmestos nepakankamo vartojimo doktrinos, o kai scenoje pasirodė Johnas Maynardas Keynesas bei jo mokiniai, paaiškėjo, kad E. von Böhm-Bawerkas buvo teisus (Böhm-Bawerk 1895, 113–131).

E. von Böhm-Bawerko manymu, J. B. Clarko ir panašios teorijos, palūkanas aiškinančios ribiniu kapitalo produktyvumu, yra nepagrindžiamos. Pasak E. von Böhm-Bawerko, teoretikai, tvirtinantys, kad pa-

lūkanas nulemia ribinis kapitalo produktyvumas, be kita ko, taip pat negali paaiškinti, kodėl verslininkų konkurencija nesukuria tendencijos dabartinei kapitalinių gėrybių vertei rinkose sutapti su tikėtina jų gamybos išėigos verte, taip panaikinant bet kokius vertės skirtumus gamybos laikotarpiu tarp sąnaudų ir gamybos išėigos. Kaip taikliai pažymi E. von Böhm-Bawerkas, produktyvumu besiremiančios teorijos tėra objektyvistinės vertės sampratos, pagal kurią vertę nulemia istorinės įvairių prekių ir paslaugų gamybos procese patirtos sąnaudos, liekanos. Tačiau juk kainos nulemia sąnaudas, o ne atvirkščiai, ir tai žinojo dar L. Saravia de la Calle'as. Ekonomikos veikėjai prisiima sąnaudas, nes tikisi, kad už savo pagamintas vartojimo prekes jie gaus šias sąnaudas viršijančią vertę. Tas pats galioja ir kiekvienos kapitalinės gėrybės ribiniam produktyvumui, kurį galiausiai nulemia naudojant šią kapitalinę gėrybę pagaminamų vartojimo gėrybių vertė ateityje. Ši vertė diskontavimo procese nulemia dabartinę kapitalinės gėrybės rinkos vertę (kuri visiškai nesusijusi su jos pagaminimo sąnaudomis).

Tad palūkanų, kaip reiškinio, susiformavimas ir egzistavimas negali priklausyti nuo kapitalinių gėrybių, o priklauso, kaip jau aptarėme, nuo žmonių subjektyvių laiko pirmenybių. Nesunku suprasti, kodėl J. B. Clarko ir F. H. Knighto mokyklos teoretikai klaidingai įtikėjo tuo, kad palūkanų normą nulemia ribinis kapitalo produktyvumas. Tam pakanka suvokti, jog palūkanos ir ribinis kapitalo produktyvumas susilygina šiomis sąlygomis: pirmiausia, kai yra tobulos pusiausvyros, kurioje nevyksta jokių pokyčių, aplinka, antra, kai kapitalas suprantamas kaip mitinis fondas, kuris pats save atnaujina, ir tam nereikia jokių dėl jo nuvertėjimo daromų verslininkų sprendimų, ir trečia, kai gamyba suprantama kaip akimirksniu įvykstantis, laiko neužimantis „procesas“. Kai galioja tokios trys sąlygos, kurios yra ir absurdiškos, ir nerealios, tuomet rentą už kapitalines gėrybes visuomet būna lygi palūkanų normai. Atsižvelgiant į tai pasidaro visiškai aišku, kodėl sinchronišką, momentinę kapitalo sampratą išpažįstančius teoretikus suklaidino matematinė lygybė tarp pajamų ir palūkanų, pasirodanti tokioje hipotetinėje situacijoje, ir kad dėl to jie persoko prie teoriškai nepagrindžiamos išvados,

kad produktyvumas nulemia palūkanų normą, o ne atvirkščiai, kaip teigia austrai. Austrų mokyklos atstovai tvirtina, kad kintantis ribinis produktyvumas (t. y. gražos srauto ateityje vertė) nulemia tik kiekvienos kapitalo gėrybės rinkos kainą, kuri dažniausiai būna lygi dabartinei, diskontuotai (pagal palūkanų normą) šio tikėtinos gražos srauto vertei. Tuo pat metu palūkanų normos (kurią nulemia laiko pirmenybės) padidėjimas (ar sumažėjimas) sukels kiekvienos kapitalinės gėrybės dabartinės vertės (rinkos kainos, neatsižvelgiant į istorines gamybos sąnaudas) sumažėjimą (arba padidėjimą) atitinkamu tikėtinos gražos srauto ateityje vertės diskontavimo (pagal palūkanų normą) procesu, ir taip vyks tol, kol ši suma sutaps su palūkanų norma (ir būtinu nuvertėjimo tempu) (Böhm-Bawerk 1959b, 78–122).

Tad priešingai nei istoricistų hiperrealizmą, šiuo atveju E. von Böhm-Bawerkas kritikuoja J. B. Clarko ir jo pasekėjų kapitalo conceptualizavimo hiporealizmą arba visišką realizmo nebuvimą. Visi gamybos procesai užima laiko ir, kol tikslas pasiekiamas, būtina pereiti keletą etapų, kuriuos sudaro labai heterogeniški, labai skirtingi kapitalinių gėrybių rinkiniai. Šios gėrybės niekuomet pačios savęs neatkuria, o yra po truputį sukuriamos konkrečiai verslia veikla bei įvairių sprendimų priėmimo sekomis – kitaip esamos kapitalinės gėrybės būtų suvartotos ir pranyktų.

Be to, kaip jau nurodėme, E. von Böhm-Bawerkas tvirtino, kad kapitalinių gėrybių kainas nulemia ne jų istorinės gamybos sąnaudos, o paskaičiavimas, diskontavus vertę pagal palūkanų normą, kokia bus galutinių produktų vertė – todėl būtent produktyvumas seka palūkanų normas (kurias nulemia laiko pirmenybės), o ne atvirkščiai.

Ekonomistai neoklasikai mano, kad kapitalo pasiūla ir paklausa kartu nustato, kokia yra pusiausvyros palūkanų norma, ir kad subjektyvūs sprendimai apie laiko pirmenybes nustato pasiūlą, tačiau jie taip pat mano, kad verslininkai nustato paklausą pagal ribinį kapitalo produktyvumą (t. y. pagal labiau objektyvius sprendimus). Ši prieiga atitinka A. Marshallo aiškinimą, kaip rinkoje nustatoma kaina, kurį E. von Böhm-Bawerkas bei austrų mokykla atmetė bei pabrėžė, kad kai verslininkai kelia lėšų paklausą, jie veikia tik kaip darbininkų ir gamybos veiksnių savininkų

tarpininkai, nes būtent šie yra galutiniai dabartinių gėrybių, pateikiamų atlyginimų ir rentos forma, paklausos kūrėjai ir mainais verslininkams perduoda didesnės vertės ateities gėrybių nuosavybės teisę (o tos gėrybės bus prieinamos tik pabaigus gamybos procesus).

Taigi, austrų ekonomistų požiūriu, abi pusės – tiek kapitalinių gėrybių pasiūla, tiek paklausa – priklauso nuo subjektyvių sprendimų apie laiko pirmenybes. Šie argumentai palūkanų normos nustatymo klausimu primena E. von Böhm-Bawerko argumentus kritikuojuant A. Marshallą dėl siekio bent jau vienoje kainų nustatymo proceso pusėje išsaugoti senąją objektyvistinę, rikardiškąją sampratą, būdingą klasikinei ekonomikos mokyklai.

4.8 FRIEDRICHAS VON WIESERIS IR SUBJEKTYVISTINĖ ALTERNATYVIŲJŲ SĄNAUDŲ SAMPRATA

Kitas dažnai cituojamas austrų teoretikas yra Friedrichas von Wieseris (1851–1926 m.) – Prahos, o vėliau Vienos universiteto profesorius bei E. von Böhm-Bawerko svainis. F. von Wieseris padarė keletą svarbių pasiekimų, ypač paminėtina tai, kad jis išplėtojo C. Mengerio subjektyvistinę sąnaudų sampratą, pagal kurią sąnaudos laikomos subjektyvia verte, veikėjo priskiriama tiems tikslams, kurių jis imdamasis savo veiklos atsisako (subjektyvistinė alternatyviųjų sąnaudų samprata). Taip pat verta pažymėti, kad F. von Wieseris įvedė terminą *grenznutzen*, „ribinė nauda“ (iš žodžių *grenz*, „riba“, ir *nutzen*, „nauda“). Vis dėlto naujausi tyrimai rodo, kad F. von Wieseriui daugiau įtakos padarė Loanos mokykla, o ne pati austrų mokykla. L. von Misesas netgi rašė, kad F. von Wieseris

nebuvo kūrybingas mąstytojas ir vertinant apskritai jis padarė daugiau žalos nei naudos. Jis niekad iki galo neperprato austrų mokyklos idėjų subjektyvistinės esmės ir dėl to padarė daug apmaudžių klaidų. Jo vertės perkėlimo teorija yra nepagrindžiama. Jo samprotavimai apie vertės skaičiavimą verčia daryti išvadą, kad jis negali būti laikomas austrų mokyklos nariu, o veikiau priklauso Loanos mokyklai (Leonas Walrasas et al. ir ekonomikos pusiausvyros samprata) (Mises 1978, 38).

4.9 PUSIAUSVYROS MODELIO IR POZITYVISTINIO FORMALIZMO TRIUMFAS

Iki dvidešimtojo amžiaus ketvirtojo dešimtmečio ekonomistai pusiausvyros modeliu naudojosi kaip pagalbine intelektine priemone, kuri turėjo palengvinti realių rinkos procesų teorijos kūrimą. Tačiau ketvirtajame dešimtmetyje dauguma ekonomistų liovėsi į pusiausvyros modelį žiūrėti tik kaip į pagalbines priemones ir po truputį ėmė jį laikyti vieninteliu svarbiu tyrimų objektu. Per tą laikotarpį ekonomistai neoklasikai pusiausvyrą pavertė tyrimų dėmesio centru, apleisdami dinaminių rinkos procesų tyrimą. Dėl to austrų mokyklos nariai ir jų tyrimų programa tapo vis labiau izoliuoti, jie ir patys dažnai nepastebėdavo kokie didžiuliai pokyčiai vyksta dominuojančioje ekonominės minties mokykloje. Johnas Hicksas netgi tvirtino, kad austrai iki tol nebuvo atskira grupė, veikianti už vyraujančios krypties ekonomikos ribų, o patys joje vyravo, ir kaip tik kiti (ankstyvieji neoklasikai, susitelkę ties pusiausvyra) buvo už vyraujančios mokyklos ribų (Hicks 1973, 12).

Tiesa, ne vienerius metus įtampa tarp šių dviejų pusiausvyros sampratų (pusiausvyros kaip pagalbinės priemonės ir kaip tyrimų dėmesio centro) išliko latentinė. Liudijimų apie tai mums pateikia Vilfredo Pareto. 1906 m. jis pripažino, kad pusiausvyros modelis atlieka tik grynai pagalbinių vaidmenį, kai kalbėdamas apie pusiausvyrą aprašančių lygčių sistemų sprendimą rašė:

Šis praktinis klausimas peržengia algebrinės analizės ribas /.../ Tokiu atveju turėtų susikeisti vaidmenys, ir ne matematika eitų į pagalbą politinei ekonomijai, o politinė ekonomija padėtų matematikai. Kitaip tariant, jei visos šios lygtys būtų iš tikro žinomos, vienintelis būdas jas išspręsti būtų stebėti, kokį realų sprendimą duoda rinka (Pareto 1971, 171).

Kita vertus, tame pačiame veikale komentuodamas Franciso Edgewortho anksčiau pristatytą abejingumo kreivių sąvoką, V. Pareto rašo, kad kiek tai susiję su ekonomikos pusiausvyros nustatymu, realūs rinkos procesai ir netgi „individai gali išnykti, jei tik paliks mums savo

polinkių nuotrauką“. Anksčiau minėtoji įtampa (arba prieštaravimas) tarp realizmo ir pusiausvyros modelio pasirodo dar aiškiau, kai atsižvelgiame į V. Pareto darbų visumą. V. Pareto buvo ne tik bendrosios pusiausvyros teoretikas, bet ir žymus sociologas, netgi įkvėpęs visą sociologinės minties mokyklą Italijos viešųjų finansų sferoje.

Anksčiau aprašytą ekonominės minties evoliuciją labai paveikė panfizikalizmo bei metodologinio monizmo triumfas, kurį įkvėpė Moritzas Schlickas, Ernstas Machas ir kiti „Vienos ratelio“ pozityvistai, norėję visiems mokslams, įskaitant ekonomiką, pritaikyti fizikoje naudojamus metodus su jų pastoviais funkciniais santykiais ir laboratoriniais eksperimentais. Šio metodologinio tikslo, kurio L. Walrasas pradėjo atvirai siekti perskaitęs fiziko Luis'o Poinso't'o veikalą, taip pat besąlygiškai ir visa širdimi nuo 1908 m. siekė ir Josephas Schumpeteris, kai pasirodė jo knyga „Teorinės ekonomikos prigimtis ir esmė“¹⁸ (Shumpeter 1908).

Bent jau metodologijoje austrų poziciją gynęs F. von Wieseris labai kritiškai atsiliepė apie J. Schumpeterio panfizikalizmą (Wieser 1911). Jis J. Schumpeterį kritikavo visų pirma dėl pasidavimo metodologiniam instrumentalizmui (kurį vėliau perėmė M. Friedmanas ir Čikagos mokyklos pozityvistai) ir už bandymus ekonomikoje taikyti jai svetimus metodus, būdingus fizikai ir mechanikai (šią klaidą F. von Hayekas vėliau pakrikštijo „scientizmu“). L. Walraso atvejis tai ypač gerai iliustruoja. Į šį paklydimą jis įklimpo po to, kai praktiškai vienu prisėdimu perskaitė fiziko L. Poinso't'o veikalą, kuriame autorius aprašo, kaip skirtingų, bet susijusių fizinės sistemos dalių pusiausvyrą palaiko priešingos jėgos. L. Walrasas rašė, kad L. Poinso't'o knygą jis perskaitė per kelias dienas ir nutarė paversti ją savo tyrimų programos modeliu. Nuo tada L. Walrasas siekė ekonomikos srityje nuveikti tai, ko fizikoje ir mechanikoje pasiekė L. Poinso't'as. (Mirowski 1991).

Nieko stebėtino, kad ši tyrimų kryptis austrų teoretikams pasirodė labai ydinga, nes jiems rūpėjo teoriją kurti pagal tikrus, dinamiškus rinkos procesus, niekada nesančius pusiausvyroje. Be to, F. von Wieseris

¹⁸ The Nature and Essence of Theoretical Economics

kaltino panfizikalistus dėl to, kad jie nesuprato, jog teorinės ekonomikos dėsniai turi būti iš esmės genetiniai ir priežastiniai, o ne funkciniai, nes ekonominių reiškinių šaltiniai atrandami introspektyviai, o funkciniai ryšiai, kaip jau nurodėme, pasireiškia tuo pačiu metu, nepalieka vietos laikui ir versliam kūrybingumui ir susieja heterogeniškus laike kiekius.

Tačiau iki L. von Miseso ir F. von Hayeko darbų austrų teoretikai iki galo dar nesuvokė, kokia metodologinė praraja skiria juos nuo pusiausvyrą besidominčių kolegų neoklasikų. Tai jie suprato per dvi svarbias diskusijas, kuriose dalyvavo austrai: diskusiją dėl socializmo negalimumo ir diskusiją tarp F. von Hayeko ir J. M. Keyneso. Kituose skyriuose išsamiau panagrinėsime svarbiausius L. von Miseso ir F. von Hayeko pasiekimus bei šių diskusijų svarbą tolesnei austrų paradigmos raidai.

5. Ludwigas von Misesas ir dinaminė rinkos samprata

5.1 ĮVADAS

Austrų mokykloje būtent Ludwigui von Misesui geriausiai pavyko išgryninti C. Mengerio pasiūlytos paradigmos esmę ir pritaikyti ją naujoms ekonomikos sritims – dėl to dvidešimtojo amžiaus austrų mokykla ženkliai pasistūmėjo į priekį. Pats L. von Misesas rašė: „Austrų mokyklą labiausiai išskiria ir neblėstančią šlovę jai garantuoja ekonominės veiklos doktrina, priešinga ekonominės pusiausvyros arba neveikimo (*nonaction*) doktrinai“ (Mises 1978, 36). L. von Misesas geriau nei kas kitas sugebėjo šią dinaminę rinkos sampratą pritaikyti naujoms sritims, kur analitinis austrų požiūris dar nebuvo taikytas, ir taip pastūmėjo austrų teorijos plėtrą į pinigų, kredito bei ekonomikos ciklų problematiką, sukūrė rafinuotą verslumo kaip koordinuojančios aktyvios rinkos jėgos teoriją, sutvirtino austrų mokyklos metodologinius pagrindus ir jos dinaminę teoriją kaip alternatyvą pusiausvyros doktrinoms. Visi šie pasiekimai intelektualiniu atžvilgiu buvo itin stimuliuojantys ir vaisingi. Tokiu būdu austrų mokyklai L. von Misesas suteikė lemiamą teorinį postūmį, kurio pagrindu jo mokiniai su F. von Hayeku priešakyje sukėlė galingą austrų teorijos pakilimo bangą paskutiniaisiais dvidešimtojo amžiaus dešimtmečiais.

5.2 TRUMPAS BIOGRAFINIS ESKIZAS

Ludwigas Edleris von Misesas gimė 1881 m. rugsėjo 29 d. Lemberge, tuo metu priklausiusiame Austrijos-Vengrijos imperijai. Šiandien L. von Miseso gimtinė vadinasi Lvovu ir yra nepriklausomoje Ukrainos respublikoje. Ludwigo tėvas išsilavinimą įgijo Ciuricho Politechnikume

ir tapo iškiliu inžinieriumi, geležinkelių specialistu. Ludwigas buvo vyriausias iš trijų brolių, vienas jo brolis mirė vaikystėje, o kitas, Richardas, su kuriuo Ludwigas santyčiai visą gyvenimą buvo šalti, tapo žymiu matematiku ir loginiu pozityvistu.

Pasak paties L. von Miseso, ekonomistu jis tapo per 1903 m. Kalėdas perskaitęs C. Mengerio „Ekonomikos principus“ (Mises 1978, 33). 1906 m. vasario 20 d. jis įgijo teisės daktaro laipsnį. Iki 1914 m. L. von Misesas dalyvaudavo E. von Böhm-Bawerko ekonomikos seminaruose Vienos universitete. Kartu su J. A. Schumpeteriu jie greitai pasižymėjo kaip aktyviausi seminaro dalyviai, nors L. von Misesas pastarąjį visuomet laikė susipainiojusių ir nerimtu teoretiku, besirūpinančiu pirmiausia savo įvaizdžiu, pakliuvusiu į neoklasikinio scientizmo spąstus ir išsižadėjusiu iškilios austrų tradicijos.

1906 m. L. von Misesas pradėjo mokytojo ir dėstytojo karjerą. Šešerius metus jis mokė Vienos mergaičių verslo akademijoje, o po to, nuo 1913 m., dvidešimt metų buvo Vienos universiteto profesorius. 1934 m. L. von Misesas tapo tarptautinių ekonominių santykių profesoriumi Ženevos tarptautinių studijų doktorantūros institute. Antrojo pasaulinio karo pradžioje bėgdamas nuo Hitlerio L. von Misesas persikėlė į Jungtines Amerikos Valstijas, tapo JAV piliečiu ir įsidarbino profesoriumi Niujorko universitete, kur dėstė iki pensijos 1969 m.

Nuo 1920 m. iki 1934 m. L. von Misesas organizavo ir vedė garsųjį ekonomikos seminarą (*Privatseminar*) savo biure Vienos prekybos rūmuose, kur vadovavo finansų departamentui ir generaliniam sekretoriatui – šios pareigos leido L. von Misesui daryti daug įtakos savo šalies ekonominei politikai. Šiame penktadienio popietėmis vykusiame seminare lankydavosi ne tik L. von Miseso doktorantai, bet ir kviestiniai svečiai, žymūs ekonomistai iš viso pasaulio. Seminaruose nuolat dalyvaudavo vokiškai kalbantys F. von Hayekas, Fritzas Machlupas, Gottfriedas von Haberleras, Oskaras Morgensternas, Paulas L. M. Rosenstein-Rodanas, Felixas Kaufmannas, Alfredas Schützas, Richardas von Striglas, Karlas Mengeris (C. Mengerio, austrų mokyklos įkūrėjo, sūnus matematikas) ir

Erichas Voegelinas. Taip pat dalyvaudavo Jungtinės Karalystės bei Jungtinių Amerikos Valstijų ekonomistai L. Robbinsas, Hughas Gaitskellas, Ragnaras Nurske'as ir Albertas G. Hartas bei kiti. Vėliau, atvykęs į Jungtines Amerikos Valstijas, L. von Misesas vėl organizavo seminarą Niujorko universitete, jis vykdavo ketvirtadienio popietėmis, nuo 1948 m. rudens iki 1969 m. pavasario. Tarp daugybės šio seminaro dalyvių išsiskiria vėliau profesoriais tapę M. N. Rothbardas ir I. M. Kirzneris.

L. von Misesui Niujorko universitetas suteikė garbės daktaro laipsnį, tokį laipsnį F. von Hayeko prašymu jam taip pat suteikė Vokietijos Breisgau Freiburgo universitetas. Be to, 1962 m. L. von Misesas gavo Austrijos garbės apdovanojimą už mokslo ir meno pasiekimus, o 1969 m. Amerikos ekonomistų asociacija jam suteikė garbės nario vardą. L. von Misesas mirė Niujorke, 1973 m. spalio 10 d., vos metai prieš jo geriausiam mokiniui, F. von Hayekui, gaunant ekonomikos Nobelio premiją. Tuo metu L. von Misesas buvo išleidęs dvidešimt dvi knygas bei šimtus straipsnių ir monografijų ekonomikos temomis, šiuos jo darbus Bettina Bien Greaves ir Robertas McGee sukatalogavo ir pakomentavo dviejuose storuose tomuose (Bien Greaves ir McGee 1993, 1995).

L. von Misesui pasisekė, kad jo akademinė karjera buvo labai ilga ir truko beveik septynis dvidešimtojo amžiaus dešimtmečius – jis tapo pasaulinio garso ekonomistu (Rothbard 1973). Jau 1944 m. Henry C. Simonsas jį vadino reikšmingiausiu gyvu ekonomikos profesoriumi. Net ir Čikagos mokyklos pozityvistas M. Friedmanas, kurio tikrai niekas negalėtų įtarti simpatizavus L. von Miseso teorinėms idėjoms, vis dėlto 1973 m., netrukus po L. von Miseso mirties, jį pavadino vienu didžiausių visų laikų ekonomistų (Mises 1995, 1). Maurice'as Allais'as, taip pat Nobelio premijos laureatas, rašė, kad L. von Misesas buvo „išskirtinio intelekto žmogus, padaręs aukščiausio lygio indėlį į ekonomikos mokslą“ (Allais 1989, 307). Galiausiai, savo intelektualinėje autobiografijoje L. Robbinsas rašo apie L. von Misesą: „Nesuprantu, kaip kas nors, neakinamas politinių prietarų, gali skaityti jo pagrindinius veikalus /.../ ir meistriškąjį apibendrinantį traktatą „Žmogiškoji veikla“ ir nesuvokti, kokios aukštos kokybės tai darbai, ar nepatirti didžiausio intelektualinio jaudulio...“ (Robbins 1971, 108).

5.3 PINIGŲ, KREDITO IR EKONOMIKOS CIKLŲ TEORIJA

Nuo pat akademinio gyvenimo pradžios, pradėjęs lankyti E. von Böhm-Bawerko seminarus, L. von Misesas suprato, kaip svarbu C. Mengerio subjektyvistinės ekonomikos sampratą išplėsti į pinigų ir kredito sritis, išsiaiškinant manipuliavimo pinigais ir kreditu poveikį kapitalinių gėrybių struktūrai, kurią analizavo E. von Böhm-Bawerkas. Tad 1912 m. trisdešimt vienerių metų L. von Misesas išleido savo pirmąją knygą „Pinigų ir kredito teorija“¹⁹ (Mises 1980), greitai tapusią pagrindiniu pinigų teorijos veikalu visoje kontinentinėje Europoje.

Šis pirmas L. von Miseso indėlis į pinigų teoriją buvo didžiulis žingsnis pirmyn, išplėtęs subjektyvizmo bei dinamiškos austrų sampratos naudojimo galimybes, pritaikant ją pinigams ir pinigų vertę analizuojant ribinio naudingumo teorijos terminais. L. von Misesas pirmasis išsprendė iš pažiūros neišsprendžiamą aiškinimo ratu problemą, kuri iki tol trukdė pinigams pritaikyti ribinio naudingumo teoriją. Juk pinigų kaina, arba perkamoji galia, priklauso nuo jų pasiūlos ir paklausos, o pinigų paklausą, savo ruožtu, sukuria žmonės ne dėl tiesioginio pinigų naudingumo, o kaip tik dėl jų perkamosios galios. L. von Misesas šią tariamą ratą problemą išsprendė išskeldamas regresijos teoremą (Mises 1996). Pagal šią teoremą, pinigų paklausą lemia ne jų šiandieninė perkamoji galia (nes tai būtų aiškinimas ratu, kaip sakyta anksčiau), o veikėjo žinios, kurias sukuria vakar dienos perkamosios galios patirtis. Savo ruožtu, vakar dienos perkamąją galią lemia pinigų paklausa, susiformavusi pagal veikėjų žinias, sukuriamas užvakar dienos perkamosios galios patirties. Šis procesas atveda iki istorinio taško, kuriame pirmiausiai atsirado tam tikros gėrybės (aukso arba sidabro), kaip tarpinės mainų priemonės, paklausa. Taigi, matome, kad regresijos teorema tēra retrospektyvus C. Mengerio evoliucinio piniginių vienetų susiformavimo teorijos pritaikymas.

Kaip sakėme, „Pinigų ir kredito teorija“ greitai tapo pamatinių pinigų srities veikalu ir buvo skaitoma visuose prestižiniuose kontinentinės

¹⁹ The Theory of Money and Credit

Europos universitetuose. Kalbame apie „kontinentinę Europą“, nes šis veikalas nebuvo išverstas į anglų kalbą dar ilgokai ketvirtajame dešimtmetyje ir dėl to nepadarė daug įtakos anglosaksiškame pasaulyje. Pavyzdžiui, pats J. M. Keynesas pripažino:

Būčiau labiau atsižvelgęs į tų dviejų autorių [L. von Miseso ir F. von Hayeko] darbus, jei jų knygas, kurios pateko į mano rankas jau atidavus spaudai šį rašinį, būčiau perskaitęs tada, kai mano paties idėjos dar buvo ankstesnėse formavimosi stadijose, ir jei mano vokiečių kalbos žinios nebūtų buvusios tokios menkos (vokiškai galiu aiškiai suprasti tik tai, ką pats gerai žinau! Tad naujas idėjas nuo manęs slepia kalbos barjeras) (Keynes 1971, 178).

Šioje L. von Miseso knygoje buvo dar ir kito jo svarbaus indėlio – puikios ekonomikos ciklų teorijos pradmenys, vėliau tapę garsiąja „austrų verslo ciklų teorija“. Kai L. von Misesas valiutų mokyklos (*currency school*) pinigų teorijas taikė mūsų jau aptartoms E. von Böhm-Bawerko subjektyvistinėms kapitalo ir palūkanų teorijoms, jis suvokė svarbų dalyką: kai centrinio banko valdoma dalinių rezervų bankininkystės sistema išplečia tikromis santaupomis nepadengtų paskolų davimą bei indėlių skaičių (nepadengti pinigai), tuo ji ne tik išprovokuoja ciklišką, nekontroliuojamą pinigų kiekio augimą, bet ir, kadangi paskolos dirbtinai sumažinta palūkanų norma kuriamos *ex nihilo*, ji neišvengiamai paskatina dirbtinį, netvarų gamybos procesų „pailginimą“, o dėl to jie tampa imlesni kapitalui.

Pasak L. von Miseso, kredito plėtra įsuka infliacinį procesą, kuris anksčiau ar vėliau spontaniškai ir neišvengiamai pasuka priešinga kryptimi ir sukelia krizę arba ekonomikos recesiją, kurios metu atsiskleidžia investavimo klaidos, labai išauga nedarbas ir tenka likviduoti arba perkirstyti netinkamai investuotus išteklius. Pasikartojantiems ekonomikos ciklams panaikinti L. von Misesas siūlo įsteigti bankininkystės sistemą, kurioje galiotų 100 procentų rezervo reikalavimai neterminuotiems indėliams, ir savo knygą baigia tokiais žodžiais:

Akivaizdu, kad vienintelis būdas iš kredito sistemos pašalinti žmonių įtaką yra nutraukti bet kokią tolesnę nepadengtų pinigų leidimą. Pagrindiniai Peelo įstatymo (*Peel's Act*) principai turi būti performuluoti ir įgyvendinti nuosekliau, nei tai buvo padaryta tuometinėje Anglijoje, taip pat įstatymu uždraudžiant ir išduoti kreditą per bankų balansus /.../ Būtų klaida manyti, kad dabartinė valiutų sistema gali išsilaikyti. Ji savyje jau turi savo pražūties sėklas – nepadengtų pinigų plėtra būtina jį sunaikins (Mises 1980, 446–448).

L. von Miseso iškelta ciklų teorija atvėrė galimybę pirmą kartą integruoti ekonomikos teorijos „mikro“ ir „makro“ aspektus, kurie iki tol buvo atskiriami, nes buvo manoma, kad pinigams neįmanoma pritaikyti ribinio naudingumo teorijos, tad visa pinigų teorija buvo kuriama remiantis tokiomis visuminėmis sąvokomis kaip bendrasis kainų lygis. Be to, L. von Misesas sukūrė analitinių priemonių, kuriomis tapo įmanoma paaiškinti kilimo ir smukimo reiškinius, valdomose rinkose pasikartojančius nuo pat šiuolaikinės dalinių rezervų bankininkystės pradžios, įskaitant slogios stagfliacijos epizodus aštuntajame dešimtmetyje bei dabartinę finansų ir ekonomikos krizę pasaulio rinkose (Huerta de Soto 2006, 479–503). Tad nieko nuostabaus, kad būtent L. von Miseso pastangomis buvo įsteigtas Austrijos verslo ciklų tyrimų institutas, kurio pirmuoju vadovu jis paskyrė F. von Hayeką, ir kad tik šis institutas sugebėjo numatyti Didžiąją 1929 m. depresiją, tapusią neišvengiamu pinigų kiekio ir kredito pertekliaus, sukurto po Pirmojo pasaulinio karo, per „siaučiantįjį“ trečiąjį dešimtmetį (*roaring twenties*), rezultatu (Skousen 1993, 247–284). Be to, reikia pabrėžti, kad greta ciklo teorijos L. von Misesas ir jo mokiniai plėtojo socializmo negalimumo teoriją, kurią aptarsime toliau. Tiesą sakant, austrų krizių teorija gali būti laikoma tiesiog platesnės teorijos taikymu konkrečiam atvejui – atskleidžiant koordinaciją ardantį valstybės kišimąsi į fiskalinę, kredito ir monetarinę sritis, sistemiškai iškreipiantį realios ekonomikos gamybinę struktūrą.

5.4 SOCIALIZMO NEGALIMUMO TEOREMA

Trečias esmiškai svarbus L. von Miseso indėlis buvo socializmo negalimumo įrodymas. Pasak L. von Miseso, negalimumas yra akivaizdus austrų subjektyvizmo požiūriu, o neoklasikai nesugeba to suprasti visų pirma dėl jų taikomos klaidingos tyrimų metodologijos ir, konkrečiau, dėl to, kad jie kuria pusiausvyros būsenų modelius ir laikosi prielaidos, kad visa reikiama informacija šiai būsenai pasiekti yra duota:

Iliuzija, kad ekonomiką galima racionaliai tvarkyti visuomenėje, pagrįstoje viešąja gamybos priemonių nuosavybe, kilo iš klasikinių ekonomistų vertės teorijos, o iliuzijos gajumas remiasi daugelio šiuolaikinių ekonomistų nesugebėjimu nuosekliai, iki galutinių išvadų apmąstyti pamatinės subjektyvistinės teorijos teoremos /.../ Tiesą sakant, socialistinės idėjos suklestėjo dėl šių mokyklų klaidų (Mises 1996).

Pasak L. von Miseso, visų sprendimų, vertinimų ir žinių šaltinis yra kūrybinės veikiančio žmogaus galios, tad bet kokia sistema, besiremianti prievarta prieš laisvą žmonių veiklą, kaip yra socializmo ir, mažesniu laipsniu, intervencionizmo atvejais, visuomet trukdys individualių veikėjų protuose susikurti visuomenei koordinuoti būtinais informacijai. L. von Misesas suprato, kad ekonominis skaičiavimas, suvokiamas kaip sprendimai apie atsiveriančių skirtingų alternatyvių veiklos galimybių vertę, reikalauja tiesioginių žinių ir pasidaro neįmanomas sistemose, kurios kaip socializmas remiasi prievarta ir daugiau ar mažiau slopina laisvus mainus (kuriuose atsiveria, yra atrandami ir daromi individų vertinimai) bei laisvą naudojamą pinigus, kaip savanoriškai ir plačiai pripažįstama mainų tarpininkavimo priemone.

Ekonominio skaičiavimo samprata ir analizė bei jo svarbos ekonomikos teorijoje supratimas yra vienas svarbiausių Miseso minties bruožų. Bene didžiausias L. von Miseso nuopelnas šioje srityje yra teorinis paaiškinimas, kaip subjektyvus, vidinis individo vertinimų (kelintinis, ordinalinis) pasaulis siejasi su išoriniu rinkos kainų, skaičiuojamų pinigniais vienetais, pasauliu (su kiekiu, kardinaliniu, ekonominio skai-

čiavimo pasauliu). „Tiltas“ tarp jų tampa galimas tada, kai subjektyvių vertinimų skirtingumas paskatina tarpasmeninius mainus, įkūnijamus piniginiomis rinkos kainomis arba piniginiiais vienetais išreikštu istoriniu mainomuoju santykiu; ši kaina yra tikra, išmatuojama ir reali, ja verslininkas gali vėliau pasiremti bei panaudoti kaip vertingą informaciją spėdamas, kaip ateityje klostysis įvykiai, ir priimdamas sprendimus (atlikdamas ekonominį skaičiavimą). Tad aišku, kad jei laisvai žmonių veiklai bus trukdoma jėga, savanoriški tarpasmeniniai mainai nevyks, todėl bus sugriautas tas tiltas arba ryšys tarp subjektyvaus, vidinio tiesioginių vertinimų bei informacijos kūrimo pasaulio (ordinalinio) ir išorinio kainų pasaulio (kardinalinio). Šio ryšio sunaikinimas ekonominį skaičiavimą padaro visiškai neįmanomą (Rothbard 1991, 64–65).

Todėl Misesas daro išvadą, kad be rinkos laisvės, be laisvosios rinkos kainų bei pinigų neįmanoma atlikti racionalių ekonominių skaičiavimų, „racionaliais“ laikant tokius skaičiavimus, kurie atliekami turint būtinąją (ne atsitiktinę) informaciją.

Savo pamatines idėjas apie socializmą L. von Misesas susistemino puikiam šią socialinę sistemą kritikuojančiame veikalė, kuris 1922 m. pirmiausia pasirodė vokiškai, o po to buvo išverstas į anglų, prancūzų, ir, galiausiai, ispanų kalbas. Veikalas vadinasi „Socializmas: ekonominė ir sociologinė analizė“²⁰ (Mises 1981).

L. von Miseso knyga Europoje susilaukė didžiulio populiarumo; ji paskatino F. von Hayeką (buvusį fabianišką socialistą), Wilhelmą Röpke'ą, Lionelį Robbinsą ir kitus panašaus kalibro teoretikus persigalvoti ir pereiti į klasikinio liberalizmo pozicijas. Be to, pasirodžius šiai knygai prasidėjo trečioji svarbi diskusija (po *Methodenstreit* ir diskusijos apie kapitalo sampratą), kurioje dalyvavo austrų teoretikai – diskusija apie ekonominio skaičiavimo galimybę socializmo sąlygomis. Tai buvo viena svarbiausių diskusijų ekonominės minties istorijoje, trukusi keletą dešimtmečių ir turėjusi didelės reikšmės išryškinant bei tobulinant skiriamuosius austrų ekonomikos mokyklos bruožus. Šiandien jau

²⁰ Socialism: An Economic and Sociological Analysis

plačiau pripažįstama, net buvusių teoretikų socialistų, kad šią diskusiją laimėjo austrai. Antai Robertas L. Heilbroneris teigia: „Misesas buvo teisus /.../ Socializmas buvo didžiulė šio amžiaus tragedija“ (Heilbroner 1990, 1110–1111). Oskaro Lange'o mokiniai Włodzimierz Brusas ir Kazimierz Laski daro išvadą, kad O. Lange'as ir kiti socialistai teoretiškai „niekada sėkmingai neatsakė į austrų iššūkį“ (Brus ir Laski 1985, 60; Huerta de Soto 1992).

Baigiant šį skyrelį svarbu pabrėžti, kad L. von Miseso argumentai apie socializmo negalimumą yra teoriniai argumentai apie intelektualinę klaidą, įsipynusią visose socialistinėse idėjose: neįmanoma visuomenės tvarkos kurti prievartiniais įsakais, nes tokių įsakų agentūra negali gauti visos šiai užduočiai būtinos informacijos. Tad L. von Misesas pateikia teorinį argumentą prieš praktinę socializmo galimybę. Galime net pasakyti, kad tai yra kvintesencinis teorinis argumentas – net kaip abstrakti, formali ir kokybinė realybės analizė, teorija vis dėlto niekada neturi prarasti ryšio su tikrove, o turi kuo dėmesingiausiai atsižvelgti į realaus pasaulio procesus ir įvykius. Todėl visiškai nedera manyti, kaip daro daugelis žymių autorių neoklasikų, nematančių skirtumo tarp „teorijos“ ir pusiausvyros modelių, esą L. von Misesas savo analizėje kritikuoja socializmą formalių pusiausvyros modelių arba „grynosios pasirinkimo logikos“ požiūriu. Pats L. von Misesas dar 1920 m. aiškiai paneigė, kad jo teorema gali būti taikoma pusiausvyros modelyje. Kadangi formuluojant šį modelį laikomasi prielaidos, kad visa būtina informacija jau yra pasiekama, pamatinė socializmo problema atrodo išspręsta *ab initio* pagal apibrėžimą, todėl teoretikai neoklasikai tos problemos net nesuvokia. Pasak L. von Miseso, priešingai, problema kyla būtent dėl to, kad ekonominio valdymo agentūra, paskelbusi įsakymą vykdyti tam tikrą ekonominį projektą arba jo nevykdyti, neturi pakankamai informacijos, kurios reikia norint įvertinti, ar ji pasielgė teisingai, tad ji negali atlikti jokių ekonominių skaičiavimų ar vertinimų. Jeigu laikomės prielaidos, kad valdymo agentūra turi visą būtiną informaciją, ir, be to, kad nevyksta jokių pokyčių, tuomet, žinoma, ekonominio skaičiavimo

problema nekyla, nes iš pat pradžių priimame prielaidą, kad tokios problemos nėra. Todėl L. von Misesas rašo:

Statinėje būsenoje ekonominis skaičiavimas nereikalingas, kadangi čia kartojasi tie patys ekonominio gyvenimo įvykiai, ir jei tarsime, kad pirminė statiškos socialistinės ekonomikos būklė susiklosto paskutinės konkurencinės ekonomikos būklės pagrindu, tai galėsime įsivaizduoti ekonominiu požiūriu racionaliai tvarkomą socialistinę gamybos sistemą. Tačiau tai yra tik įsivaizduojama sistema. Ją įsivaizduodami mes nekreipiame dėmesio į faktą, kad statiška būklė realiai negalima, nes mūsų ekonomikos duomenys nuolat kinta, tad ekonominės veiklos statiškumas tėra hipotetinė prielaida, neatitinkanti jokios realybės (Mises 1935, 109).

Taigi, nors Misesas pateikia teorinį ir loginį argumentą prieš socializmo galimumą, jis remiasi žmogiškosios veiklos bei realių socialinių, dinamiškų, spontaniškų procesų, kuriuos ta veikla pradeda, teorija ir logika, o ne „visažinių“ būtybių, kurios yra ir visiškai nežmogiškos, ir nerealios, tobulos pusiausvyros kontekste atliekamų mechaninių veiksmų teorija ar logika. Kaip dar aiškiau savo knygoje apie socializmą rašo L. von Misesas:

Tai reiškia, kad esant statiškoms sąlygoms nebėra problemų, kurias turėtų spręsti ekonominis skaičiavimas. Pagal hipotezę, būtinoji ekonominio skaičiavimo funkcija jau atlikta. Nebereikia skaičiavimo priemonės. Panaudodami populiarią, nors ir ne visai tinkamą terminiją, galime sakyti, kad ekonominio skaičiavimo problema yra ekonominės dinamikos, o ne ekonominės statikos problema (Mises 1981 120–121).

Šis L. von Miseso teiginys puikiai dera su svarbiausiais bruožais austrų tradicijos, kurią pradėjo C. Mengeris, vėliau išplėtojo E. von Böhm-Bawerkas ir trečiojoje kartoje įtvirtino pats L. von Misesas. Taigi, kadangi pusiausvyros būsenoje nereikia ekonominio skaičiavimo, nieko nuostabaus, kad socialistinio ekonominio skaičiavimo negalimumo teoremą gebėjo atrasti tik teoretikai, priklausę mokyklai, kuri nuo pat

pradžią savo mokslinių tyrimų programos ir teorinės analizės dėmesį telkė į realius dinامينius rinkoje veikiančius procesus, o ne į dalinės ar bendros pusiausvyros mechanistinių modelių kūrimą.

Tad visiems teoretikams neoklasikams, kurie kaip Čikagos mokyklos nariai teoriją klaidingai tapatino su pusiausvyros modelių statine analize, socializmas nekėlė jokių teorinių problemų, kiek tie teoretikai savo modeliuose rėmėsi prielaida, kad visa būtinoji informacija jau yra prieinama. Pavyzdžiui, galime vėl paminėti Čikagos mokyklos įkūrėją F. H. Knightą, kuris buvo pareiškęs: „Socializmas yra politinė problema, kurią turi tirti socialinė ir politinė psichologija, o ekonominė teorija nedaug gali apie ją pasakyti“ (Knight 1938, 267–268). Tą pačią klaidą darė neoklasikai ekonomistai socialistai, pavyzdžiui, O. Lange’as ir jo mokiniai (B. Lippincotas, H. D. Dickinsonas, E. F. M. Durbinas, F. M. Tayloras, A. P. Lerneris), tvirtinę, kad ekonomikos pusiausvyros analizė paneigė L. von Misesą, nes esą L. Walraso lygčių sistema rodo, kad L. von Miseso keliamai ekonominio koordinavimo problemai egzistuoja apibrėžtas sprendimas. Nė vienas šių pusiausvyros teoretikų nesuprato L. von Miseso ir F. von Hayeko iššūkio esmės ir nesuvokė, kad nepriimdami dinaminės austrų perspektyvos jie paprasčiausiai negalėjo įžvelgti tų teorinių problemų, kurias atrado L. von Misesas ir F. von Hayekas. Turbūt jokia kita ekonomikos mokslo sritis neteikia aiškesnio pavyzdžio, kokių negatyvių padarinių turi neoklasikinė pozityvistinė metodologija, ribodama gabių teoretikų pajėgumą matyti tikrai svarbias problemas, išskylančias realiame ekonominiame pasaulyje.

5.5 VERSLUMO TEORIJA

Požiūris į žmones kaip į neišvengiamus visų socialinių procesų protagonistus yra ketvirto svarbiausio L. von Miseso indėlio į ekonomikos mokslą esmė. L. von Misesas suprato, kad ekonomika, prasidėjusi kaip Maxo Weberio istorinio idealiojo tipo – *homo economicus* – tyrimas, vėliau žvelgiant į ją iš C. Mengerio subjektyvistinės perspektyvos, tampa

bendriausia žmogiškosios veiklos ir žmogiškųjų sąveikų teorija (arba prakseologija, kalbant L. von Miseso terminais). Atidi žmogiškosios veiklos ir sąveikavimo esminių ypatybių bei implikacijų analizė yra pagrindinis L. von Miseso tyrimo objektas jo visa apimančiame ekonomikos traktate, kurį jis visiškai tiksliai pavadino „Žmogiškoji veikla“²¹ (Mises 1996). Laikydamasis prielaidos, kad bet kokia veikla turi spekuliatyvų verslumo elementą, L. von Misesas plėtoja verslumo teoriją, kurioje verslumas suprantamas kaip žmonių gebėjimas kurti ir atpažinti savo aplinkoje atsirandančias subjektyvias pelno galimybes bei atitinkamai veikti siekiant jomis pasinaudoti.

L. von Misesas pabrėžia, kad esminis verslumo elementas yra žmogaus kūrybinė galia: „Tik žmogaus protas, nukreipiantis veiklą ir gamybą, yra kūrybingas“ (Mises 1996, 141). Kartu jis griežtai kritikuoja paplitusį įsitikinimą, esą verslininko pelnas gaunamas dėl prisiimamos rizikos, parodydamas, kad rizika tėra paprastas gamybos proceso sąnaudų elementas, o sąnaudos nėra niekaip susijusios su verslo pelnu (Mises 1996, 809–891). L. von Misesas taip pat aptaria esmingai klaidingą idėją, kad verslumas yra gamybos išteklius – vadybinis gebėjimas, kurį rinkoje galima nusipirkti ir parduoti maksimizavimo sumetimais. L. von Miseso požiūriu, priešingai:

Kad sektųsi versle, žmogui nereikia verslo administravimo mokyklos diplomo. Šios mokyklos ruošia darbuotojus rutiniškam darbui žemesnėse pareigose. Jose tikrai nėra ruošiami verslininkai. Neįmanoma išmokyti būti verslininku. Žmogus tampa verslininku, kai pasinaudoja galimybe užpildyti spragą arba trūkumą (Mises 1996, 314).

Šią verslumo teoriją vėliau sėkmingai plėtojo vienas geriausių L. von Miseso mokinių, Israelis M. Kirzneris, Niujorko universiteto ekonomikos profesorius. Jo darbus komentuosime septintajame skyriuje.

Žmonių verslumo sugebėjimai ne tik paaiškina, kaip ir kodėl jie nuolat ieško naujos informacijos apie tikslus ir priemones, bet ir padeda su-

²¹ Human Action

prasti koordinavimo tendencijas, nuolat spontaniškai pasireiškiančias rinkoje, kai nėra prievartinių intervencijų. Būtent verslumo koordinuojanti galia, kaip paaiškinome pirmajame ir antrajame skyriuose, leidžia sukurti logišką ekonomikos teorijos korpusą, išvengiant tų klaidų, kurias daro scientistinė (matematinė ir statistinė) analizė, besiremianti pastovumo prielaidomis, pasiskolintomis iš svetimo fizikos ir kitų gamtos mokslų pasaulio ir nevykusiai juos mėgdžiodama (Mirowski 1991).

5.6 EKONOMIKOS METODAS: TEORIJA IR ISTORIJA

Galiausiai penktas didysis L. von Miseso indėlis yra tai, kad iš visų austrų teoretikų jis sistemiškiausiai, labiausiai integruotai sprendė ekonomikos metodo klausimą. Pasak L. von Miseso, socialinius mokslus, arba žmogiškosios veiklos mokslus, sudaro dvi pagrindinės šakos: prakseologija (bendra žmogiškosios veiklos teorija, kurios labiausiai išplėtotą atšaka yra ekonomika) ir istorija. Prakseologijos sritis yra sąvokinės kategorijos „žmogiškoji veikla“ taikymas, ir tam tereikia iš žmogiškosios veiklos esmės dedukuoti prakseologines teoremas. Tad ekonomikos teorija yra kuriama aprioriškai, deduktyviai, remiantis veiklos sąvoka ir kategorija. Kelios pamatinės aksiomos, glūdinčios veiklos sąvokoje, tampa išeities tašku. Svarbiausioji iš jų yra pati veiklos kategorija, reiškianti, kad žmonės renkasi savo tikslus bandymų ir klaidų keliu, kad ieško tinkamų priemonių savo tikslams pasiekti ir kad visa tai jie daro atsižvelgdami į savo vertybių hierarchiją. Kita aksioma teigia, kad kadangi priemonės yra ribotos, jos visų pirma naudojamos labiausiai vertinamiems tikslams pasiekti ir tik po to skiriamos tikslams, kurių geidžiama mažiau („ribinės vertės mažėjimo dėsnis“). Dar kita aksioma teigia, kad iš dviejų vienodų gėrybių, kurias galima gauti skirtingu laiku, veikėjas visuomet rinksis tą, kurią gali gauti greičiau („laiko pirmenybių dėsnis“). Tarp kitų esminių žmogiškosios veiklos sampratos elementų yra šie: veikla visuomet užima laiko, laikas yra ribotas, žmonės veikia tam, kad iš vienos būsenos pereitų į kitą būseną, teikiančią jiems daugiau pasitenkinimo.

Remdamasis loginiu deduciniu samprotavimu, prasidedančiu nuo šių aksiomų, L. von Misesas plėtoja ekonomikos teoriją telkdamas jos dėmesį į realaus gyvenimo problemas, o ten, kur to prireikia, loginius deducinius argumentus papildo aktualiais patyrimo faktais. Tokie patyrimo faktai, kurie yra sužinomi ir perinterpretuojami žmogiškosios veiklos teorijos šviesoje, vėliau dar kartą sistemoje panaudojami kaip „prielaidos“ formuluojant teoremas, tiksliau atspindinčias realų gyvenimą.

Tad L. von Miseso manymu, patirtis tegali nukreipti tyrėjo susidomėjimą link tam tikros problemos. Ji mums parodo, ką reikia tirti, tačiau neatskleidžia metodologinio kelio, kuriuo turėtume eiti siekdami pažinimo. Bet kokiu atveju, pasak L. von Miseso, turi būti aiškūs du dalykai: pirma, kad jokie realūs reiškiniai negali būti pažinti, kol realybė nėra interpretuota pasitelkus žmogiškosios veiklos teoremas ir sąvokas, ir antra, kad tik mąstymas, o ne patirtis, gali nukreipti tyrimą link hipotetinių žmogiškosios veiklos tipų ir problemų, kurios niekada neiškilo praeityje, bet potencialiai gali būti lemtingos ateityje.

Kita žmogiškosios veiklos mokslų šaka yra istorija. Istorija yra tiesiog sistemiškas patirties faktų apie žmogiškąją veiklą rinkimas ir tyrimas. Todėl jai rūpi specifinis žmogiškosios veiklos praeityje turinys.

Kad galėtų deramai atlikti savo užduotį, istorikas visų pirma privalo turėti teoriją, kuri padėtų jam interpretuoti realybę. Be to, jam reikia priimti specifinius sprendimus ir įvertinti dalykų svarbą, kad nustatytų, kurie veiksniai jo tiriamiems praeities įvykiams padarė daugiausiai įtakos (*verstehen*, supratimas), ir būtent tokių sprendimų poreikis istoriko darbą paverčia tikru menu.

Panašius vertinimo sprendimus taip pat daro veikiantys žmonės, kai bando nuspėti savo aplinkos kaitą, turėsiančią reikšmės jų konkrečiai veiklai. Vis dėlto, pasak L. von Miseso, ekonomikoje neįmanoma daryti „mokslinių“ prognozių, tai yra tokių prognozių, kurias daro gamtos mokslai. Mūsų mokslo dėsniai veikiau yra grynai loginiai deduciniai, todėl jie leidžia daryti tik „kokybines“ prognozes. O jos neturi nieko bendro su mokslininkų prognozėmis fizikos ar inžinerijos srityse ir, ži-

noma, neleidžia tiksliai numatyti konkrečių ateities įvykių. Tiesa, žmogui kasdienybėje tenka nuolat planuoti veiklą ir veikti remiantis savo įsitikinimais apie ateities įvykių raidą. Tokioms „prognozėms“ daryti žmogus naudojami turimomis teorinėmis žiniomis ir interpretuoja tiesioginės realybės faktus jų šviesoje (visuomet remdamasis savuoju supratimu, t. y. savo žiniomis apie konkrečias aplinkybes) „numatydamas“, kaip klostysis įvykiai, galintys paveikti jo veiklą.

Tad ateities įvykių atžvilgiu žmogus visuomet susiduria su didžiule nežinomybe – ją jis gali tik sumažinti (bet niekada visiškai panaikinti), jei turi rimtų teorinių žinių ir daug patirties apie vertybinius sprendimus bei motyvus, skatinančius žmones imtis tam tikrų veiksmų arba elgtis tam tikru būdu. Patirtis liudija, kad kai kurie žmonės geriau už kitus geba versliai planuoti savo ateities veiklą. Faktiškai kiekvienas žmogus yra verslininkas, kai veikia atsižvelgdamas į numatomus įvykius ateityje. Šia prasme, pasak L. von Miseso, mes visi esame verslininkai, nes kasdien visiems tenka imtis veiklos atsižvelgiant į tai, ko laukiame ateityje. Tad kadangi visi žmonės turi įgimtą verslumo galią, jiems ir tenka daryti prognozes apie besiveriančių konkrečių ateities įvykių raidą tam naudojant savo teorines žinias bei patirtį. O ekonomistai, kaip mokslininkai, negali daryti jokių konkrečių prognozių, tai yra prognozių, pasižyminčių konkrečiomis kiekybinėmis, geografinėmis ir laikinėmis savybėmis. Jeigu ekonomistas vis dėlto daro tokias prognozes, tai jis pereina iš ekonomikos mokslo srities į žmogiškojo verslaus numatymo sritį. Pasak L. von Miseso, tikėjimasis, kad ekonomika pateiks mokslinių prognozių, prilygstančių gamtos mokslų prognozėms, liudija visišką mūsų gyvenamo pasaulio bei žmogaus prigimties nesupratimą ir remiasi ydinga ekonomikos mokslo metodologijos samprata (Mises 1996).

5.7 IŠVADA

Ludwigas von Misesas yra laikomas svarbiausiu dvidešimtojo amžiaus austrų ekonomistu (Hülsmann 2007). Jis parašė plačiausią sistemišką austrų tradicijai priklausančią ekonomikos traktatą, kuriame

nuodugniai išdėstė visus reikšmingus savo gyvenimo pasiekimus ekonomikos moksle. Šis veikalas vadinasi „Žmogiškoji veikla: ekonomikos traktatas“²²; pirmąjį vokiškąjį jo leidimą L. von Misesas parašė dirbdamas profesoriumi Ženevoje, prieš prasidedant Antrajam pasauliniam karui. Pirmasis angliškas leidimas pasirodė 1949 m. rugsėjo 14 d., gero-kai daugiau nei prieš pusšimtį metų. Nuo tada šis 1000 puslapių veikalas, apimantis visus pagrindinius ekonomikos mokslo aspektus iš subjektyvistinės, dinamiškos austrų perspektyvos, buvo išleistas dešimčia kalbų: anglų, vokiečių, italų, prancūzų, ispanų, portugalų, čekų, japonų, rusų ir kinų. Be to, tai yra vienas dažniausiai mūsų disciplinoje cituojamų darbų – monografijose ir specialiuose straipsniuose ekonomikos temomis apskritai ir ekonomikos metodologijos bei ekonominės socializmo analizės temomis konkrečiai. Skaičiuojama, kad iki šiol buvo išspausdinta per 150 000 šio tikro ekonomikos mokslo šedevro egzempliorių. Visi norintys giliau susipažinti su austrų ekonomikos mokykla turėtų pradėti nuo šio veikalo (Huerta de Soto 1995, I-lvii; Salerno 1999).

²² Human Action: A Treatise on Economics

6. Friedrichas Augustas von Hayekas ir spontaninė rinkos tvarka

6.1 BIOGRAFINIS PRISTATYMAS

F. A. von Hayekas buvo viena iškiliausių dvidešimtojo amžiaus intelektualinių figūrų. Mokslininkas, filosofas, didis klasikinės liberalios tradicijos mąstytojas, 1974 m. ekonomikos Nobelio premijos laureatas, F. von Hayekas parašė daug darbų, iki šiol turinčių didelę įtaką įvairiausiose srityse – ne tik ekonomikoje, bet ir filosofijoje bei politikoje. Galima net teigti, kad ekonominės, politinės ir socialinės minties istorijoje jau prasideda laikotarpis, kurį nesvyruodami galime pavadinti „Hayeko era“.

F. von Hayekas gimė 1899 m. gegužės 8 d., akademikų bei aukštesniojo rango valstybės tarnautojų šeimoje, kurioje intelektualinis, universitetinis gyvenimas buvo labai aukštai vertinamas. Vis dėlto jaunasis F. von Hayekas nebuvo geras studentas – gyvas, išsiblaškęs intelektualinis smalsumas neleido jam susitelkti į kurį nors vieną iš įvairių jį dominusių dalykų. Kaip prisipažino pats F. von Hayekas, jeigu jis konspektuodavo, tai negalėdavo suprasti, ką girdi, o kadangi negalėdavo įsiminti savo profesorių aiškinimų, tai vėliau jam tekdavo *ex novo* atkurti, įdedant daug pastangų, visus argumentus, kuriuos norėdavo panaudoti. Kaip rašė savo straipsnyje „Du proto tipai“²³ (Hayek 1978c, 50–56), savo intelektualinį produktyvumą jis visada laikė jam būdingų iš pažiūros išblaškytų ir intuityvių proto procesų rezultatu – procesų, kurie labai skyrėsi nuo kitų austrų teoretikų proto, pavyzdžiui, E. von Böhm-Bawerko arba paties L. von Miseso, kurie visiškai įvaldydavo savo domėjimosi sritį ir galėdavo ją labai aiškiai ir tiksliai aptarinėti tiek žodžiu, tiek raštu.

Po Pirmojo pasaulinio karo iš fronto (kur susirgo maliarija ir pramoko itališkai) grįžęs F. von Hayekas įstojo į Vienos universitetą, tuo

²³ Two types of mind

metu buvusį intelektualinių naujovių bei diskusijų centru, neturėjusiu lygių visame pasaulyje (dar nėra išsamios analizės, paaiškinančios šio pokario Vienos fenomeno priežastis). Kurį laiką F. von Hayekas studijavo psichologiją ir vėliau net išleido psichologijos knygą „Juslinė tvarka“²⁴ – labai svarbų darbą, kuriame išdėstė savo epistemologinės prieigos pamatus (Hayek 1952b). Vis dėlto galiausiai F. von Hayekas apsisprendė pasirinkti teisės ir socialinius mokslus ir specializavosi ekonomikoje vadovaujant F. von Wieseriui, kuris, kaip jau sakėme, buvo bene labiausiai susipainiojęs ir eklektiškiausias antrosios austrų ekonomikos mokyklos kartos narys.

Kaip pats pripažino, F. von Hayeko politinės pažiūros tuo metu ne labai skyrėsi nuo kitų studentų – jis buvo „fabianiškas“ socialistas ir sekdamas savo mokytojo F. von Wieserio pėdomis manė, kad geranoriška valstybės intervencija gali pagerinti socialinę sistemą. Jaunatviškus socialistinius idealus F. von Hayekas apleido tik perskaitęs kritinę L. von Miseso analizę „Socializmas“²⁵, išleistą 1922 m. Tuo metu gavęs F. von Wieserio rekomendaciją jis pradėjo artimai bendradarbiauti su L. von Misesu profesinėje srityje, pirmiausia paties L. von Miseso vadovaujame Karo reparacijų biure, o po to tapo L. von Miseso įkurto Austrų verslo ciklų tyrimų centro vadovu. Be to, akademinėje sferoje F. von Hayekas tapo vienu darbščiausių ir produktyviausių dalyvių L. von Miseso kas dvi savaites savo biure Vienos komercijos rūmuose, kur dirbo vyriausiuoju sekretoriumi, rengtame ekonomikos teorijos seminare.

Reikia pabrėžti, kad F. von Hayekas yra skolingas L. von Misesui už beveik visų savo ekonomikos teorijos darbų pradinį postūmį.

Būtent L. von Miseso dėka F. von Hayekas nusigręžė nuo kenksmingos F. von Wieserio įtakos ir grįžo prie austriškos ekonomikos sampratos pagrindų, padėtų C. Mengerio, praturtintų E. von Böhm-Bawerko ir L. von Miseso gintų nuo tokių teoretikų pozityvistų kaip J. A. Schumpeteris bei nuo tokių pusiausvyros modelio adeptų kaip F. von Wieseris. Vis dėlto mokytojo L. von Miseso ir mokinio F. von Hayeko santykiai

²⁴ The Sensory Order

²⁵ Socialism

kartais būdavo šiek tiek keisti. Nors vienas kitu žavėjosi ir gerbė, kartais jie vienas nuo kito atitoldavo – tai priklausydavo nuo aplinkybių. Reikia pastebėti, kad F. von Hayekas buvo linkęs pabrėžti intelektualinę nepriklausomybę nuo savo mokytojo, kurio teorijas visuomet, kaip pripažino pats F. von Hayekas, vėliau patvirtindavo pasaulio įvykiai.

1931 m. kitas L. von Miseso mokinys Lionelis Robbinsas pasiūlė F. von Hayekui tapti Londono ekonomikos mokyklos profesoriumi, kuriuo jis ir buvo iki 1949 m. Taip F. von Hayekas tapo svarbiausiu austrų ekonomikos mokyklos idėjų gynėju anglakalbiamame pasaulyje. F. von Hayekas visada rodydavo gerą valią savo akademiniams oponentams, niekada nekaltindamas jų niekuo, išskyrus intelektualines klaidas. Taip buvo ir jam diskutuojant su teoretikais socialistais, su J. M. Keynesu ir su F. H. Knightu bei Čikagos mokykla – visiems jiems F. von Hayekas prieštaravo ne tik metodologijos klausimais (netgi yra pasakęs, kad po J. M. Keyneso „Bendrosios teorijos“ antroji ekonomikai pavojingiausia knyga yra Miltono Friedmano „Pozityviosios ekonomikos esė“²⁶), bet ir pinigų, kapitalo ir ciklų teorijos klausimais (Hayek 1994, 145). F. von Hayekas niekada nesiskundė – net kai jį aršiai ir nepagrįstai puolė J. M. Keynesas ar kai jo kandidatūrą vetavo Čikagos universiteto ekonomikos fakulteto nariai, arogantiškai nenorėję įsileisti „austrų mokyklos teoretiko“ į savo gretas. Laimei, nors ir be oficialaus atlyginimo (nes jam mokėjo privatus fondas), galiausiai F. von Hayekas vis dėlto buvo priimtas į šio universiteto Socialinių mokslų komitetą, kur parašė savo didįjį veikalą „Laisvės konstitucija“²⁷ (Hayek 1990a).

Asmeninis gyvenimas F. von Hayekui nesisekė. 1949 m. jis sugriovė savo šeimą nutaręs išsiskirti su žmona ir vesti moterį, kurią mylėjo nuo jaunystės, tačiau negalėjo būti kartu – pusseserę, kuri per nesusipratimą buvo ištekėjusi už kito. F. von Hayekas su ja atsitiktinai susitiko po Antrojo pasaulinio karo lankydamas savo šeimą Vienoje, o tuo metu ji jau buvo našlė. F. von Hayekas ir jo šeima už tą sprendimą brangiai sumokėjo. Jį apleido L. Robbinsas bei kiti draugai anglai, o išsiskyrimo skaus-

²⁶ Essays in Positive Economics

²⁷ The Constitution of Liberty

mas galbūt net pareikalavo jo pirmosios žmonos gyvybės (nors ši tema liko tabu, ir nei F. von Hayekas, nei jo artimieji apie tai nekalbėdavo). Bet kokių atveju, su L. Robbinsu jie susitaikė tik po daugelio metų, per F. von Hayeko sūnaus Laurence'o vestuves, tad šeštąjį dešimtmetį bei dalį septintojo F. von Hayekui teko praleisti „tremtyje“ Jungtinėse Amerikos Valstijose. Be to, tuo metu F. von Hayekas susidūrė su rimtomis sveikatos problemomis – pradėjo sirgti medžiagų apykaitos ligomis, dėl to labai nusilpo ir sulysio, po to pradėjo prastėti klausa, o dėl to bendraudamas asmeniškai jis atrodydavo gana šaltas intelektualas. Galiausiai jį apniko gilūs, pasikartojantys depresijos priepuoliai, kurių metu jis ilgai nepajėgdavo dirbti intelektualinio darbo. „Teisės, įstatymų leidybos ir laisvės“ pratarinėje F. von Hayekas netgi rašo kartais manęs, kad dėl šių ligų jis nepajėgs užbaigti knygos (Hayek 1981, 11). Neaišku, kiek karti asmeninė patirtis sustiprino F. von Hayeko įsitikinimą apie moralaus elgesio svarbą saugant žmogaus gyvenimą asmeniniu ir visuomeniniu lygiu. Tačiau sprendžiant iš to, kaip stipriai šią temą F. von Hayekas akcentuoja savo veikaluose, atrodo, kad šį jo pasaulėžiūros aspektą plėtojo žmogus, labai gerai iš tiesioginės patirties žinojęs, apie ką kalba.

Visos minėtos sveikatos problemos (fizinės ir psichinės) beveik stebuklingai išgijo F. von Hayekui gavus ekonomikos Nobelio premiją 1974 m. – praėjus metams po jo mokytojo Ludwigo von Miseso mirties. F. von Hayekas pajuto, kad jo akademinė izoliacija baigėsi, ir tada prasidėjo jo nenuilstamo aktyvumo laikotarpis, kurio metu jis keliavo po visą pasaulį skleidamas savo idėjas ir parašė dar kelias knygas (paskutinioji „Lemtingoji puikybė: Socializmo klaidos“²⁸ pasirodė, kai F. von Hayekui jau buvo beveik devyniasdešimt metų). Galima net teigti, kad 1974 m. F. von Hayekui gavus Nobelio premiją prasidėjo stebėtinai šiuolaikinės austrų ekonomikos mokyklos atgimimas, visame pasaulyje besitęsiantis iki šiol.

F. von Hayekas visuomet stengėsi vengti dalyvauti politikoje. Jis manė, kad tiesos siekiančio intelektualo vaidmuo yra nesuderinamas

²⁸ The Fatal Conceit: The Errors of Socialism

su politiko, visuomet turinčio nusilenkti viešosios nuomonės diktatui, kad užsitikrintų balsus, vaidmeniu (Hayek 1991, 45). Jo įsitikinimu, ilgalaikėje perspektyvoje daug vaisingesnės bus pastangos įtikinti intelektualus (jo įkurta klasikines liberalias idėjas propaguojanti „Mont Pèlerin Society“ susilaukė didelės sėkmės) arba paveikti viešąją nuomonę (F. von Hayekas atkalbėjo Anthony'į Fisherį nuo politikos ir įtikino jį, kad daug geriau įkurti Ekonomikos institutą²⁹, o po to ir fondą „Atlas Research Foundation“ klasikinio liberalizmo idėjų sklaidai visame pasaulyje). Tad jeigu ne šios strateginės F. von Hayeko iniciatyvos, tikrai nebūtų įvykę viešosios nuomonės bei intelektualinių tendencijų pokyčių, atvedusių prie Berlyno sienos griuvimo bei laisvosios rinkos ir konservatizmo revoliucijų Jungtinėse Amerikos Valstijose prezidento Ronaldo Reagano metais ir Anglijoje Margaret Thatcher laikais – o ši revoliucija padarė ir iki šiol daro daug įtakos visame pasaulyje.

Ši skyrelį turbūt būtų verta užbaigti aptariant F. von Hayeko požiūrį į religiją. Pakrikštytas kataliku F. von Hayekas dar jaunystėje apleido religiją ir tapo agnostiku. Tačiau laikui bėgant jis ėmė vis geriau suprasti, kokią svarbą bendrą vaidmenį atlieka religija skatindama laikytis papročių, palaikančių visuomenės pamatus, ir, konkrečiai, ėmė suvokti Ispanijos aukso amžiaus teologų, kaip moderniosios ekonomikos ir socialinių mokslų pirmtakų, svarbą. Be to, 1993 m. katalikas mąstytojas Michaelis Novakas nustebino intelektualinį pasaulį paviešinęs išsamius pokalbius tarp popiežiaus Jono Pauliaus II ir F. von Hayeko iki šio mirties 1992 m. – yra aiškių ženklų, kokią didelę įtaką F. von Hayeko mintis padarė enciklikai „Centesimus Annus“, ypač 31 ir 32 jos skyriams, kur gausu hajekiškų įžvalgų (Novak 1993a ir 1993b). Niekada nesužinosime, ar F. von Hayekas, teigęs esąs agnostikas, gyvenimo pabaigoje galiausiai sugebėjo pripažinti aukščiausiąją „antropomorfišką“ būtybę, pranoktančią jo supratimo galias. Tačiau tikrai žinome, kad F. von Hayekas geriau nei kas kitas suvokė, kokią grėsmę kelia žmogaus proto sudievinimas ir kokią svarbą vaidmenį atlieka nuo to sauganti religija – savo pa-

²⁹ Institute of Economic Affairs

skutinėje knygoje paskutiniu sakiniu jis netgi sako: „nuo šio klausimo gali priklausyti mūsų civilizacijos išlikimas“ (Hayek 1990b, 140).

6.2 EKONOMIKOS CIKLŲ TYRIMAS: KOORDINACIJOS LAIKE SUTRIKIMAS

Ankstyvuosius savo akademinio darbo dešimtmečius F. von Hayekas paskyrė ciklų tyrimui. Teorijoje jis sekė L. von Misesu, tačiau padarė ir savo reikšmingą indėlį; 1974 m. skirdama jam Nobelio premiją Švedijos mokslų akademija pabrėžė F. von Hayeko nuopelnus ketvirtajame dešimtmetyje būtent ciklų teorijos srityje.

Reikia pabrėžti, kad 1931 m. F. von Hayekui atvykus į Angliją jo turėti analitiniai instrumentai buvo pranašesni už visų jo anglų kolegų ir ypač už J. M. Keyneso instrumentus. Pirmiausia, F. von Hayekas puikiai išmanė E. von Böhm-Bawerko kapitalo teoriją ir puikiai suprato, kodėl „taupymo paradoksas“ teoriškai buvo bereikšmis. Pagal E. von Böhm-Bawerko teoriją, augančios santaupos mažina vartojimą, o tai skatina kristi santykinės vartojimo gėrybių kainas. Po to eina tai, ką F. von Hayekas pavadino „Ricardo efektu“ – investavimo gėrybių paklausos augimas, o ji didėja dėl realių atlyginimų augimo, kurį savo ruožtu, *ceteris paribus*, sukelia vartojimo prekių kainų kritimas, pats pradėtas didesnio taupymo. Toks vartojimo prekių kainų kritimas taip pat sukelia santykinį verslo pelno išaugimą labiausiai nuo vartojimo nutolusiuose gamybos etapuose, kurių gaminių vertė kyla, kai dėl didesnio santaupų kiekio krenta palūkanų normos. Visų šių veiksnių bendras rezultatas yra pailgėjusi ir imlesnė kapitalui gamybos struktūra, nes didesnis realių santaupų kiekis leidžia padidinti finansavimą (Hayek 1995, 74–121). Pasak F. von Hayeko, problemų kyla, kai dėl manipuliavimo pinigais bankų sistemai didinant kreditą be realių santaupų verslininkams suteikiami papildomi finansų ištekliai, kuriuos jie panaudoja realiai investuodami, tarsi santaupų visuomenėje būtų padaugėję, kai iš tikrųjų taip gali ir nebūti. Taip dėl dirbtinio palūkanų normos sumažinimo pailgėja investavimo procesai, o tai negali ilgai tęstis. Tad F. von Haye-

kas dėmesį sutelkia į pinigų kiekio augimo sukeltus santykinų kainų pokyčius (įvairių etapų kapitalinių gėrybių bei vartojimo gėrybių kainų pokyčius). Pinigų kiekio teorija (*quantity theory of money*), susitelkianti tik ties pinigų kiekio kitimo poveikiu bendram kainų lygiui, minėtojo reiškinio nepastebi arba nepaiso.

Be to, F. von Hayekas suprato, kad trečiajame dešimtmetyje JAV Federalinis rezervas sąmoningai vykdė aktyvios kredito ekspansijos programą, kurios tikslas buvo neutralizuoti tuometinį „defliacinį“ ženklus produktyvumo augimo poveikį. Tad nors vartojimo gėrybių ir paslaugų kainos tuo metu reikšmingai nekilo, pinigų kiekis ženkliai augo ir susiformavo didžiulis finansinis burbulas. Anksčiau ar vėliau šis burbulas turėjo sprogti ir atskleisti dideles investavimo klaidas. F. von Hayeko nuomone, kai dėl bendro produktyvumo augimo krentant kainoms yra vykdoma monetarinė stabilizavimo politika, tai sukelia reikšmingų koordinacijos laike sutrikimų tarp investuotojų ir vartotojų sprendimų, o šie sutrikimai anksčiau ar vėliau turi būti ištaisomi recesijos. Šias idėjas F. von Hayekas išdėstė savo straipsnyje „Kainų pusiausvyra laike bei pinigų vertės pokyčiai“³⁰, paskelbtame 1928 m. (Hayek 1984, 71–118). Išanalizavęs tuometinę situaciją F. von Hayekas numatė 1929 m. spalį prasidėjusią Didžiąją depresiją, kurią jis visada laikė ankstesnį dešimtmetį JAV Federalinio rezervo vykdytos stambaus masto dirbtinės kredito plėtros politikos rezultatu (Huerta de Soto 2006, 424–431).

Vėliau, 1931 m., F. von Hayekas išleido bene svarbiausią ir žinomiausią savo knygą apie ciklų teoriją, „Kainos ir gamyba“³¹ (Hayek 1967). Šiame trumpame, itin svarbiame veikalė F. von Hayekas griežtai analitiškai paaiškina, kaip kredito plėtra, neparemta savanorišku ankstesniu taupymu, iškraipo gamybos struktūrą ir tokiu būdu dirbtinai ją padaro per daug imlią kapitalui, o dėl to padarytos klaidos vėliau turi atsiskleisti recesijos pavidalu.

F. von Hayeko nuomone, pinigų kiekio pokyčiai niekada nebūna neutralūs, jie visuomet daro labai žalingą poveikį santykinų kainų

³⁰ Intertemporal price equilibrium and movements in the value of money

³¹ Prices and Production

struktūrai. Kai kredito pavidalu sukuriami nauji pinigai, jie visuomet į ekonomiką patenka konkrečiame taške. Iš pradžių pinigai išleidžiami tam tikroms kapitalinėms gėrybėms bei gamybinėms paslaugoms, ir tik po to poveikis pamažu pasklinda po visą likusią gamybinę struktūrą. Tai reiškia, kad kai kurios kainos (toliausiai nuo galutinio vartojimo etapo esančių kapitalinių gėrybių kainos) bus paveikiamos anksčiau už kitas (arčiausiai vartojimo esančių gėrybių kainas), ir tokiu būdu gamybos struktūroje pasikeis išteklių pasiskirstymas. Naujų, bankų sistemoje sukurtų niekuo nepadengtų pinigų kiekio padidėjimas netgi lemia, kad kai kurie nuostolių turėję patirti verslininkai gaus pelno, o daug darbuotojų, negalėjusių dirbti kai kuriuose sektoriuose, ten nesunkiai ras darbo.

Naujieji pinigai rinką pasiekia po dirbtinio palūkanų normos mažinimo (žemiau „natūralaus“ lygio) vykdant lengvų pinigų ir kredito ekspansijos politiką. Santykinis diskonto normos mažėjimas bei kredito sąlygų švelnėjimas visai logiškai skatina didinti investavimo išlaidas vartojimo išlaidų atžvilgiu, o tai iškraipo verslininkų orientacijai svarbius rodiklius, ypač santykinę grąžą už kapitalą, investuotą į įvairius gamybos etapus arba fazes, kurios, kaip žinome, sudaro gamybos struktūrą.

Dėl žemesnių palūkanų normų pelningos ima atrodyti investicijos, kurios anksčiau tokios nebuvo. Santykinis investavimui skiriamų lėšų padidėjimas savo ruožtu padidina gamybos veiksmų kainas, tad verslininkai imasi labiau kapitalui imlių gamybos metodų, ir todėl išauga gamtos išteklių paklausa. Tuo pat metu krenta pelnas vartojimo prekių gamybos sektoriuose, nes ten nuolat auga sąnaudos, tačiau nekeliamos kainos. Tuomet pradedama gamybos veiksmus nukreipti nuo arčiausiai vartojimo esančių sektorių link labiausiai kapitalui imlių sektorių. O siekiant pabaigti kurti naują, kapitalui imlesnę gamybos struktūrą, reikia gana ilgai išteklius naudoti šia nauja kryptimi. F. von Hayekas pabrėžia, kad jeigu įrenginio naudingumas priklauso nuo kitų, jam naudoti būtinų kapitalinių gėrybių gamybos, tai įrenginys tampa visiškai nenaudingas, jei dėl išteklių trūkumo taip ir nepagaminamos šios papildomosios gėrybės.

Vis dėlto anksčiau ar vėliau naujieji bankų sistemos į ekonomikos sistemą išvirkšti pinigai ima nusėsti į gamybos veiksmų savininkų kišenes, o augančios jų piniginės pajamos ima didinti vartojimo gėrybių paklausą. Nėra jokio pagrindo manyti, kad vartotojai bus atitinkamai pakeitę proporcijas, kuriomis jie nuo pat pradžių skirstė savo pinigines pajamas tarp dabarties ir ateities gėrybių. Tad, išskyrus hipotetinį atvejį, kai ekonomikos veikėjai sutaupo visus bankų sistemos kuriamus naujus pinigus (tai praktiškai neįmanomas scenarijus), dažniausiai labai pakyla vartojimo prekių kainos – tiek savaimė dėl naujo, likvidaus piniginio turto atvykimo į vartojimo gėrybių sektorių, kur dėl to auga paklausa, tiek dėl to, kad laikinai būna sumažėjusi vartojimo gėrybių pasiūla, mažėjanti ir dėl to, kad išteklių yra laikinai atitraukiami iš arčiausiai vartojimo esančių sektorių, ir dėl to, kad daug išteklių yra skiriama investicijoms, kurių rezultatai pasirodys tik po ilgo laiko tarpo.

Kai vartojimo prekių sektoriuje išauga santykinės kainos, tai sukelia padarinių, kurie yra visiškai priešingi nei anksčiau aprašyti kredito plėtros padariniai – ima augti arčiausiai vartojimo esančių verslo šakų pelnas ir santykinai mažėja pelnas investavimo sektoriuje. Kapitalines gėrybes, kurias verslininkai pradėjo gaminti numatydami labai kapitalui imlią gamybos struktūrą, reikia pritaikyti, jeigu tai įmanoma, kapitalui mažiau imliai struktūrai (ir dėl to labiau imliai darbui, o tai visiškai logiška, jei suvokiame, kad vartojimo prekių kainų kilimas visuomet numato realių atlyginimų kritimą). Taip prasideda visuotinis gamybos veiksmų perkėlimas iš investavimo į vartojimą, o labiausiai kapitalui imliuose sektoriuose (statybų, laivų statybos, aukštųjų technologijų pramonės, kompiuterių ir komunikacijų ir t. t.) patiriami dideli nuostoliai, nes tie sektoriai yra pelningi tik esant žemoms palūkanų normoms, o dabar paaiškėja, kad jie buvo per daug išplėsti. Žodžiu, ekonomikos recesija tampa neišvengiama, nes trūksta realių išteklių užbaigti pernelyg ambicingiems gamybos struktūros pokyčiams. Šie pokyčiai buvo pradėti per klaidą, dėl per lengvai gaunamo finansavimo, atsiradusio dėl bankų sistemoje pradėtos dirbtinės kredito ekspansijos. Pati recesija išoriškai

pasireiškia pertekline gamyba investavimo sektoriuose ir santykiniu jos stygiumi arčiausiai vartojimo esančiuose sektoriuose.

F. von Hayekas pabrėžia, kad recesijos iš esmės yra krizės, kylančios dėl vartojimo gėrybių paklausos santykinio pertekliaus arba veikiau dėl santaupų stygiaus – tai yra neužtenka santaupų per klaidą pradėtiems, labiau kapitalui imliems projektams užbaigti. Didinant kreditą visuomenė atsiduria tokioje pat situacijoje, kokioje atsidurtų į įsivaizduojamą negyvenamą salą patekę žmonės, kurie pradeda statyti didžiulį įrenginį, galintį patenkinti visus jų poreikius, bet išseikvoja savo santaupas ir kapitalą dar jo nepabaigę ir nebeturi kito pasirinkimo kaip tik nutraukti tą projektą ir paskirti visą energiją kasdienėms maisto paieškoms, tam jau nebegalėdami panaudoti jokio kapitalo.

Tad tai, kad recesijos metu daugelyje gamybos procesų (ir ypač toliausiai nuo vartojimo, pavyzdžiui, statybų, kapitalinių gėrybių, telekomunikacijų ar kompiuterių pramonėje) yra „nepanaudotų pajėgumų“, F. von Hayeko nuomone, jokiū būdu neįrodo, kad yra per daug kapitalo ar kad nepakanka vartojimo. Priešingai, tai yra ženklas, kad negalima panaudoti viso turimo fiksuoto kapitalo, nes dabartinė vartojimo gėrybių paklausa yra tokia stipri, kad negalima sau leisti prabangos kurti apyvartinį kapitalą, kurio reikėtų, kad įdarbintume ir panaudotume tuos nepanaudotus pajėgumus.

Taigi, F. von Hayekas logiškai išplėtoja E. von Böhm-Bawerko kapitalo teoriją bei L. von Miseso ciklą analizę, aprašydamas, kaip stipriai monetarinis intervencionizmas trikdo koordinaciją laike tarp ekonominių veikėjų sprendimų (investuotojų ir vartotojų) ir kaip tokie sutrikimai plinta, kartu paaiškindamas, kad recesija tėra sveiko ekonominio persitvarkymo etapas. F. von Hayekas parodo, kad šio etapo negalima išvengti, jį galima tik palengvinti nutraukiant kredito ekspansiją, nustojus dirbtinai skatinti vartojimą bei leidžiant rinkos jėgoms pamažu sukurti naują gamybinę struktūrą, geriau atitinkančią joje dalyvaujančių ekonominių veikėjų tikruosius norus (Huerta de Soto 2006, 265–341).

Čia pateikėme F. von Hayeko plėtotą ekonomikos ciklą teori-

jos analizę, kurią vėliau užbaigė savo veikale „Pelnas, palūkanos ir investavimas“³², kuriame jis daro prielaidą, kad yra nenaudojamų gamybos veiksnių (Hayek 1939). Savo analizę F. von Hayekas plėtojo ir tobulino žingsnis po žingsnio, tuo pat metu dalyvaudamas diskusijoje su J. M. Keynesu ir Čikagos mokyklos teoretikais pinigų, kapitalo ir ciklų teorijos klausimais. Šias diskusijas aptarsime kitame skyrelyje.

6.3 DISKUSIJA SU JOHNU MAYNARDU KEYNESU IR ČIKAGOS MOKYKLA

Nenuostabu, kad F. von Hayekas nuo pat pradžių prieštaravo neoklasikinės tradicijos teoretikams, kurie neturėdami tinkamos kapitalo teorijos ir nesugebėdami ribinio naudingumo teorijos pritaikyti pinigams, siekė kylančias problemas spręsti griežtai vien makroekonominės perspektyvos rėmuose.

F. von Hayekas išsakė radikalų prieštaravimą kiekybinei pinigų teorijai, kurios laikėsi visi ekonomistai neoklasikai, taip pat ir Čikagos mokyklos atstovai:

Mano pagrindinis priekaištas [monetaristinei] teorijai yra tai, kad būdama „makroteorija“, ji atsižvelgia tik į pinigų kiekio poveikį bendram kainų lygiui, o ne į jo poveikį santykinių kainų struktūrai. Todėl ją taikant neatkreipiama dėmesio į bene blogiausias infliacijos pasekmes – į jos sukiamą netinkamą išteklių skirstymą ir dėl to galiausiai išaugantį nedarbą (Hayek 1978d, 215).

Be to, F. von Hayekas atgaivino E. von Böhm-Bawerko ir J. B. Clarko diskusiją apie kapitalo sampratą. Savo veikale „Grynoji kapitalo teorija“³³ (Hayek 1976b) ir straipsnyje „Kapitalo mitologija“³⁴ (Hayek 1936, 199–228) F. von Hayekas kritikavo Čikagos mokyklos įkūrėją Franką H. Knightą, už tai, kad šis užsispyręs laikėsi mitinės kapitalo kaip save

³² Profits, Interest, and Investment

³³ The Pure Theory of Capital

³⁴ The Mythology of Capital

atkuriančio homogeniško fondo sampratos ir todėl nekreipė dėmesio į gamybos procesus sudarančių etapų struktūrą bei ignoravo verslininko vaidmenį nuolat tęsiant arba nutraukiant šių etapų kūrimą, koordinavimą ir priežiūrą. Pasak F. von Hayeko, F. H. Knighto požiūris yra labai pavojingas, nes jo fanatiškas prisirišimas prie pusiausvyros modelio jį galiausiai skatina ginti nepagrįstas vartojimo nepakankamumo teorijas bei, netiesiogiai, keinsistinius siūlymus dirbtinai didinti realią paklausą, nepaisant to, kad tokios priemonės iškraipo visuomenės gamybos mikroekonominę struktūrą. Vis dėlto svarbiausioji buvo ketvirtajame dešimtmetyje tarp F. von Hayeko ir J. M. Keyneso vykusė diskusija, tik neseniai paskelbta visa (Hayek 1995). F. von Hayekas savo kritiką pradėjo parašydamas dvi ilgas recenzijas J. M. Keyneso knygai „Traktatas apie pinigus“³⁵, kuri Anglijoje pasirodė ketvirtojo dešimtmečio pradžioje, vos atvykus F. von Hayekui. J. M. Keynesas atsikirtu piktai užsipuldamas F. von Hayeko knygą „Kainos ir gamyba“³⁶, ir taip prasidėjo jų ginčas, kuriame buvo apibrėžti kai kurie svarbiausi pinigų ir ciklų teorijų aspektai. Šiandien, keinsizmo laivui užplaukus ant seklumos, turėtume pratęsti šią diskusiją nuo tos vietos, ties kuria ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje sustojo J. M. Keynesas ir F. von Hayekas. Kalbant konkrečiau, F. von Hayekas kritikavo J. M. Keynesą už jo makroekonominį požiūrį ir už tai, kad šis neturėjo tinkamos kapitalo teorijos – tokios, kuri gamybos struktūrą aprašytų kaip etapų eilę, kaip ją buvo aprašęs E. von Böhm-Bawerkas. F. von Hayekas taip pat kritikavo J. M. Keynesą dėl to, kad šis patikėjo akivaizdžiai neteisingu vartojimo nepakankamumo mitu ir ypač dėl to, kad J. M. Keynesas nesugebėjo suprasti, jog net jei kokios nors gėrybės paklausa krenta, vis dėlto puikiausiai įmanoma uždirbti ją gaminant, jei investuojama į gamybos sąnaudų mažinimą įsigyjant daugiau kapitalinių gėrybių ir taip sukuriant kapitalui imlesnę gamybos struktūrą. Tokioje struktūroje toliausiai nuo gamybos esančiuose etapuose yra panaudojami dėl padidėjusio taupymo arčiausiai vartojimo esančiuose etapuose nebereikalingi gamybos veiksniai.

³⁵ A Treatise on Money

³⁶ Prices and Production

Be to, F. von Hayekas manė, kad J. M. Keyneso vaistai Didžiąjai depresijai gydyti tėra tik laikina priemonė, vėliau turėsianti neigiamų pasekmių. Juk bet koks dirbtinis visuminės paklausos didinimas labai stipriai iškraipo gamybos struktūrą, tad taip sukurtas užimtumas negali būti stabilus. Be to, kadangi ilguoju laikotarpiu pasitvirtins, jog darbas buvo nukreiptas nepelningai veiklai, nedarbas išaugs dar labiau. F. von Hayeko supratimu, keinsistų ir monetaristų siūlomas manipuliavimas fiskalinės ir monetarinės politikos svertais rinkoje sukelia didelių koordinacijos laike sutrikimų. Tad F. von Hayekas pasisakė už griežtus monetarinius standartus ir priešinosi monetariniam nacionalizmui bei lanksčiam valiutų keitimo kursui, kuriuos entuziastingai palaikė J. M. Keynesas ir Čikagos mokykla. Kitoje puikioje knygoje „Monetarinis nacionalizmas ir tarptautinis stabilumas“³⁷ (Hayek 1971) F. von Hayekas parodo, kad laisvas valiutų kursas sukels ir padidins realius iškraipymus gamybos struktūroje, o tai neišvengiamai sukels recesijas, kurios nevyktų esant fiksuotam valiutų kursui. F. von Hayekas tvirtina, kad laisvas valiutų kursas trukdo rinkai atlikti koordinavimo funkciją ir sukuria nereikalingų monetarinių iškraipymų realiuose išteklių skirstymo procesuose.

Norėdami aiškiau atskleisti F. von Hayeko austriškos prieigos ir keinsistų bei monetaristų makroekonominės prieigos paradigminius skirtumus, juos išdėstome 6.1 lentelėje.

6.1 lentelė. Priešingi požiūriai į ekonomiką

Austrų mokykla	Neoklasikinė mokykla (keinsistai ir monetaristai)
1. Laikas vaidina esminį vaidmenį.	1. Laiko įtakos nepaisoma.
2. „Kapitalas“ suprantamas kaip heterogeniška kapitalinių gėrybių aibė, kuri nuolat dėvėsi, ir ją reikia atnaujinti.	2. Kapitalas laikomas homogenišku fondu, kuris atsikuria pats savaime.
3. Gamybos procesas yra dinamiškas ir padalintas į daugiapakopius, vertikalius etapus.	3. Naudojama vienos dimensijos, horizontalios gamybos struktūros, esančios pusiausvyroje, samprata (pajamos joje juda ratu).

³⁷ Monetary Nationalism and International Stability

Austrų mokykla	Neoklasikinė mokykla (keinsistai ir monetaristai)
4. Pinigai procesą veikia pakeisdami santykinų kainų struktūrą.	4. Pinigai veikia bendrą kainų lygį. Santykinų kainų pokyčiai neaptariami.
5. Makroekonominiai reiškiniai aptariami mikroekonomiškai (kaip santykinų kainų pokyčiai).	5. Makroekonominiai visuminiai dydžiai trukdo analizuoti po jais slypinčią mikroekonominę realybę.
6. Austrai turi ekonominių krizių institucinių priežasčių teoriją, paaiškinančią, kodėl krizės būtinai kartojasi.	6. Trūksta tikros ekonomikos ciklų teorijos. Krizės turi egzogeniškas priežastis (psichologines priežastis ir (arba) pinigų politikos klaidas).
7. Austrai turi išstobulintą kapitalo teoriją.	7. Kapitalo teorijos trūksta.
8. Taupymas vaidina esminį vaidmenį. Tai sukelia gamybos struktūros ilgio pokyčius ir lemia tai, kokios technologijos bus naudojamos.	8. Taupymas nesvarbu. Kapitalas yra plečiamas (gaminama daugiau to paties), o gamybos funkcija yra fiksuota ir nulemta technologinės būklės.
9. Tarp kapitalinių gėrybių paklausos ir vartojimo gėrybių paklausos yra atvirkštinis ryšys, Bet kokiam investavimui reikia santaupų, tad turi trumpam sumažėti vartojimas.	9. Kapitalinių gėrybių paklausa yra tiesiogiai susijusi su vartojimo gėrybių paklausa.
10. Laikomasi prielaidos, kad gamybos sąnaudos yra subjektyvios ir nėra iš anksto apibrėžtos.	10. Gamybos sąnaudos yra objektyvios, realios ir apibrėžtos iš anksto.
11. Gamybos sąnaudas nulemia rinkos kainos, o ne atvirkščiai.	11. Istorinės gamybos sąnaudos nulemia rinkos kainas.
12. Palūkanų norma yra rinkos kaina, nustatoma pagal subjektyvius laiko pirmenybių vertinimus. Palūkanų norma panaudojama nustatant dabartinę kiekvienos kapitalinės gėrybės vertę, link kurios krypta tos gėrybės kaina. Kad būtų gauta dabartinė kapitalinės gėrybės vertė, jos tikėtina grąža ateityje turi būti diskontuota pagal palūkanų normą. Dalinių rezervų bankininkystė bei centrinių bankų manipuliavimas palūkanų norma sukelia pasikartojančius bumų (dirbtinių) ir recesijų ciklus.	12. Palūkanų normą nustato ribinis kapitalo produktyvumas arba efektyvumas, suprantamas kaip vidinė diskonto norma, pagal kurią laukiamas grąžos srautas yra lygus istorinėms kapitalinės gėrybės pagaminimo sąnaudoms (o jos laikomos iš anksto nulemtomis ir nekintančiomis). Trumpojo laikotarpio palūkanų norma laikoma beveik vien monetariniu reiškiniu.

6.4 DISKUSIJA SU SOCIALISTAIS IR SOCIALINĖS INŽINERIJOS KRITIKA

Nuo 1935 m., išleidęs esė rinktinę apie loginę socializmo negalimybę „Kolektyvistinis ekonominis planavimas“³⁸ (Hayek 1975), F. von Hayekas uoliai ir ištikimai kartu su L. von Misesu dalyvavo diskusijose dėl socialistinio ekonominio skaičiavimo galimybės, parašė daug esė bei straipsnių, kurie visi, laimei, buvo neseniai paskelbti (Hayek 1997). Pamatinė F. von Hayeko idėja, įkvėpusi ir jo paskutinės knygos pavadinimą, „Lemtingoji puikybė“³⁹ (Hayek 1990b), yra tai, kad socializmas yra intelektualinė puikybė ir mokslinės arogancijos klystkelis. Savo tekstuose F. von Hayekas terminą „socializmas“ vartoja labai plačiai ir juo nurodo ne tik vadinamą „realųjį socializmą“ (t. y. sistemą, paremtą visuomenine gamybos priemonių nuosavybe), bet ir bendriau visus sisteminius bandymus prievartinėmis „socialinės inžinerijos“ priemonėmis dalinai arba totaliai planuoti ir tvarkyti bet kokią žmoniškų sąveikų tinklo, sudarančio rinką ir visuomenę, sritį. F. von Hayeko nuomone socializmas, suprantamas šia plačiąja prasme, yra intelektualinė klaida, nes niekam, siekiančiam tvarkyti ar kištis į visuomenę, logiškai neįmanoma įgyti informacijos arba žinių, reikalingų tenkinti voliuntaristinį siekį „pagerinti“ socialinę tvarką. Pasak F. von Hayeko, visuomenė nėra vieno proto ar kelių protų „racionaliai organizuota“ sistema, priešingai, ji yra spontaniška tvarka – dinamiškas procesas, kuris nuolat evoliucionuoja ir formuojasi iš besitęsiančių milijonų žmonių sąveikų, ir joks žmogus to proceso niekada sąmoningai ar tikslingai nekūrė ir negalėtų sukurti.

Socialinių procesų, kaip juos supranta F. von Hayekas, esmė slypi (kaip jau matėme antrajame skyriuje) grynai asmeniškoje, subjektyvioje, praktiškoje ir išskaidytoje informacijoje ar žiniose, kurias kiekvienas žmogus savo konkrečiomis laiko ir vietos aplinkybėmis po truputį atranda ir kuria visa savo žmogiškąją veikla, kurios imasi siekdamas savo tikslų – visa veikla, įkūnijančia šios nuostabios žmogaus gyvenimi-

³⁸ Collectivist Economic Planning

³⁹ The Fatal Conceit

mo kelionės etapus. Kad galėtų versliai atrasti ir perduoti milžiniškus praktinės informacijos ar žinių kiekius, kurių reikia mūsų dabartinės civilizacijos išlikimui ir pažangai, žmonės turi turėti galimybę laisvai, be jokių trukdžių, ypač be sisteminės ar institucinės prievartos ar jėgos, kelti tikslus ir atrasti priemones jiems pasiekti. Tad tampa aišku, kokia prasme F. von Hayekui visų tipų ir laipsnių socializmas atrodo intelektualinė klaida. Viena vertus, asmuo, siekiantis institucinės prievartos priemonėmis „gerinti“ ar tvarkyti tam tikrą socialinio gyvenimo sferą, neturės tos didžiulės praktinės, išskaidytos informacijos, kuri yra pasklidusi po tūkstančių žmonių protus. (Informacijos trūks ir dėl to žmogaus supratimo sugebėjimų ribotumo, ir dėl informacijos kiekio, tačiau labiausiai dėl to, kad visuomenei gyvybiškai svarbi praktinė informacija yra neišreiškiamą, neišsakoma ir dinamiška). Kita vertus, dėl sisteminio prievartos ir smurto naudojimo (tai esminis socializmo bruožas) žmonės negalės laisvai siekti savo tikslų, tad tie tikslai netaps jiems paskatomis ieškoti ir rasti praktinės informacijos, kurios reikia visuomenės koordinavimui ir pažangai.

F. von Hayekas taip pat tvirtina, kad tos pačios priežastys, dėl kurių socializmas yra intelektualinė klaida ir loginė negalimybė, leidžia paaiškinti, kodėl svarbiausios gyvenimo visuomenėje institucijos negalėjo būti kieno nors sąmoningai sukurtos, o susiformavo per ilgą evoliucinį procesą, kuriame dalyvavo milijonų milijonai žmonių viena po kitosėjusiomis kartomis, kiekvienam po truputį prisidedant savo patirtimi, norais, siekiais, žiniomis ir t. t. ir taip kuriant įvairius besikartojančio elgesio tipus (institucijas), susiformuojančius socialinės sąveikos procese bei tuo pat metu darančius tą procesą įmanomą. Tokios elgsenos normos, arba materialinės elgsenos taisyklės, sudaro tarpinį pasaulį tarp visus mus veikiančio biologinio instinkto ir grynos žmogiško proto sferos. Tai tarpinis pasaulis, nes nors šios normos, be abejo, susiformuoja dėl žmogiškosios veiklos, jose yra sutalpinta tiek informacijos, patirties ir žinių, kad jokio žmogaus protas nepajęgtų sukurti, suvokti ar suformuoti *ex novo* tokių institucijų.

Elgesio taisyklės, leidžiančios susiformuoti civilizacijai, atsiranda evoliuciniu procesu, kurio metu pirmos socialinės grupės, sukūrusios taikiai, savanoriškai prekybai būdingų normų ir elgsenos tipų sistemą (nuosavybės teisę sudarančių taisyklių ir institucijų sistemą), po truputį įtraukia arba įveikia kitas žmonių grupes, kurios yra santykinai labiau atsilikusios dėl savo primityvios arba gentinės struktūros. Taigi, kaip parodo F. von Hayekas, socialistai smarkiai klysta manydami, kad mažoms, primityvioms grupėms (paremtoms solidarumo, altruizmo ir ištikimybės principais) būdingų pažiūrų ir emocijų pakaktų išsaugoti plačią socialinio bendradarbiavimo tvarką, sudarančią šiuolaikinę visuomenę. Juk solidarumo ir altruizmo principai primityviose grupėse gali veikti kaip tik dėl to, kad tokiose grupėse tiesiogiai pažiūstami visi kiekvieno nario bruožai ir poreikiai. Tačiau jei gentinei bendruomenei būdingi solidarumo ir altruizmo principai būtų ekstrapolijuojami ir perkeltami plačiai socialinio bendradarbiavimo tvarkai, kurioje sąveikauja ir bendradarbiauja milijonai vienas kito nepažįstančių ir niekada nepažinsiančių individų, sulauktume tik civilizacijos žlugimo, fizinio didžiosios žmonijos dalies sunaikinimo ir grįžimo prie gentinės pragyvenimo ekonomikos.

F. von Hayekas parodė, kad L. von Miseso idėja apie socialistinio ekonominio skaičiavimo negalimumą tėra platesnio principo – socialinės inžinerijos, arba „konstruktyvizmo“, arba „karteziškojo“ racionalizmo loginio negalimumo principo – vedinys ir konkretus taikymas. Kadangi tokio tipo racionalizmas remiasi iliuzija, kad žmogaus protas yra daug galingesnis, nei iš tikrųjų yra, jis atspindi pragaištingą „scientizmo“ išpuikimą, esą nėra ribų ateityje taikyti socialinės inžinerijos technologijas. F. von Hayekas „scientizmo“ terminu įvardina nepagrįstą fizikos bei gamtos mokslams būdingų metodų taikymą socialiniuose moksluose. Penktajame dvidešimtojo amžiaus dešimtmetyje bei šeštojo pradžioje jis parašė apie tai ciklą straipsnių, kuriuos 1952 m. išleido knygoje „Kontrrevoliucija moksle“⁴⁰ (Hayek 1952a). Šioje knygoje F. von Hayekas traukiančiai kritikuoja pozityvistinį racionalizmą,

⁴⁰ The Counter-Revolution of Science

būdingą A. Comte'ui bei H. de Saint-Simonui, ir taip pat siauram Benthamo utilitarizmui, besilaikančiam prielaidos, kad informacija apie kiekvieno veiksmo naudą ir sąnaudas yra žinoma, tad galimi racionalūs maksimizavimo sprendimai. Deja, tuo metu pasirodė ir M. Friedmano knyga „Pozityviosios ekonomikos esė“⁴¹ (Friedman 1953), kuri labai išpopuliarėjo ir iš naujo paskatino mūsų mokslą remtis pozityvizmu. Nors F. von Hayeko knygoje jau buvo numatyta, atsakyta ir sukritikuota daug svarbiausių M. Friedmano beveik vienalaikės knygos idėjų, pats F. von Hayekas vėliau kalbėjo: „Žinote, dažnai viešai sakydavau, kad vienas iš dalykų, dėl kurių labiausiai apgailestauju, yra tai, kad negrįžau prie Keyneso traktato [„Bendrosios teorijos“] kritikos, tačiau ne mažiau gailiuosi nesukritikavęs Miltono „Pozityviosios ekonomikos esė“, nes tam tikra prasme tai ne mažiau pavojinga knyga“ (Hayek 1994, 145). Toks komentaras gali nustebinti skaitytojus, siejančius F. von Hayeką su Čikagos mokyklos liberalizmu, bet nepastebinčius didelių metodologinių šios mokyklos ir austrų teoretikų skirtumų. Kitur F. von Hayekas plačiau paaiškino, kuo skiriasi jo paties ir M. Friedmano bei neoklasikų metodologija. Jis rašė:

Friedmanas yra archipozityvistas, tikintis, kad moksliniuose argumentuose neturi būti nieko, kas neįrodyta empiriškai. O aš teigiu, kad apie ekonomiką mes žinome labai daug įvairios informacijos, bet mums reikia tas žinias sutvarkyti. Mums nelabai reikia naujos informacijos. Didžiausias mums kylantis sunkumas yra suvirškinti tai, ką jau žinome. Statistinė informacija neprideda išminties – ji tik pateikia žinių apie konkrečią momentinę padėtį. Nemanau, kad teorijos srityje statistiniai tyrimai kur nors veda /.../ Miltono [Friedmano] monetarizmas ir keinsizmas turi daugiau bendro tarpusavyje, nei aš su kuriuo nors iš jų /.../ Čikagos mokykla iš esmės mąsto „makroekonimiškai“. Jie bando savo analizėje naudoti visuminius dydžius ir vidurkius, bendrą pinigų kiekį, bendrą kainų lygį, bendrą užimtumą ir panašius statistinius dydžius

⁴¹ Essays in Positive Economics

/.../ Pavyzdžiui, pažiūrėkime į Friedmano „kiekybinę teoriją“. Prieš keturiasdešimt metų rašiau, kad labai priešinuosi kiekybinei teorijai, nes tai labai grubi prieiga ir ji neleidžia daug ko pastebėti. Apmaudu, kad toks talentingas mąstytojas kaip Miltonas Friedmanas nelaiko jos tik parengiamąja prieiga, o mano, kad jos visiškai užtenka. Tad mes iš esmės nesutariame metodologijos klausimais (Hayek 1993, 129–130).

Be to, turime nepamiršti, kad F. von Hayekas kritinę pusiausvyros ekonomikos analizę pradėjo dviem straipsniais ketvirtajame ir penktajame dvidešimtojo amžiaus dešimtmečiuose: 1937 m. buvo išspausdintas straipsnis „Ekonomika ir žinios“⁴², o 1945 m. pasirodė „Žinių panaudojimas visuomenėje“⁴³ (Hayek 1948). Šiuose straipsniuose F. von Hayekas išdėsto išvadas, pasiektas diskusijoje su teoretikais neoklasikais socialistais – kad jie nesuvokia socializmo negalimumo, nes bendrosios pusiausvyros modeliuose, kuriais jie remiasi, laikomasi prielaidos, kad visa būtina informacija apie lygčių sistemų kintamuosius ir parametrus yra „duota“. F. von Hayekas parodo, kad realiame gyvenime, priešingai, nei postuluojuama pusiausvyros ekonomikos teorijoje, tokia informacija niekada nebūna duota, ir verslininkai ją nuolat atranda bei žingsnis po žingsnio kuria dinamiško proceso metu, ir būtent tas procesas turėtų būti ekonomistų tyrimų objektas. Tad F. von Hayekas atmeta neoklasikų tobulos konkurencijos sąvoką ir, remdamasis austrų tradicija (kylančia iš scholastikos), siūlo dinaminį modelį, kuriame konkurencija suprantama kaip informacijos atradimo procesas. Šią idėją jis išdėstė dviejuose svarbiuose straipsniuose: 1946 m. „Konkurencijos reikšmė“⁴⁴ ir 1968 m. „Konkurencija kaip atradimo procedūra“⁴⁵ (Hayek 1948, 57–106; 1978a, 179–190; 1981).

⁴² Economics and knowledge

⁴³ The Use of Knowledge in Society

⁴⁴ The meaning of competition

⁴⁵ Competition as a discovery procedure

6.5 TEISĖ, ĮSTATYMŲ LEIDYBA IR LAISVĖ

1949 m. F. von Hayekui persikėlus iš Londono ekonomikos mokyklos į Čikagos universitetą ženkliai pasikeitė jo tyrimų programa. Nuo tada F. von Hayekas susitelkė beveik vien tik ties laisvai visuomenei formotis padedančių teisinių ir institucinių veiksnių tyrimu, tad nutolo nuo ekonomikos teorijos. Jis ne itin domėjosi šeštajame ir septintajame dvidešimtojo amžiaus dešimtmečiais vykusiomis diskusijomis dėl makroekonominių sąvokų, pagimdytų „keinsizmo revoliucijos“, ir nutarė pralaukti scientizmo audrą užsiimdamas C. Mengerio pradėtais tyrimais apie institucijų formavimąsi ir raidą. Tris dešimtmečius trukusios F. von Hayeko pastangos davė vaisių – dvi labai reikšmingas knygas: „Laisvės konstitucija“⁴⁶ (Hayek 1990a) ir trilogiją „Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė“⁴⁷ (1973, 1978b, 1981).

Čia neįmanoma pristatyti visų F. von Hayeko pasiekimų teisės ir politikos teorijos srityse, tačiau tai jau padarė puikūs F. von Hayeko darbų komentatoriai. Apsiribosime nuoroda į akivaizdų loginį ryšį tarp F. von Hayeko indėlio į ekonomikos teoriją ir jo indėlio į teisės bei politikos teoriją. Kadangi, pasak F. von Hayeko, socializmas remiasi sistemišku, institucionalizuotu žmonių veiklos puolimu, vykdomu prievartiniais įsakymais ar potvarkiais, galiausiai jis turi sunaikinti ir tradicinę *teisės* sampratą, pagal kurią teisė yra ir bendras (vienodai galioja visiems), ir abstraktus (nes juo tik nustatomos plačios gairės individo veiklai, nenumatant jokio konkretaus socialinių procesų rezultato) taisyklių rinkinys. Tokiu būdu materialinė teisė pakeičiama tariama „teise“ – administracinių įsakymų, reglamentų ir potvarkių, specifiskai nurodančių, kaip kiekvienam žmogui elgtis, sankaupa. Tad kuo labiau plinta ir intensyvėja ekonominis intervencionizmas, tuo labiau tradicinė teisė liaunasi būti individų elgesio standartais, ir tokios teisės vietą užima valdžios (tiek demokratiškai išrinktos, tiek neišrinktos) leidžiami prievartiniai nurodymai bei įsakai – tai F. von Hayekas vadina „įstatymų leidyba“, supriešindamas

⁴⁶ The Constitution of Liberty

⁴⁷ Law, Legislation, and Liberty

ją su bendra „teisės“ samprata. Tokiu būdu teisės praktinio taikymo sfera siaurėja ir ji turi apsiriboti tik tomis sritimis, tiek reguliuojamomis, tiek ne, kurios išvengia tiesioginės intervencinio režimo įtakos.

Be to, atsiranda labai svarbi šalutinė pasekmė – kadangi iš veikėjų atimamas materialinės teisės teiktas atskaitos taškas, jie patys ima po truputį keistis ir netenka įpročio taikytis prie abstrakčių, bendrų normų. Dėl to jie vis mažiau ir mažiau paiso tradicinių elgesio taisyklių. Dar daugiau, kadangi įsakymų nesilaikymas dažnai tampa net išlikimo sąlyga, o kartais padeda sėkmingai reikštis ir iškreiptam verslumui, kuris formuojasi socializme, daugelis žmonių taisyklių nesilaikymą ima laikyti pagirtina (siektina ir skatintina) žmogiškojo sumanumo išraiška, o ne normų sistemos, kurios nepaisymas grasina visuomenės išlikimui, pažeidimu. Žodžiu, socializmas skatina žmones laužyti teisės normas, naikina bei iškraipo teisės turinį; tokiu būdu visuomenėje teisė visiškai diskredituojama ir piliečiai ima jos visai negerbti.

Pasak F. von Hayeko, tokį teisės sampratos sudarkymą neišvengiamai lydi ir teisingumo sampratos sudarkymas. Teisingumas tradicine prasme reiškia, kad visiems žmonėms vienodai taikomos abstrakčios materialinės elgesio taisyklės, sudarančios civilinę ir baudžiamąją teisę. Tad suprantama, kodėl teisingumas vaizduojamas kaip moteris užrištomis akimis, nes teisingumas visų pirma turi būti aklas, tai yra taikydamas teisę „nebūsi šališkas vargšui ir nenusileisi didžiūnui“ (Kun. 19:15). Tačiau kadangi socializmas sistemingai iškraipo tradicinę teisės sampratą, jis pakeičia ir šią tradicinę teisingumo sampratą. Juk socialistinėje sistemoje „teisingumas“ dažniausiai reiškia valdžios institucijų ar atskirų teisėjų savivalės sprendimus, paremtus jų daugiau ar mažiau emocine nuomone apie konkrečius kokio nors socialinio proceso „galutinius rezultatus“, kuriuos esamu momentu jie tariasi įžvelgią ir kuriuos drąsiai bando pasiekti iš viršaus nuleisdami prievartinius įsakymus. Tad teisiškas jau ne žmogaus elgesys, o įsivaizduojamas to elgesio „rezultatas“ išsigalvoto „teisingumo“ kontekste, pridodant jam būdvardį „socialinis“, kad tiems, kurie nuo jo kenčia, jis atrodytų patrauklesnis. Žvelgiant iš

priešingos tradicinės teisės perspektyvos, nėra nieko neteisingesnio už socialinio teisingumo sampratą, nes ji remiasi socialinių procesų „rezultatų“ vertinimu, nuojauta ar numanymu neatsižvelgdama į konkretų kiekvieno individo elgesį tradicinės teisės taisyklių požiūriu.

F. von Hayekas tvirtina, kad tradicinėje teisėje teisėjai atlieka tik intelektinę užduotį – jie negali leisti, kad juos veiktų jų emociniai polinkiai ar asmeniniai sprendimai apie nutarties pasekmes kiekvienai bylos šaliai. Jeigu, kaip būna socialistinėse sistemose, trukdoma objektyviai taikyti teisę ir leidžiama priimti teisinius nutarimus, paremtus daugiau ar mažiau subjektyviais ir emociniais įspūdziais, tai išnyksta visas teisinis tikrumas ir žmonės greitai pradeda suprasti, kad bet kokią ieškinį galima apginti teisme, jei tik pavyks teisėją tinkamai emociškai paveikti. Tai sukuria stiprių paskatų teistis, o tai, kartu su tankaus prievartos tinklo bei vis klaidingusių ir prieštaringesnių įsakų keliamu chaosu, lemia, kad teisėjams atsiranda vis daugiau darbo, kol galiausiai tas darbas pasidaro nepakeliamas ir neefektyvus. Šis palaiptis tvarkos žlugimas beveik sunaikina tradicinį teisingumą bei teisėjus, nes šie tampa tik politinėms tarnyboms pavaldžiais biurokratais, atsakingais už prievartinių įsakų vykdymo priežiūrą.

6.2 lentelėje sistemiškai pateikiami svarbiausi skirtumai tarp spontaniškų procesų, paremtų verslumu ir laisvomis žmonių sąveikomis, ir įsakais bei institucionalizuota prievarta paremtos organizacinės sistemos. Šioje lentelėje matyti, kokį priešingą poveikį, pasak F. von Hayeko, šios dvi skirtingos sistemos daro teisės ir teisingumo sampratai bei jų taikymui.

6.2 lentelė. Du skirtingi požiūriai į laisvę, teisę ir teisingumą

Spontaniški socialiniai procesai, paremti verslumu (prievartos netrukdoma socialinė sąveika)	Socializmas (sistemiška institucionalizuota agresija prieš verslumą ir žmonių veiklą)
1. Socialinis koordinavimas vyksta spontaniškai dėl verslumo, kuriuo nuolat atrandami ir panaikinami netinkamo socialinio prisitaikymo atvejai, pasireiškiantys kaip pelno galimybės (spontaniška tvarka).	1. Bandoma sąmoningai iš viršaus priimesti socialinį koordinavimą valdžios prievartiniais įsakais, nurodymais ir reguliavimu (organizuota hierarchija – iš žodžių <i>hieros</i> , „šventas“, ir <i>archein</i> , „valdyti“).

Spontaniški socialiniai procesai, paremti verslumu (prievertos netrukdoma socialinė sąveika)	Socializmas (sistemiška institucionalizuota agresija prieš verslumą ir žmonių veiklą)
2. Proceso protagonistas yra veikiantis ir kūrybišką verslumą demonstruojantis „paprastas žmogus“.	2. Proceso protagonistai yra vadas (demokratiškai išrinktas arba ne) ir valstybės pareigūnai (žmonės, kurie veikia laikydamiesi valdžios administracinių nurodymų ir reguliavimų).
3. Socialinės sąveikos ryšiai yra sutartiniai, o jų dalyviai keičiasi gėrybėmis bei paslaugomis laikydamiesi materialinių teisinių taisyklių (teisės).	3. Socialinės sąveikos ryšiai yra hegeemoniniai – vieni žmonės įsakinėja, o kiti paklūsta. „Socialdemokratinėje“ sistemoje „dauguma“ prievarta valdo „mažumą“.
4. Dominuoja tradicinė, materialinė teisė kaip abstrakčių ir bendrų taisyklių samprata, ji taikoma visiems vienodai, neatsižvelgiant į konkrečias aplinkybes.	4. Dominuoja įsakymai ir reguliavimas, ir nors išoriškai jie gali atrodyti kaip formali teisė, bet tai yra specifiniai, konkretūs nurodymai, liepiantys žmonėms tam tikrose situacijose elgtis tam tikru būdu, ir jie nėra taikomi visiems vienodai.
5. Socialinį procesą įmanomą daranti teisė ir institucijos nebuvo sąmoningai sukurti, o išsivystė iš papročių, jose besikeičiant kartoms yra sukauptas didžiulis kiekis praktinės patirties bei informacijos.	5. Įsakymus ir reguliavimą sąmoningai kuria organizuotos tarnybos; jie visada yra labai netobuli ir nepagrįsti dėl nepašalinamo informacinio stygiaus, kuriame, pilietinės visuomenės atžvilgiu, visuomet skendi valdžios tarnybos.
6. Spontaniškas procesas sukuria taikos visuomenėje galimybę, nes kiekvienas veikėjas, veikdamas teisės sistemos ribose, naudoja savo praktines žinias bei siekia savo konkrečių tikslų taikiai bendradarbiaudamas su kitais ir spontaniškai derindamas savo elgseną su kitų žmonių, siekiančių kitų tikslų, elgsena.	6. Vienas tikslas ar tikslų grupė turi dominuoti ir būti visiems primetama per įsakų sistemą. Dėl to visuomenėje kyla neišsprendžiamų ir nesibaigiančių konfliktų bei smurto, o visa tai neleidžia visuomenei gyventi taikiai.
7. „Laisvė“ suprantama kaip prievartos ir agresijos (tiek institucinės, tiek nesisisteminės) nebuvimas.	7. „Laisvė“ suprantama kaip galimybė pasiekti (paprastu valios aktu, įsaku ar kaprizu) konkrečių tikslų, kurių geidžiama tam tikru momentu.

<p>Spontaniški socialiniai procesai, paremti verslumu (prievartos netrukdoma socialinė sąveika)</p>	<p>Socializmas (sistemiška institucionalizuota agresija prieš verslumą ir žmonių veiklą)</p>
<p>8. Laikomasi tradicinės teisingumo sampratos, nurodančios, kad teisė, materialine forma, yra taikoma visiems vienodai, neatsižvelgiant į konkrečius socialinio proceso rezultatus. Vienintelė lygybė, kurios siekiama – lygybė prieš įstatymą, o tai įgyvendina konkretiems skirtumams tarp žmonių akla teisinė sistema.</p>	<p>8. Laikomasi nepagrindžiamos „rezultatų teisingumo“ arba „socialinio teisingumo“ sampratos. Kitaip tariant, siekiama socialinio proceso rezultatų lygybės, nepaisant to, koks buvo žmonių elgesys (ir ar jis buvo deramas tradicinės teisės požiūriu).</p>
<p>9. Vyrauja abstraktūs, ekonominiai, verslo tipo santykiai. Tariamoms lojalumo, „solidarumo“ ir hierarchijos sąvokos nenaudojamos. Kiekvienas veikėjas savo elgesį disciplinuoja pagal materialines teisės taisykles ir dalyvauja visuotinėje socialinėje tvarkoje, kur nėra nei „draugų“, nei „priešų“, nei artimų, nei tolimų žmonių, o tiesiog yra daug žmonių, kurių daugumos veikėjas nepažįsta ir su kuriais jis sąveikauja abi puses tenkinančiu ir vis labiau išplėtotu, vis sudėtingesniu būdu (tikroji termino „solidarumas“ reikšmė).</p>	<p>9. Socialiniame gyvenime vyrauja politinė pusė, o pagrindinės jungtys yra „gentinės“: a) lojalumas grupei ir vadui; b) pagarba hierarchijai; ir c) pagalba „artimam“, kuris yra pažįstamas („solidarumas“), bei panieka ar nepaisymas kitų žmonių, priklausančių kitoms „gentims“ ir kuriais dėl to nepasitikima laikant juos „priešais“ (iliuzinė ir trumparegiška „solidarumo“ termino reikšmė).</p>

7. Austrų mokyklos atgimimas

7.1 PUSIAUSVYROS ANALIZĖS IR MATEMATINIO FORMALIZMO KRIZĖ

Per tris dešimtmečius nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos iki 1975 m. mūsų disciplinoje triumfavo „neoklasikinė keinsistinė sintezė“ ir matematinis pusiausvyros analizės formalizmas. Tuo metu pusiausvyros analizė tapo svarbiausiu ekonomikos mokslo užsiėmimu, nors ir pažymėtina, kad dėl pusiausvyros sąvokos naudojimo ekonomistai pasidalino į dvi stovyklas.

Viena stovykla palaikė P. Samuelsoną, kuris išleidęs knygą „Ekonominės analizės pagrindai“⁴⁸ (Samuelson 1947), kartu su J. Hicksu plėtojo neoklasikinės teorijos ir keinsizmo sintezę. P. Samuelsonas atvirai palaikė O. Lange'o ir A. P. Lernerio teoriją, kad rinkos socializmas yra įmanomas (Samuelson 1947, 217, 232), ir dėl to akiai perėmė neoklasikų poziciją L. von Miseso socializmui mesto iššūkio atžvilgiu. Be to, keldamas sau aiškų tikslą reformuluoti ekonomikos mokslą matematinė kalba, jis priėmė keletą supaprastinančių prielaidų, pašalinusių iš jo modelių didžiąją dalį realių rinkos procesų turtingumo ir sudėtingumo. Taip žingsnis po žingsnio analizės priemonė (matematinis formalizmas) buvo supainiota su turiniu, o sintaksinio aiškumo buvo siekiama aukojant semantinį bet kokios kitokios ekonominės analizės turinį, galiausiai net neigiant realistinių teorijų bei nematematizuotos ekonomikos mokslinį statusą (Boettke 1997, 11–64).

Šios grupės teoretikai, tarp kurių yra ir Kennethas Arrowas, Gerardas Debreu, Frankas Hahnas bei neseniai prie jų prisijungęs Josephas Stiglitzas, konkurencinės pusiausvyros modelį laiko norminiu idealu, prie kurio ekonomika turi artėti. Tad visuomet, kai tik nustato, jog reali situacija neatitinka tobulos konkurencinės pusiausvyros modelio,

⁴⁸ Foundations of Economic Analysis

jie vaizduojasi atradę „rinkos klaidą“, o tai esą pateisina, *prima facie*, valstybės intervenciją, kuri tokią situaciją stumtelėtų link bendrosios pusiausvyros idealo.

Kaip atsakas šiai ekonomistų stovyklai vyraujančioje ekonomikos kryptyje susiformavo kita grupė pusiausvyros teoretikų, kurie vis dėlto palaikė rinkos ekonomiką. Ši grupė būrėsi daugiausia apie Čikagos mokyklą, reikšmingiausi jos nariai buvo Miltonas Friedmanas, George'as Stigleris, Robertas Lucasas, Gary'is Beckeris ir kiti; visiems jiems vieninteliai ekonominės analizės atraminiai stulpai buvo pusiausvyros modelis, maksimizavimo principas ir pastovumo postulatatas.

Šie ekonomistai gynė rinkos ekonomiką remdamiesi pusiausvyros teorija. Į pirmosios stovyklos „rinkos klaidų“ teoriją jie atsakė teigdami, kad pusiausvyros modelis gana tiksliai apibūdina realųjį pasaulį, tačiau, kaip rodo viešojo pasirinkimo mokyklos analizė, viešojo sektoriaus klaidos visada pranoksta privataus sektoriaus klaidas.

Čikagos mokyklos teoretikai mano, kad toks požiūris juos apgina nuo rinkos klaidų teoretikų atakų ir kad Čikagos mokyklos analizė parodo, jog valstybės intervencija į ekonomiką nėra reikalinga. Kadangi, šios mokyklos požiūriu, realus pasaulis yra labai panašus į konkurencijos pusiausvyrą, tariama, kad rinkos veikia efektyviai Pareto kriterijaus prasme, tad intervencija nereikalinga, ypač atsižvelgiant į tai, kad jungtinės politikų, rinkėjų ir biurokratų pastangos pačios gali būti rimtų klaidų šaltinis.

Austrų dinaminės rinkos sampratos požiūriu abiejų grupių pozicijos atrodo gana silpnos.

Kalbėdami apie Čikagos mokyklos modelius, austrai pabrėžia, kad jie visiškai priklauso nuo pradinių prielaidų: pusiausvyros, maksimizavimo ir pastovumo. Austrų įsitikinimu, prieš nuspręsdami, ar realios sąlygos tikrai atitinka pusiausvyros modelį, Čikagos teoretikai turėtų sukurti realių rinkos procesų teoriją – teoriją, paaiškinančią, kaip šie procesai tampa panašūs į pusiausvyrą, jeigu išvis jie tokie tampa. Kitaip tariant, manydami, kad konkurencinė pusiausvyra tiksliai aprašo realų

pasaulį, Čikagos teoretikai yra pernelyg utopiški ir be reikalo palieka daug savo pozicijos spragų ideologiniams oponentams iš pirmosios grupės, kurie tam tikra prasme yra didesni realistai.

Tačiau, austrų požiūriu, „rinkos klaidų“ teoretikai neoklasikai taip pat daro rimtų klaidų. Ši grupė neįvertina, kokią dinamišką koordinuojantį poveikį sukelia verslumas ir kaip jis pasireiškia visose rinkose. Šie teoretikai mano, kad prie bendrosios pusiausvyros idealo įmanoma artėti valstybės intervencijos priemonėmis, tarsi planuotojai galėtų kaip nors įgyti tos informacijos, kuri jiems realiai niekada nepasiekiamą. Austrams rinkos klaidų teoretikai neatrodo utopistai – priešingai, atrodo, kad pasaulį jie laiko daug blogesniu, nei jis yra. Savo analizės dėmesį sutelkdami į pusiausvyrą, net jeigu tik kaip į atskaitos tašką, jie nepastebi rinkoje vykstančių realių koordinavimo procesų ir nesupranta, kad jų taip kritikuojamas pusiausvyros nebuvimas nėra nei netobulumas, nei rinkos klaida, o pats natūraliausias realaus pasaulio požymis, ir kad bet koku atveju realus rinkos procesas yra pranašesnis už bet kokią kitą žmogiškai įmanomą alternatyvą.

Tad atidedant į šalį viešojo pasirinkimo analizę, austrų ekonomistai nustatė šias didžiausias rinkos klaidų teoretikų teorinės prieigos problemas: pirmiausia, jie neatsižvelgia į tai, kad jų siūlomos intervencinės priemonės, kurios turėtų realų pasaulį priartinti prie pusiausvyros modelio, gali labai neigiamai paveikti (ir labai dažnai paveikia) realiaame pasaulyje veikiančius verslius koordinavimo procesus, ir, antra, jie laikosi prielaidos, kad valstybės intervenciją įgyvendinantys asmenys gali įgyti gerokai daugiau žinių, nei teoriškai įmanoma.

Austrų teoretikai siūlo peržengti abi pusiausvyros perspektyvas (ir Čikagos mokyklos, ir rinkos klaidų teoretikų), telkiant ekonomikos tyrimų dėmesį į dinaminį verslaus koordinavimo procesus, kurie galiausiai atvestų prie pusiausvyros būklės, nors ši būklė tikrovėje niekada nepasiekiamą. Tokiu būdu pusiausvyros modelį kaip tyrimų dėmesio centrą pakeistų dinaminė analizė – rinkos procesų tyrimas, leidžiantis išvengti didelių abiejų neoklasikinių pozicijų klaidų.

Du pavyzdžiai – vienas iš mikroekonomikos, kitas iš makroekonomikos – padės paaiškinti šį austrų siūlymą.

Pirmasis pavyzdys yra šiuolaikinės informacijos teorijos raida. Šios teorijos Čikagos mokyklos versijos pamatus padėjo labai svarbus G. Stiglerio straipsnis „Informacijos ekonomika“⁴⁹ (Stigler 1961). G. Stigleris ir jo sekėjai Čikagos mokykloje informaciją traktuoja kaip objektyvų dalyką, tai yra kaip prekę, kuri rinkoje perkama ir parduodama atsižvelgiant į naudą ir sąnaudas. Šie teoretikai pripažįsta, kad realiame pasaulyje esama nežinojimo, tačiau jie tvirtina, kad jo lygis visada „optimalus“, nes naujos informacijos paieškos, objektyviai kalbant, baigiasi tik tada, kai ribinės sąnaudos ima viršyti ribinę naudą.

„Rinkos klaidų“ teoretikai, vadovaujami S. Grossmano ir J. Stiglitzo, remdamiesi savąja prieiga atliko visiškai kitokią informacijos ekonominę analizę. Jų nuomone, realus pasaulis yra neefektyvios pusiausvyros padėtyje, kurioje jie aptinka tokią „klaidą“: kadangi ekonomikos veikėjai tiki, jog kainos efektyviai perduoda informaciją, atsiranda „veltėdžiavimo“ problema, nes ekonomikos veikėjai nebesivargina patys ieškoti jiems reikalingos informacijos, nes tai kainuoja. Šie teoretikai padaro sau akiivaizdžią išvadą: rinka kuria neefektyviai mažą informacijos kiekį, ir tai pateisina valstybės kišimąsi visais atvejais, kai tokio kišimosi nauda viršija numatomas priežiūros ir kitokias sąnaudas (Grossman ir Stiglitz 1980).

Kaip jau rašėme knygos pradžioje, žvelgiant iš austrų mokyklos perspektyvos, pagrindinė abiejų šių prieigų problema yra tai, kad verslumo informaciją jos laiko objektyvia esatimi, tai yra tarsi informacija būtų kažkur (nors kartais ir nežinia kur) „duota“. Kitaip nei abiejų neoklasikinių prieigų teoretikai, austrai mano, kad informacija arba žinios yra visuomet subjektyvios ir negali būti duotos, nes verslininkai nuolat jas kuria atrasdami pelno galimybes – kai nuolat besikeičiančioje kainų konsteliacijoje pastebi iki tol nepastebėto netinkamo prisiderinimo arba nekoordinuotumo atvejį. Tad verslumo informacija negali būti paskirstoma pagal naudos ir sąnaudų principą, nes kol verslininkai informacijos neatranda, niekas nežino jos vertės. O jeigu neįmanoma atlikti tokio maksimizuojančio paskirstymo (pagal naudą ir sąnaudas), tai visa Čikagos mokyklos informacijos analizė griūva kaip kortų namelis.

⁴⁹ The economics of information

Be to, kol netrukdoma laisvai reikštis verslumui, tol negalima teigti, kad rinkoje kuriama per mažai informacijos, nes nėra jokio standarto, kuris padėtų mums nustatyti, ar rinkoje sukuriama ir panaudojama realios informacijos kiekis yra mažesnis nei tariamas „optimalus“ jos kiekis. Čia galima tiesiogiai pritaikyti visą austriškąją teorinio socializmo analizę, nes priežiūros agentūra niekuomet nepranoks ekonominių veikėjų, rinkos procesų protagonistų, sugebėjimo kūrybingai ir versliai veikti. Kaip žinia, dar Ispanijos aukso amžiuje tėvas J. de Mariana pareiškė, kad negalima leisti aklam vesti reginčiuosius (net jei regintieji mato „netobulai“ ar turi tik vieną akį).

Kitas pavyzdys, padėsiantis paaiškinti austrų siūlymą, susijęs su skirtingomis teorinėmis prielaidomis apie darbo rinką. Kaip gerai žinoma, naujosios klasikinės makroekonomikos atstovai, Čikagos mokyklos teoretikai, tiesiogiai kritikavo J. M. Keyneso prielaidą kaip iracionalią, esą nominalūs atlyginimai yra nelankstūs į smukimo pusę (*sticky downward*). Kaip jau matėme, Čikagos mokyklos nariams rinkoje egzistuojantis nežinojimas yra „optimalus“ pagal apibrėžimą. Kitaip tariant, bedarbiai išlieka bedarbiais todėl, kad nori veikiau toliau ieškoti geresnio darbo negu priimti siūlomą darbą, todėl teoretikai daro išvadą, kad realioje rinkoje negali būti jokio nesavanoriško nedarbo. Jie taip pat daro išvadą, kad užimtumą veikiantys ekonomikos ciklai kyla arba dėl nenumatytų pinigų kiekio pokyčių, neleidžiančių veikėjams aiškiai skirti santykinų kainų svyravimų (turinčių realias gilumines priežastis) nuo infliacijos sukeliama bendrojo kainų lygio svyravimų (Lucas 1977), arba tiesiog dėl staigaus išorinės pasiūlos atsiradimo ar dėl staigių realių sukrėtimų (Kydland ir Prescott 1982).

Naujieji keinsistai (Shapiro ir Stiglitz 1984; Salop 1979) savo ruožtu sukūrė kitokius nedarbo pusiausvyros modelius, paremtus maksimizuojančiais sprendimais veikėjų, veikiančių situacijoje, kur galioja „efektyvaus darbo užmokesčio hipotezė“. Pagal šią hipotezę, ne produktyvumas lemia darbo užmokestį, o priešingai – darbo užmokestis lemia produktyvumą. Kitaip tariant, tam, kad darbuotojus išlaikytų

motyvuotus, darbdaviai palaiko per didelius pusiausvyros darbo užmokesčius, ir dėl to ne visi norintys dirbti gali gauti darbo. Vėlgi, pasiremiant dinamine austrų rinkos samprata, abi hipotezės atrodo visiškai neįtikinamos. Teigti, kaip tai daro Čikagos teoretikai, kad visas nedarbas yra savanoriškas, yra visiškai nerimta, nes tam reikėtų priimti prielaidą, kad realus koordinavimo procesas rinkoje visada jau yra baigtas ir kad jau pasiekta galutinė pusiausvyros būklė, kurią aprašo pusiausvyros modeliai. Tačiau reali rinka niekada nebūna pusiausvyros būsenoje, tad net nesant institucinių ribojimų (minimalaus atlyginimo įstatymų, profesinių sąjungų kišimosi ir t. t.) visiškai įmanoma, kad daug darbuotojų, kurie norėtų dirbti su tam tikrais verslininkais (ir atvirkščiai), vis dėlto lieka be darbo, nes su tais verslininkais niekada nesusitinka, o jeigu ir susitinka, tai dėl per menko abipusio verslaus budrumo nepasinaudoja abiem pusėms naudinga proga sudaryti darbo sutartį.

O „efektyvaus darbo užmokesčio hipotezės“ teoretikams galima pasakyti, kad jų hipotezė, jog nesant įstatyminių ar profesinių sąjungų keliamų trukdžių nesavanoriško nedarbo periodai tęsis be galo vien dėl „efektyvaus darbo užmokesčio“, akivaizdžiai prieštarauja versliam darbdavių ir darbuotojų siekiui gauti pelno ir vengti nuostolių. Juk jeigu darbuotojai prašydami per didelio užmokesčio neras darbo, tai jie mažins savo lūkesčius. Taip pat ir verslininkai: jeigu jie permoka savo darbuotojams, kad šie būtų patenkinti, bet vėliau suvokia, kad už mažesnę užmokestį galėtų pasamdyti panašius ar gabesnius darbuotojus, tai jie veikiausiai keis šią strategiją arba bus priversti tai daryti, kad išgyventų rinkoje. Be to, net nekalbėjome apie tai, kad naujieji keinsistai nesupranta, kaip smarkiai užimtumą veikia valstybės intervencija į darbo rinką, suprantamą kaip dinaminis procesas.

Austrų mokyklos požiūriu, ekonomikos ciklai nėra nei grynai išorinis reiškinys (t. y. sukliamas nenumatytų pokyčių, realių sukrėtimų ir pan.), kaip teigtų Čikagos teoretikai, nei grynai vidinis (t. y. sukliamas nominalių ar realių nelankstumų (*rigidities*), efektyvaus darbo užmokesčio ir t. t.), kaip mano keinsistai. Kaip jau žinome, austrų supratimu, ekonomi-

kos ciklus sukelia tam tikros pinigų ir kredito institucijos (dalinių rezervų bankininkystė, vadovaujama centrinio banko). Nors šios institucijos šiandien laikomos normaliomis rinkos institucijomis, jos atsirado ne natūraliai, bet buvo prievarta pristomos iš šalies, ir būtent jos sukelia didelių sutrikimų rinkos koordinavimo laike procese (Huerta de Soto 2006).

Tad galime padaryti išvadą, kad dinaminė austrų rinkos samprata leidžia pašalinti abiejų neoklasikinių srovių (Čikagos mokyklos ir naujųjų keinsistų) trūkumus ir švelnina jų kraštutinumus įnešdama į analizę sveiko realizmo ir dėl to tiek teorijos, tiek ekonominės politikos srityje ji leidžia išvengti didžiulių klaidų, prie kurių veda abi neoklasikinės mokyklos.

Nenuostabu, kad ekonomikos mokslas, kuriame vyrauja abiejų tipų pusiausvyros teoretikų matematinis formalizmas, dabar išgyvena rimtą krizę. Šią krizę lemia keletas priežasčių. Pirmiausia, teoretikai yra sutelkę dėmesį į pusiausvyros būsenas, kurios neturi ryšio su realybe, tačiau tik tokias būsenas galima analizuoti matematiniais metodais. Antra, visiškai nekreipiama dėmesio į dinaminių rinkos procesų vaidmenį ir į realaus rinkos pasaulio konkurenciją arba, net jeigu tai tiriama, pasirenkamas netinkamas metodas. Trečia, nepakankamai atsižvelgiama į subjektyvios informacijos, žinių bei mokymosi procesų vaidmenį rinkoje. Ir, ketvirta, neatsargiai naudojamosi visuminių makroekonominių dydžių sąvokomis ir dėl to netiriama, kaip vyksta rinkoje veikiančių atskirų veikėjų planų koordinavimas. Visi šie veiksniai paaiškina, kodėl ekonomistai dabar nesuvokia didžiausių realaus ekonominio gyvenimo problemų ir kodėl šis mokslas, kaip matome, atsiduria gilėjančioje krizėje ir vis labiau netenka prestižo. Paminėti veiksniai turi bendrų bruožų – prielaidų nerealumą bei siekį žmogiškosios veiklos mokslams taikyti jiems nederamą gamtos mokslų metodologiją. Be to, būtent ši krizė paaiškina, kodėl nuo 1974 m. prasidėjo spartus austrų mokyklos atgimimas – siekdami atgaivinti ekonomikos mokslą šios mokyklos atstovai siūlo daug realesnę, nuoseklesnę ir vaisingesnę alternatyvią paradigmą.

7.2 MURRAY'US ROTHBARDAS, ISRAELIS KIRZNERIS IR AUSTRŲ MOKYKLOS ATGIMIMAS

Ekonomikos Nobelio premijos suteikimas 1974 m., praėjus metams po L. von Miseso mirties, jo geriausia mokiniui F. von Hayekui, o taip pat aštuntojo dešimtmečio stagfliacijos laikais pradėjęs augti nepasitikėjimas keinsistine makroekonomikos teorija bei jos siūlomomis intervencijomis tapo nauju postūmiu austrų mokyklos doktrinų tarptautinei plėtotei (Kirzner 1987, 148–150).

Didžiausią vaidmenį šiame austrų mokyklos atgimime suvaidino du iškiliausi L. von Miseso mokiniai Jungtinėse Amerikos Valstijose – Murray'us N. Rothbardas ir Israelis M. Kirzneris. M. Rothbardas gimė 1926 m. Niujorke iš Lenkijos imigravusių žydų šeimoje. Daktaro laipsnį jis įgijo Niujorko Kolumbijos universitete, kur jam vadovavo garsusis ekonomistas Arthuras Burnsas, taip pat buvęs jo kaimynas. Visai atsitiktinai M. Rothbardas apsilankė L. von Miseso seminare Niujorko universitete ir iškart tapo jauniausiu, talentingiausiu ir perspektyviausiu jo mokiniu. Vėliau M. Rothbardas tapo Niujorko politechnikos instituto ekonomikos profesoriumi, o po to – nusipelnusiu ekonomikos profesoriumi Nevados universitete, Las Vegase, ten dirbo iki pat netikėtos mirties 1995 m. sausio 7 d. M. Rothbardas buvo vienas nuosekliausių ir kruopščiausių austrų ekonomikos mokyklos mąstytojų, darbavosi daugelyje teorijos sričių, o taip pat padėjo prigimtinės teisės filosofijos pamatus ekonominiam liberalizmui. Jis parašė daugiau nei dvidešimt knygų ir šimtus straipsnių, tarp jų labai svarbių ekonomikos istorijos darbų, pavyzdžiui, „Didžioji Amerikos depresija“⁵⁰ (Rothbard 1975), taip pat ekonomikos teorijos darbų, pavyzdžiui, ekonomikos traktatą „Žmogus, ekonomika ir valstybė“⁵¹ (Rothbard 1993) ir „Galia ir rinka“⁵² (Rothbard 1977). Leidykla „Edward Elgar“ išleido svarbiausių M. Rothbardo ekonomikos teorijos straipsnių antologijos dvitomį „Veiklos

⁵⁰ America's Great Depression

⁵¹ Man, Economy, and State

⁵² Power and Market

logika⁵³ (Rothbard 1997). „Edward Elgar“ taip pat išleido abu toms didžiulio M. Rothbardo veikalą „Ekonominės minties istorija: austriškoji perspektyva“⁵⁴ (Rothbard 1995a, 1995b), pasirodžiusio po jo mirties. Neseniai abu jie buvo išversti į ispanų kalbą.

Israelis M. Kirzneris gimė Anglijoje 1930 m. Spaudžiamas šiokių tokių šeimyninių problemų išvyko studijuoti verslo administravimo Niujorko universitete. Visai atsitiktinai (siekiant laipsnio jam trūko keletas kreditų, todėl jis nutarė lankyti daugiausiai publikacijų turinčio profesoriaus L. von Miseso seminarus) jis susidūrė su didžiuoju austrų mąstytoju ir tapo aktyviu jo seminarų Niujorko universitete dalyviu. Supratęs, kad jo pašaukimas yra mokyti, tapo to paties universiteto ekonomikos profesoriumi ir tik neseniai išėjo į pensiją. I. Kirznerio dėmesio centre – dinaminės verslumo sampratos plėtotė bei verslumo koordinuojančio poveikio rinkai tyrimas. Šia tema jis parašė keletą svarbių knygų, iš kurių išsiskiria „Konkurencija ir verslumas“⁵⁵ (Kirzner 1973), „Suvokimas, proga ir pelnas“⁵⁶ (Kirzner 1979) ir „Atradimas ir kapitalistinis procesas“⁵⁷ (Kirzner 1985). Be to, darbe „Atradimas, kapitalizmas ir paskirstomasis teisingumas“⁵⁸ (Kirzner 1989) I. Kirzneris nagrinėjo, kokias implikacijas visuomeninei etikai turi jo dinaminė verslumo samprata. I. Kirzneris taip pat yra parašęs daugybę straipsnių apie austrų ekonomikos teoriją, ypač apie verslumą, kuriuose labai aiškiai išdėstė įdomų požiūrį, kokius rinkos procesus skatina verslumas – tą požiūrį mes iš esmės pristatėme šios knygos antrajame skyriuje.

Prie austrų mokyklos atgimimo prisidėjo daug jaunų teoretikų iš įvairių Jungtinių Amerikos Valstijų ir Europos universitetų. Tarp Amerikos universitetų pažymėtini yra Niujorko universitetas (ten dirba Mario J. Rizzo ir Israelis Kirzneris), George'o Masono universitetas (ten dirba Peteris J. Boettke'as, Donaldas Lavoie'as ir Karen Vaughn),

⁵³ The Logic of Action

⁵⁴ An Austrian Perspective on the History of Economic Thought

⁵⁵ Competition and Entrepreneurship

⁵⁶ Perception, Opportunity, and Profit

⁵⁷ Discovery and the Capitalist Process

⁵⁸ Discovery, Capitalism, and Distributive Justice

Auburno universitetas (Rogeris Garrisonas), Pace universitetas (Josephas T. Salerno), tačiau ir kituose universitetuose dirba žymūs austrų ekonomistai: Hansas Hermannas Hoppe, Geraldas P. O'Driscollas, Lawrence'as White'as bei kiti. Iš Europos derėtų paminėti profesorius Stepheną Littlechildą ir Normaną P. Barry iš Buckinghamo universiteto bei profesorius Williamą J. Keizerį ir Gerritą Meijerį Nyderlanduose, profesorius Raimundo Cubeddu, Enrico Colombatto, Lorenzo Infantino bei Dario Antiseri Italijoje, profesorius Pascalį Saliną, Jörgą Guido Hülsmanną ir Jacques'ą Garello Prancūzijoje, Rolandą Baaderį ir Karlą Socherį Vokietijoje ir Austrijoje bei profesorių José Manuelį Moreira iš Oporto universiteto Portugalijoje. Taip pat Ispanijoje sparčiai buriasi austrų mokykla susidomėjusi profesorių ir mokslininkų grupė, suvokianti, jog ispaniška mokyklos kilmė (trečiasis skyrius) jiems uždeda rimtą akademinę atsakomybę. Šiai grupei priklauso profesoriai Rubio de Urquía, José Juanas Franchas, Ángelas Rodríguezas, Oscaras Vara, Javieras Aranzadi del Cerro, Gabrielis Calzada, Philippas Bagusas ir kiti.

Be to, per pastaruosius dvidešimt penkerius metus labai išaugo austrų ekonomikos mokyklos knygų bei monografijų leidyba, ir jau ne vienerius metus jos darbus skelbia trys moksliniai žurnalai: „The Quarterly Journal of Austrian Economics“, kurį kas tris mėnesius išleidžia „Transaction Publishers“ Jungtinėse Amerikos Valstijose, „The Review of Austrian Economics“, kurį du kartus per metus leidžia „Kluwer Academic Publishers“ Nyderlanduose ir „Procesos de Mercado: Revista Europea de Economía Política“, kurį taip pat du kartus per metus Madride leidžia Rey Juan Carlos universitetas bei „Unión Editorial“.

Be to, nuolat vyksta tarptautinės konferencijos ir susitikimai, suteikiantys progų išsamiai gvildinti kontraversiškesnius ir naujausius šiuolaikinės austrų mokyklos pasiekimus. Juose dalyvauja austrų mokykla besidomintys profesoriai ir mokslininkai iš viso pasaulio.

7.3 DABARTINĖ AUSTRŲ MOKYKLOS TYRIMŲ PROGRAMA IR NUMATOMAS JOS ĮNAŠAS Į EKONOMIKOS RAIDĄ ATEITYJE

Berlyno sienos, o su ja ir realaus socializmo griuvimas stipriai paveikė iki tol dominavusią neoklasikinę paradigmą bei visą ekonomikos mokslo praktiką. Atrodo, kad ekonomika kaip mokslas gerokai susikompromitavo, nes, išskyrus austrų mokyklą, ekonomistai nesugebėjo nei numatyti šio grandiozinio įvykio, nei jo deramai paaiškinti. Laimei, patyrę šį skaudų smūgį dabar galime geriau suvokti, kaip ekonomikos vaizdą iškraipo neoklasikų „teoriniai akiniai“, trukdantys ekonomistams aiškiai matyti ir deramai analizuoti svarbiausius visuomeninio gyvenimo įvykius. Be to, ekonomikos mokslo nereikia kurti iš naujo nuo nulio – daugelį būtinųjų teorinių įrankių jau sukūrė ir išplėtojo austrų teoretikai, aiškindami, gindami ir gludindami savo pozicijas įvairių diskusijų su oponentais metu nuo pat austrų mokyklos įkūrimo.

Nors čia neįmanoma išvardinti visų mūsų mokslo sričių, kurias paveikė dabartinė situacija, ir juo labiau išsamiai aptarti, kokį naują turinį jam gali suteikti austrų indėlis, pateiksime keletą fragmentinių pavyzdžių.

Pirmiausia turime paminėti institucionalizuotos prievartos teoriją, kuri yra austriškosios socializmo analizės tąsa. Jau aptarėme, kaip kiekvienu verslumo aktu atrandama naujos informacijos, kaip ji perduodama rinkoje, kaip žmonės koordinuoja netinkamo prisitaikymo apraiškas savo elgesyje – ir kaip visa tai vyksta spontaniško, evoliucinio proceso metu. Tad aišku, kad sisteminis, institucinis prievartos naudojimas, o jis yra būtinas socializmo ir intervencionizmo bruožas, ne tik daugiau ar mažiau trukdo kurti ir perduoti informaciją, bet turi ir dar rimtesnių pasekmių: jis stabdo ir trukdo spontaniškus procesus, koordinuojančius individų elgseną, tuo keldamas grėsmę paties socialinio koordinavimo proceso išlikimui. Čia atsiveria naujos tyrimų erdvės analizuojant deformacijas, kurias sukelia ekonominis intervencionizmas visose srityse, kur jo griebiamasi. Tai yra daug žadantis būsimų tyrimų laukas mūsų disciplinos mokslininkams.

Antra, privalome atmesti paplitusią funkcionalistinę kainų susidarymo teoriją ir pakeisti ją teorija, galinčia paaiškinti, kaip kainos dinamiškai formuojasi dėl evoliucinių, vienas po kito nuosekliai vykstančių procesų. Šiuos procesus skatina verslumo jėgos, tai yra jo dalyvių žmogiškoji veikla, o ne kokių nors mįslingų kreivių ar funkcijų sankirtos, ypač turint galvoje, kad tos funkcijos yra bereikšmės, jeigu informacija, kurios hipotetiškai reikėtų norint jas atskleisti ir nubraižyti, neegzistuoja net proceso dalyvių protuose.

Trečia, turime paminėti austriškosios konkurencijos ir monopolijos teorijos plėtotę, nes ši teorija reikalauja atmesti nerangias statiškas rinkos teorijas, dėstomas vadovėliuose, jas perkurti ir pakeisti konkurencijos, suprantamos kaip dinamiškas, visiškai verslaus varžymosi procesas, samprata. Tokia teorija parodytų, kad įprastai suprantamos monopolijos problemos arba neegzistuoja, arba yra bereikšmės, ir sutelktų savo dėmesį į institucinius apribojimus laisvai reikštis verslumui visose rinkos sferose. Be to, austriškoji konkurencijos ir monopolio analizė turi svarbių implikacijų ekonominei politikai – reikėtų peržiūrėti antimonopolinę teisinę reglamentaciją bei politiką, nes, austrų požiūriu, ji yra kenksminga ir perteklinė (Kirzner 1998–1999, 67–77; Armentano 1972).

Ketvirta, kaip jau matėme, kapitalo ir palūkanų teoriją labai paveikė subjektyvistinė austrų mokyklos perspektyva. Būtina į universitetines ekonomikos studijų programas grąžinti kapitalo teoriją, kad būtų galima ištaisyti dabartinio makroekonominio požiūrio trūkumus, kai neatkreipiama dėmesio į realiojo pasaulio gamybos struktūroje vykstančius mikroekonominius koordinavimo procesus.

Penkta, austrų mokyklos požiūriu, mūsų mokslui didžiausiu teoriniu iššūkiu artimiausioje ateityje turi tapti pinigų, kredito ir finansų rinkų teorijos. Socializmo analizei jau užpildžius vieną teorinę spragą, dabar mažiausiai ištirtų ir svarbiausių problemų lauku tampa pinigų teorija, kur ir toliau viešpatauja metodologinė bei teorinė painiava ir sisteminė centrinių bankų prievarta. Su pinigais susiję socialiniai santykiai tikrai yra abstrakčiausi ir sunkiausiai suprantami, tad juose kuria-

mos žinios yra plačiausios, sudėtingiausios ir labiausiai neišreiškiamos, o tai savo ruožtu reiškia, kad intervencija šioje srityje pati žalingiausia ir yra tiesioginė nuolat kylančių ir besikartojančių ekonomikos recesijų priežastis (Huerta de Soto 2006).

Šešta, pusiausvyra ir makroekonominiais visuminiais dydžiais besiremianti ekonominio augimo ir nepakankamo išsivystymo teorija buvo sukurta neatsižvelgiant į vienintelius tikrus šių procesų veikėjus – žmones, į jų pastabumą bei kūrybines verslumo galias. Todėl visą augimo ir nepakankamo išsivystymo teoriją turime sukurti iš naujo, pašalindami visus institucinę prievartą pateisinančius elementus, kurie iki šiol šią teoriją darė kenksmingą ir nenaudingą. Teorija turi sutelkti dėmesį į procesus, kurie leidžia atrasti augimo galimybes, neišnaudojamas dėl esminio verslumo elemento trūkumo, o tai ir yra svarbiausia sprendžiant nepakankamo augimo problemą.

Septinta, panašių pastabų galima pažerti ir apie vadinamąją „gerovės ekonomiką“, paremtą fantasmagoriška Pareto efektyvumo samprata; dėl to ji yra beprasmė ir nenaudinga, nes tam, kad tokia samprata būtų galima remtis, reikia statinės aplinkos, kurioje pateikiama visa informacija, nors tikrovėje taip niekada nebūna. Tad efektyvumas remiasi ir turi būti apibrėžiamas ne Pareto kriterijais, o verslumo galia spontaniškai koordinuoti nepusiausvyros būklėje pasireiškiančius netinkamo prisitaikymo atvejus (Cordato 1992).

Aštunta, „viešųjų“ gėrybių teorija visada buvo konstruojama grynai statiniais pusiausvyros paradigmos terminais, nes buvo postuluojuama, kad „visuomeninę pasiūlą“ ir „vartojimo nekonkurencingumą“ (*non-rivalry*) sąlygojančios aplinkybės yra duotos ir niekada nesikeičia. Tačiau žvelgiant į dalyką iš dinaminės verslumo teorijos pozicijos, bet kuri tariamai viešoji gėrybė gali būti parūpinta verslo, jam kūrybiškai veikiant teisinėje ir (arba) technologinėje srityje. Tokiu būdu, austrų požiūriu, viešųjų gėrybių aibė pamažu ištuštėtų ir todėl išnyktų vienas labiausiai nuvalkiotų alibi, kuriuo teisinama valstybės intervencija į ekonomiką daugelyje visuomenės gyvenimo sričių.

Devinta, turėtume paminėti austrų teoretikų plėtojamą tyrimo programą viešojo pasirinkimo teorijos ir teisės bei institucijų ekonominės analizės srityse. Mokslininkai šiose srityse dabar mėgina atsikratyti pilnutinės informacijos prielaida pagrįsto statiško modelio padarytos neigiamos įtakos – modelio, kuris neoklasikinėje sistemoje skatino pseudomokslinę įstatymų analizę, paremtą tomis pat metodologinėmis prielaidomis, kurios anksčiau buvo naudojamos teisinant socializmą (pilnutinės informacijos prielaida). Tokių prielaidų pagrindu negalima evoliucinių spontaninių socialinių procesų, kuriuos pradeda ir skatina verslumas, dinaminė analizė. Austrų teoretikų manymu, bandymai analizuoti teisine normas ir taisykles paradigmoje, kuri postuluoja pastovią aplinką ir pilnutinę informaciją (tikrą ar tikimybinę) apie šių normų naudą ir sąnaudas, yra logiškai priešaringi. Juk jeigu tokia informacija egzistuotų, tai taisyklės ir normos būtų nereikalingos, ir būtų efektyviau jas pakeisti paprastais įsakais. Tačiau jeigu koks nors veiksnyis ir gali paaiškinti evoliucinę teisės raidą, tai tas veiksnyis yra būtent nežinojimo jūra, kurioje visada skendi žmogiškosios būtybės.

Dešimta, austrų teoretikų ir ypač F. von Hayeko darbai sukėlė revoliuciją populiacijos teorijoje. Austrams žmonės nėra homogeniškas gamybos veiksnyis, nes žmonės yra apdovanoti įgimta verslaus kūrybingumo galia. Todėl, austrų įsitikinimu, populiacijos augimas nėra trukdys ekonomikos raidai, o veikiau yra ją skatinanti jėga ir būtina jos sąlyga. Be to, teoretikai parodė, kad civilizacijos raida implikuoja nuolat augantį tiek horizontalų, tiek vertikalų praktinių žinių pasidalijimą, o tai įmanoma tik kartu augant žmonių skaičiui – skaičiui, kuris atitinka visuomenėje naudojamos praktinės informacijos kiekio augimą (Huerta de Soto 1992, 80–82). Šias idėjas plėtojo kiti mokslininkai, kuriems įtaką darė austrų mokykla, pavyzdžiui, Julianas L. Simonas, taikęs šias idėjas populiacijos augimo trečiojo pasaulio šalyse teorijai bei analizuo-damas teigiamą imigracijos poveikį ekonomikai (Simon 1989, 1994).

Galiausiai, vienuolikta, austrų mokyklos pasiekimai daro didelę įtaką teisės bei visuomeninės etikos teorinei analizei. Tarp paminėtinų pa-

vyzdžių yra ne tik F. von Hayeko atlikta socialinio teisingumo kritinė analizė antrame „Teisės, įstatymų leidybos ir laisvės“ tome, bet ir jau minėtas I. Kirznerio darbas „Atradimas, kapitalizmas ir paskirstomasis teisingumas“, kuriame autorius įrodo, kad kiekvienas žmogus turi teisę į savo verslios veiklos vaisius. Šioje analizėje I. Kirzneris išstobulino ir užbaigė Roberto Nozicko ankstesnį to paties klausimo tyrimą (Nozick 1974). Be to, vienas geriausių M. Rothbardo mokinių, Hansas Hermannas Hoppe, pateikė įtaigų apriorinį nuosavybės teisių ir laisvosios rinkos pagrindimą, pasiremdamas Habermaso principu, kad argumentavimas suponuoja kiekvieno asmens kūno ir asmeninių savybių pripažinimą. Iš šio principo H. H. Hoppe dedukuoja visą laisvosios rinkos ir kapitalizmo teoriją (Hoppe 1989), papildydamas M. Rothbardo pateiktą laisvės pagrindimą prigimtaine teise jau klasika tapusiame jo veikale „Laisvės etika“⁵⁹ (Rothbard 1982).

Galėtume paminėti daug kitų tyrimo sričių, kur nauja austrų ekonomikos mokyklos programa veikiausiai paplįs atnešdama gerų rezultatų. Tačiau glaustai apžvelgę keletą sričių jau matome, kuria kryptimi ekonomikos mokslas gali pasukti ateityje, išsivaduodamas nuo iki šiol jį stabdžiusių metodologinių trikdžių. Šiame naujame šimtmetyje platus austrų perspektyvos pripažinimas tikrai paskatins atviresnį, turtingesnį, realistiškesnį ir aiškesnį socialinį mokslą, tarnaujantį žmonijai.

7.4 ATSAKYMAI Į KELETĄ KRITINIŲ PASTABŲ IR KOMENTARŲ

Dabar atsakysime į keletą austrų paradigmai dažnai išsakomų kritinių pastabų ir parodysime, kodėl jos laikytinos nepagrįstomis. Dažniausiai austrų mokykla kritikuojama taip:

„Abi prieigos (austrų ir neoklasikų) nėra priešybės, jos papildė viena kitą.“

Taip teigia autoriai neoklasikai, norintys išlaikyti savo eklektišką poziciją ir nepasisakantys atvirai prieš austrų mokyklą. Tačiau, austrų

⁵⁹ The Ethics of Liberty

supratimu, toks požiūris tėra metodologiniam pliuralizmui būdingo nihilizmo pasekmė – nes manoma, kad priimtini visi metodai ir kad vienintelė ekonomikos mokslo problema yra parinkti kiekvienai problemai tinkamiausią metodą. Austrų autoriams tokia pozicija atrodo tik kaip bandymas apginti neoklasikinę paradigmą nuo kritinių austrų metodologijos argumentų. Suderinamumo tezė būtų pagrįsta, jei neoklasikinis metodas (paremtas pusiausvyra, pastovumu bei siauromis optimizavimo ir racionalumo sąvokomis) atitiktų žmogiškosios veiklos realybę ir neiškraipytų teorinės analizės taip, kaip jis ją iškraipo. Tad labai svarbu performuluoti teorines neoklasikų išvadas pagal dinaminę, subjektyvistinę austrų metodologiją, siekiant išsiaiškinti, kurias neoklasikų išvadas būtina atmesti dėl jų analitinių ydų. Taip yra todėl, kad neoklasikinė paradigma negali aprėpti tokių žmogiškosios realybės reiškinių kaip kūrybinis verslumas, nes ši realybė pranoksta tos paradigmos kategorijų sistemą. Mėgindami subjektyvią žmogiškąją realybę įsprausti į neoklasikų korsetą arba gauname apgailėtiną tos realybės karikatūrą, arba turime pripažinti, kad neoklasikinė prieiga turi trūkumų, kuriuos gali ištaisyti turtingesnė, realistiškesnė, rafinuotesnė ir tyrimams geriau tarnaujanti austrų mokyklos konceptualinė sistema.

„Austrai neturėtų kritikuoti neoklasikų dėl to, kad šie naudojami supaprastintomis prielaidomis, nes taip yra lengviau suprasti realybę.“

Atsakydami į šį dažnai keliamą argumentą austrų teoretikai teigia, jog prielaidų paprastumas neturi virsti jų visišku nerealumu. Austrai kritikuoja neoklasikus ne dėl to, kad jų prielaidos supaprastintos, o dėl to, kad jos prieštarauja empirinei žmogiškosios – dinamiškos ir kūrybinės – veiklos realybei. Būtent esminis neoklasikų prielaidų nerealumas (o ne paprastumas), austrų požiūriu, dažniausiai menkina neoklasikų teorinių išvadų, kurias jie daro analizuodami taikomosios ekonomikos problemas, pagrįstumą.

„Australai nesugeba formalizuoti savo teorinių siūlymų.“

Tai yra vienintelis J. Stiglitzo argumentas prieš austrų mokyklą, kuri jis pateikia savo darbe apie bendrosios pusiausvyros modelius (Stiglitz 1994, 24–26). Jau paaiškinome, kodėl nuo pat pradžių dauguma austrų ekonomistų itin atsargiai žiūrėjo į matematinės kalbos naudojimą mūsų moksle. Austrų nuomone, matematinio formalizmo naudojimas yra veikiau yda negu dorybė, nes to formalizmo simbolinė kalba buvo sukurta gamtos mokslų, inžinerijos ir logikos poreikiams. Visose šiose srityse apskritai nėra nei subjektyvios laiko patirties, nei verslaus kūrybingumo, tad matematinis formalizmas neužčiuopia esminių žmogaus prigimties bruožų, nors būtent žmonės yra socialinių procesų protagonai ir būtent juos ekonomistai privalo tirti.

Be to, matematikai dar neįvykdė (ir veikiausiai niekada neįvykdys) užduoties sukurti visiškai naują „matematiką“, kuri mums leistų analizuoti žmogaus kūrybines galias ir visa, kas su tuo susiję. Siekdami šio tikslo jie negalės kliautis iš fizikos pasaulio perimtais pastovumo postulatais, kuriais remiasi visos žinomos matematinės kalbos. Vis dėlto, mūsų įsitikinimu, tinkamiausia kalba šiems kūrybiniams gebėjimams komunikuoti yra tokia kalba, kurią patys žmonės spontaniškai pamažu sukūrė kasdiene verslia veikla ir kuri reiškiasi pasaulyje vartojamų verbalinių kalbų įvairove.

„Australi atlieka labai mažai empirinių tyrimų.“

Tokį priekaištą austrų mokyklai labai dažnai kelia empiristai. Nors australai istorijai teikia didžiulę reikšmę, jie supranta, kad jų mokslinė veikla vyksta visai kitoje srityje – teorijoje, o teoriją reikia sukurti dar prieš pradėdant ją taikyti realybei ar ją iliustruojant istoriniais pavyzdžiais. Tiesą sakant, australai mano, kad empirinei analizei skiriama per daug dėmesio ir santykinai trūksta teorinių tyrimų, kurie padėtų suprasti ir interpretuoti realų gyvenimą. Be to, nors neoklasikinės mokyklos teorinės prielaidos (pusiausvyra, maksimizavimas ir pirmenybių pastovumas) tarsi padeda atlikti empirinius tyrimus bei lyginti įvairias

teorijas, jos dažnai nuslepia tikruosius teorinius ryšius, o tai gali vesti prie rimtų teorijos ir interpretacijos klaidų aiškinant, kas iš tikro vyksta tam tikru momentu ar tam tikromis istorinėmis sąlygomis.

„Australi niekina ekonomines prognozes.“

Jau matėme, kad australai labai atsargiai ir apdairiai vertina mūsų galimybes moksliskai prognozuoti socialinio bei ekonominio gyvenimo ateities įvykius. Jiems labiau rūpi sukurti sąvokų bei teorinių dėsnių sistemą arba instrumentarijų, kuris leistų geriau interpretuoti realybę ir padėtų veikiantiems žmonėms (verslininkams) daryti tikėtinais sėkmingesnius sprendimus. Australai apsiriboja kokybinėmis grynai teorinio lygmenis „prognozėmis“. Tačiau realistiškesnės austrų prielaidos (dinaminis verslaus kūrybingumo procesas) ženkliai didina tikimybę, kad jų teorijos bei išvados padeda daryti tikslesnes prognozes žmogiškosios veiklos srityje, nei geba neoklasikinės mokyklos. Kaip pavyzdžius galime paminėti realaus socializmo žlugimo prognozę (ši prognozė implicitiškai glūdi L. von Miseso socializmo negalimumo analizėje), o taip pat numatytą 1929 m. Didžiąją depresiją. Įdomu, kad ekonomistai neoklasikai nenumatė nė vieno iš šių monumentalinių istorinių įvykių.

„Australi neturi empirinių kriterijų savo teorijoms patvirtinti.“

Ši kritika, dažnai išsakoma „nepatiklaus Tomo“ komplekso („Patikėsiu tik pamatęs“) kamuojamų empiristų, postuluoja, kad tik empirinė realybė gali patikimai įrodyti ekonominės teorijos nepagrįstumą. Kaip jau žinome, šio požiūrio šalininkai nesuvokia, kad empiriniai „įrodymai“ ekonomikoje niekada nebūna vienareikšmiai, nes jie visada byloja sudėtingus istorinius reiškinius, ir jų neįmanoma tirti laboratoriniais eksperimentais, kur reikšmingi reiškiniai būtų atskirti nuo kitų, o visi kiti galimi veiksniai būtų pastovūs. Kitaip tariant, ekonomikos dėsniai visuomet yra *ceteris paribus* dėsniai, o realiame gyvenime tokia pastovumo prielaida visuomet bus klaidinga. Australai teigia, kad teorijos gali būti patvirtinamos nuosekliai šalinant spragas loginio dedukcinio

samprotavimo grandyse bei analizuojant ir tikrinant įvairius teorijų formulavimo etapus ir kruopščiai aiškinantis, ar teorijos taikymas tam tikroms tikro gyvenimo situacijoms remiasi teisingomis prielaidomis apie jos specifinį istorinį kontekstą. Kadangi žmogaus proto loginė struktūra yra universali, austrų siūloma patvirtinimo procedūra yra visiškai pakankama intersubjektyviam mokslininkų sutarimui pasiekti, be to, nors iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti kitaip, praktiškai jį pasiekti būna sunku būtent empirinių reiškinių atžvilgiu, nes dėl itin sudėtingos prigimties juos galima labai įvairiai interpretuoti, ir tos interpretacijos gali prieštarauti viena kitai.

„Austrai yra dogmatiški.“

Laimei, dėl ryškaus austrų mokyklos atgimimo pastaruoju metu ir dėl to, kad ekonomistai ima geriau suprasti jos nuostatas, šis kaltinimas darosi vis retesnis. Tačiau anksčiau daugelis ekonomistų neoklasikų pasiduodavo stipriai pagundai atmesti visą austrų paradigmą ir vadinti ją „dogmatiška“, net neapsvarsčius įvairių jos aspektų ir nepabandžius atremti austrų kritikos.

Be kitų autorių, Bruce'as Caldwellas griežtai kritikavo šį neoklasikų nusistatymą atmesti austrų metodologų poziciją jos net gerai neišnagrinėjus. B. Caldwellas teigia, kad toks požiūris pats yra dogmatiškas, antimokslinis ir visiškai nepagrindžiamas iš mokslo pozicijos. B. Caldwellas kritikuoja P. Samuelsono požiūrį į austrų mokyklą ir klausia:

Kokios yra šios beveik antimokslinės reakcijos į prakseologiją priežastys? Žinoma, čia turi reikšmės ir praktinis interesas – daugelio ekonomistų žmogiškasis kapitalas labai sumažėtų (arba išvis taptų nereikalingas), jeigu prakseologija išsivirtintų jų moksle. Tačiau pagrindinė Miseso metodologijos atmetimo priežastis nėra tik savanaudiškas interesas. Kalbant glaustai, prakseologų rūpinimasis ekonomikos „galutiniais pagrindais“ turi atrodyti keistas ir net kvailas tiems ekonomistams, kurie stropiai mokėsi

ekonomikos iš Friedmano ir dėl to tvirtai tiki, kad prielaidos neturi reikšmės ir kad svarbiausia yra prognozės /.../ Nesvarbu, iš kur ji kyla, bet tokia reakcija pati yra dogmatiška ir iš esmės antimoksliška (Caldwell 1994, 118–119).

Paradoksalu, tačiau būtent ekonomistai neoklasikai arogantiškai ir dogmatiškai teikia savąją ekonominės metodologijos viziją – paremtą tik pusiausvyros, maksimizavimo bei pirmenybių pastovumo principais. Tokiu būdu jie bando įgyti monopolį tam, kas laikytina „ekonomika“, ir siekia užčiaupti teoretikus, kurie, kaip austrai, siūlo kitokią viziją, laikosi turtingesnių ir realesnių paradigmu bei konkuruoja su neoklasikais mokslinių tyrimų srityje. Savo mokslo pažangos labai tikimės, kad toks paslėptas dogmatizmas (pavyzdžiui, Becker 1995) galiausiai visiškai išnyks.

7.5 IŠVADA: PALYGINAMASIS AUSTRŲ PARADIGMOS ĮVERTINIMAS

Darydami įvairių paradigmu rezultatų lyginamuosius vertinimus ekonomistai neoklasikai dažniausiai laikosi savo pamatinių metodologinių nuostatų: viską vertina grynai empiriškai ir kiekybiškai. Pavyzdžiui, tam tikros metodologinės pozicijos „sėkmės“ kriterijumi jie paprastai laiko ją ginančių mokslininkų skaičių. Vertindami jie taip pat dažnai nurodo, kiek konkrečių problemų aptariama prieiga „išsprendė“. Vis dėlto vargu ar įtikina „demokratiniai“ argumentai apie tam tikrą paradigmą palaikančių mokslininkų skaičių (Yeager 1997, 153, 165). Reikia pabrėžti ne tik tai, kad žmonijos minties istorijoje, net gamtos mokslų istorijoje, dauguma mokslininkų dažnai klydavo, bet ir tai, kad ekonomikos moksle kyla papildoma problema: empiriniai įrodymai niekada nebūna neginčijami ir dėl to klaidingos doktrinos niekada nebūna iš karto aptinkamos ir atmetamos.

Be to, kadangi teorinę pusiausvyros analizę, net pagrįstą klaidinga ekonomine teorija, tarsi patvirtina kai kurie empiriniai stebėjimai, ji

labai ilgai gali atrodyti patikima. Ir net jeigu anksčiau ar vėliau atskleidžiamos jos teorinės klaidos ir ydos, vis dėlto, kadangi analizė būna atliekama ieškant operacinio sprendimo konkrečiai istorinei problemai, tai tokiai problemai netekus aktualumo teorinės klaidos gali ilgam likti nepastebėtos arba būti neakivaizdžios daugumai.

Be to, iki šiol buvo (ir tikriausiai bus ateityje) daugybės visuomenės veikėjų (ypač viešojo sektoriaus tarnautojų, politikų ir apskritai piliečių) itin naivi, tačiau labai didelė paklausa konkrečioms prognozėms bei empirinėms, „operacinėms“ įvairių galimų ekonominės ir socialinės politikos priemonių analizėms. Tad nieko nuostabaus, jog šią paklausą (panašiai kaip horoskopų ir astrologinių prognozių paklausą) tenkina „analitikų“ bei „socialinių inžinierių“ pasiūla, jie teikia savo klientams, ko šie pageidauja, dangstydamiesi mokslinio patikimumo ir teisėtumo aureole. Vis dėlto L. von Misesas buvo teisus rašydamas: „Ekonomistų profesijos plėtra yra intervencionizmo plėtros apraiška. Ekonomistas profesionalas yra specialistas, padedantis kurti valstybės kišimosi į verslo reikalus priemonės. Jis yra ekonominių įstatymų leidybos ekspertas, o ji šiandien visada nukreipiama trukdyti veikti rinkos ekonomikai“ (Mises 1996, 869). Jeigu profesionalių intervencijos specialistų konsensusas turi lemti, kiek vertinga yra paradigma, diskredituojanti intervencines priemones, kurias tie patys specialistai palaiko, tai toks „demokratinis“ argumentas tampa beprasmis. Be to, jeigu pripažinsime, kad ekonomikos moksle, kitaip nei inžinerijos ar gamtos moksluose, vietoje nuolatinės pažangos dažnai būna didelės atžangos ir klaidų, kurias atrasti ir ištaisyti užtrunka labai ilgai, tai negalėsime sutikti, kad vien tariamai sėkmingų operacinių sprendimų skaičius gali būti sėkmės kriterijus. Juk rytoj gali paaiškėti, kad tai, kas šiandien atrodo pagrįsta operaciniu požiūriu, iš tikrųjų remiasi klaidingomis teorijomis.

Vietoje empirinių sėkmės kriterijų mes siūlome kokybinį kriterijų. Pagal šį kriterijų mokyklos sėkmė priklausytų nuo to, kiek ji sukuria rimtų teorinių naujovių, prisidedančių prie žmonijos pažangos. Daugiausia pasiekusi mokykla ir būtų sėkmingiausia. Žvelgiant iš tokios

perspektyvos akivaizdu, kad austrų prieiga lenkia neoklasikinę. Austrai suformulavo socializmo negalimumo teoriją – ši teorija būtų apsaugojusi žmoniją nuo didžiulių kančių, jeigu į ją savo laiku būtų buvę įsiklausyta. Istorinis realaus socializmo griuvimas aiškiai parodė austrų analizės pagrįstumą ir svarbą. Kaip jau minėjome, austrai pademonstravo ne mažesnę įžvalgumą numatydami Didžiąją depresiją ir daugelyje kitų sričių, kuriose taikė savo dinaminę analizę tirdami koordinaciją ardantį valstybės intervencijų poveikį. Tai padaryta pinigų ir kredito srityje, kuriant ekonomikos ciklų teoriją, formuluojant dinaminę konkurencijos ir monopolijos teoriją, kuri pranoksta statiškąją teoriją, kuriant intervencionizmo teoriją, iškeliant naujus dinaminio efektyvumo kriterijus, pakeičiančius Pareto kriterijus, atliekant kritinę „socialinio teisingumo“ sąvokos analizę ir apskritai gerinant rinkos, kaip verslumo jėgų skatinamo socialinės sąveikos proceso, supratimą. Visi šie pavyzdžiai rodo ženkliai kokybinę austrų mokyklos sėkmę ir išryškina rimtas neoklasikinės mokyklos klaidas, tarp jų – pačių jos narių pripažintą nesugebėjimą suvokti socialistinės ekonominės sistemos teorinės negalimybės bei laiku numatyti jos pragaištingų padarinių. Sherwinas Rosenas, Čikagos mokyklos neoklasikas, galiausiai pripažino: „Centrinio planavimo žlugimas praėjusį dešimtmetį daugumai mūsų buvo staigmena“ (Rosen 1997, 139–152). Kitas nustebintas ekonomistas buvo pats Ronaldas H. Coase’as, pripažinęs: „Niekas iš to, ką skaičiau ar žinojau, nerodė, kad įvyks griūtis“ (Coase 1997, 45).

Kai kurie ekonomistai neoklasikai, pavyzdžiui, Markas Blaugas, parodė daug drąsos ir galiausiai paskelbė savo apostazę nuo bendrosios pusiausvyros modelio ir statiškos, neoklasikinės ir valrasiškos paradigmos. M. Blaugas rašo: „Pamažu ir labai nenorom supratau, kad jie [austrų mokykla] buvo teisūs, o mes klydome“ (Blaug ir de Marchi 1991, 508). Neseniai, kalbant apie neoklasikinės paradigmos naudojimą socialistinei sistemai pateisinti, M. Blaugas pats šią paradigmą pavadino „tokia naivia iš administracinės pusės, kad darosi juokinga. Tik apsvaigę nuo tobulos konkurencijos statiškos pusiausvyros teorijos ga-

lėtų patikėti tokiomis nesąmonėmis. Aš, būdamas studentas šeštajame dešimtmetyje, jomis patikėjau ir dabar negaliu atsistebėti savo paties bukumu“ (Blaug 1993, 1571).

Akivaizdu, kad turime ir toliau ekonomikos moksle plėtoti ir skleisti subjektyvistinę austrų prieigą, jei norime įveikti inerciją, kurią sukelia nuolatinė visuomeninė paklausa konkrečioms spėjimams, intervencijos formulėms ir empiriniams tyrimams – visa tai yra noriai priimama, nepaisant to, kad teoriškai žiūrint turi rimtų problemų, nuslepiančių empiriniame kontekste, kuriame labai sunku gauti nepaneigiamų įrodymų daromoms išvadoms. Tad austrų mokyklos *Methodenstreit* vyks tol, kol žmonės konkrečioje situacijoje ir toliau rinksis juos tenkinančias doktrinas vietoje teoriškai pagrįstų doktrinų ir kol viešpataus lemtingoji racionalistinė žmonių arogancija ir puikybė. Būtent ši puikybė skatina žmones laikytis prielaidos, kad visomis istorinėmis aplinkybėmis jie turi daug daugiau tikslų ir išsamių žinių, nei iš tikrųjų kada nors įgyja (Hayek 1990b). Prieš šias pavojingas žmogaus mąstymo tendencijas, kurios vėl ir vėl sugrįžta, turime tik vieną ginklą – daug realesnę, vaisingesnę ir humaniškesnę austrų mokyklos metodologiją, kuri, tikėkimės, ateities ekonomikos moksle darys vis svarbesnę.

Literatūra

Pastaba: norėdamas padėti skaitytojams, siekiantiems pagilinti žinias apie austrų mokyklą, autorius pažymi (*) jo nuomone svarbiausius darbus.

Allais, M., 1989. *L'Impot sur le Capital et la Réforme Monétaire*. Paris: Hermann Editeurs.

Armentano, D. T., 1972. *The Myths of Antitrust: Economic Theory and Legal Cases*. New York: Arlington House.

Azpilcueta, M. de., 1965. *Comentario Resolutorio de Cambios*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

Balmes, J., 1949. Verdadera idea del valor o reflexiones sobre el origen, naturaleza y variedad de los precios. In: *Obras completas*, vol. 5. Madrid: BAC, p. 615-624.

Barrow, J. D., and Tipler, F. J., 1986. *The Anthropic Cosmological Principle*. Oxford: Oxford University Press.

Becker, G., 1995. The Economic Way of Looking at Behavior. In: R. Febrero and P. Schwartz, ed. *The Essence of Becker*. Stanford, CA: Hoover Institution, Stanford University.

Bérenguer, J., 1993. *El Imperio de los Habsburgo, 1273-1918*. Barcelona: Editorial Crítica.

Bien Greaves, B., 1995. *Mises: An Annotated Bibliography, 1982-1993 Update*. New York: Foundation for Economic Education.

Bien Greaves, B., and McGee, R. W., 1993. *Mises: An Annotated Bibliography*. New York: Foundation for Economic Education.

Blaug, M., 1993. Book Review. *The Economic Journal* 103, (421) (November): 1571.

Blaug, M., and Marchi, N. de., eds., 1991. *Appraising Economic Theories*. Aldershot, UK ir Brookfield, USA: Edward Elgar.

Boettke, P. J., 1997. Where Did Economics Go Wrong? Modern Economics as a Flight from Reality. *Critical Review* 2 (1) (winter): 11-64.

Böhm-Bawerk, E. von., 1895. Professor Clark's Views on the Genesis of Capital. *Quarterly Journal of Economics* 9: 113-131.

*----. 1898. *Karl Marx and the Close of His System*. London: T. F. Unwin.
1949 perspausdinta New York: Augustus M. Kelley.

*----. 1959a. The Exploitation Theory. In: *Capital and Interest*, Vol 1: *History and Critique of Interest Theories*, sk. 12. Išvertė George D. Huncke ir Hans F. Sennholz. South Holland, Illinois: Libertarian Press.

----. 1959b. *Capital and Interest*, Vol 1: *History and Critique of Interest Theories*. Išvertė George D. Huncke ir Hans F. Sennholz. South Holland, Illinois: Libertarian Press.

----. 1959c. On the Value of Producer's Goods and the Relationship between Value and Cost. In: *Capital and Interest*, Vol 3: *Further Essays on Capital and Interest*, Sk. 8, p. 97-115. Išvertė George D. Huncke ir Hans F. Sennholz. South Holland, Illinois: Libertarian Press.

*----. 1959d. *Capital and Interest*, Vol 2: *Positive Theory of Capital*. Išvertė George D. Huncke ir Hans F. Sennholz. South Holland, Illinois: Libertarian Press.

----. 1962a. The Ultimate Standard of Value. In: *Shorter Classics of Eugen von Böhm-Bawerk*. South Holland, Illinois: Libertarian Press, p. 303-370.

----. 1962b. The Unresolved Contradiction in the Marxian Economic System. In: *Shorter Classics of Eugen von Böhm-Bawerk*, South Holland, Illinois: Libertarian Press, p. 201-302.

Brus, W., and Laski, K. 1985. *From Marx to the Market: Socialism in Search of an Economic System*. Oxford: Clarendon Press.

Caldwell, B., 1994. *Beyond Positivism: Economic Methodology in the Twentieth Century*. London: Routledge.

Cantillon, R. de, 1959. *Essay on the Nature of Trade in General*. Redagavo ir išvertė C. B. Henry Higgs, Perleido Royal Economic Society. London: Frank Cass and Co.

Castillo de Bovadilla, J., 1585. *Política para Corregidores*, Vol 2. Faksimilinis leidimas 1978. Madrid: Instituto de Estudios de Administración Local.

Chafuen, A., 1986. *Christians for Freedom: Late-Scholastic Economics*. Įvada parašė Michael E. Novak. San Francisco, CA: Ignatius Press.

Clark, J. B., 1893. The Genesis of Capital. *Yale Review* 2 (November): 302-315.

----. 1895. The Origin of Interest. *Quarterly Journal of Economics* 9 (April): 257-278.

----. 1907. Concerning the Nature of Capital: A Reply. *Quarterly Journal of Economics* (May).

Coase, R. H. 1997. Looking for Results. *Reason: Free Minds and Free Markets* (June).

Cordato, R. E., 1992. *Welfare Economics and Externalities in an Open Ended Universe: A Modern Austrian Perspective*. Dordrecht, Holland: Kluwer Academic Publishers.

Covarrubias y Leyva, D. de., 1604. *Omnia Opera*, vol. 2, bk. 2. Venice: Haeredem Hieronymi Scoti.

*Cubeddu, R., 1993. *The Philosophy of the Austrian School*. New York: Routledge.

Dempsey, B. W., 1943. *Interest and Usury*. Washington, D. C: American Council of Public Affairs.

*Fetter, F. A., 1977. *Capital, Interest, and Rent*. Kansas City, KS: Sheed, Andrews, and McMeal.

Friedman, M., 1953. *Essays in Positive Economics*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

Grice-Hutchinson, M., 1952. *The School of Salamanca: Readings in Spanish Monetary Theory*. Oxford: Clarendon Press.

----. 1978. *Early Economic Thought in Spain, 1177-1740*. London: George Allen and Unwin.

----. 1993. *Economic Thought in Spain: Selected Essays of Marjorie Grice-Hutchinson*. L. S. Moss ir C. K. Ryan, eds. Aldershot, UK ir Brookfield, USA: Edward Elgar.

Grossman, S., and Stiglitz J., 1980. On the Impossibility of Informationally Efficient Markets. *American Economic Review* 70 (June).

Hayek, F. A., 1931. The 'Paradox' of Saving. *Economica* (May).

----. 1936. The Mythology of Capital. *Quarterly Journal of Economics* (February): 199-228.

----. 1939. *“Profits, Interest, and Investment” and Other Essays on the Theory of Industrial Fluctuations*. London: Routledge.

----. 1948. Economics and Knowledge; The Use of Knowledge in Society; The Meaning of Competition. In: *Individualism and Economic Order*. Chicago, IL: University of Chicago Press, p. 33-106.

*----. 1952a. *The Counter-Revolution of Science: Studies in the Abuse of Reason*. Glencoe, IL: Free Press.

----. 1952b. *The Sensory Order: An Inquiry into the Foundations of Theoretical Psychology*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

*----. 1967. *Prices and Production*. 2 leid. New York: Augustus M. Kelley.

----. 1971. *Monetary Nationalism and International Stability*. New York: Augustus M. Kelley.

----. 1972. *Individualism and Economic Order*. Gateway Edition. Chicago, IL: Henry Regnery.

----. 1973. *Law, Legislation, and Liberty, Vol 1: Rules and Order*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

----. 1975. *Collectivist Economic Planning*. Clifton, NJ: Augustus M. Kelley.

----. 1976a. *¿Inflación o pleno empleo?* Madrid: Unión Editorial.

----. 1976b. *The Pure Theory of Capital*. London: Routledge and Kegan Paul.

----. 1978a. Competition as a Discovery Procedure. In: *New Studies in Philosophy, Politics, Economics, and the History of Ideas*. London: Routledge, p. 179-190.

*----. 1978b. *Law, Legislation, and Liberty, vol. 2: The Mirage of Social Justice*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

----. 1978c. Two Types of Mind. In: *New Studies in Philosophy, Politics, Economics, and the History of Ideas*. London: Routledge, p. 50-56.

----. 1978d. *New Studies in Philosophy, Politics, Economics, and the History of Ideas*. London: Routledge.

----. 1981. *Law, Legislation, and Liberty, Vol 3: The Political Order of a Free People*. Chicago: University of Chicago Press.

----. 1984. Intertemporal Price Equilibrium and Movements in the Value of Money. In: R. McCloughry, ed. *Money, Capital, and Fluctuations: Early Essays*. London: Routledge.

----. 1989. The Pretence of knowledge. *American Economic Review* 79, (6) (December): 3-7.

*----. 1990a. *The Constitution of Liberty*. London: Routledge.

*----. 1990b. *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*. W. W. Bartley III, ed. Chicago, IL: University of Chicago Press, ir London: Routledge.

----. 1991. B. Caldwell, ed. *The Collected Works of F. A. Hayek, Vol 3: The Trend of Economic Thinking: Essays on Political Economists and Economic History*. W. W. Bartley III ir Stephen Kresge, eds. Chicago, IL: University of Chicago Press, ir London: Routledge.

----. 1992. B. Caldwell, ed. *The Collected Works of F. A. Hayek, Vol 4: The Fortunes of Liberalism: Essays on Austrian Economics and the Ideal of Freedom*. Peter G. Klein, ed. Chicago, IL: University of Chicago Press, ir London: Routledge.

----. 1993. Interview. R. Pool ir V. Postrel. *Free Minds and Free Markets*, CA. San Francisco: Pacific Research Institute for Public Policy.

----. 1994. *Hayek on Hayek: An Autobiographical Dialogue*. Stephen Kresge ir Leif Wenar, eds. Chicago, IL: University of Chicago Press, ir London: Routledge.

----. 1995. B. Caldwell. ed. *The Collected Works of F. A. Hayek, Vol 9: Contra Keynes and Cambridge: Essays, Correspondence*. Chicago, IL: University of Chicago Press, ir London: Routledge.

*----. 1997. B. Caldwell, ed. *The Collected Works of F. A. Hayek, Vol 10: Socialism and War: Essays, Documents, Reviews*. Chicago, IL: University of Chicago Press, ir London: Routledge.

Heilbroner, R. L., 1990. Analysis and Vision in the History of Modern Economic Thought. *Journal of Economic Literature* 28 (September).

Hicks, J., 1973. *Capital and Time: A Neo-Austrian Theory*. Oxford: Clarendon Press.

*Holcombe, R. G., 1999. *15 Great Austrian Economists*. Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute.

Hoppe, H. H., 1989. *A Theory of Socialism and Capitalism*. Amsterdam: Kluwer Academic Publishers.

----. 1995. *Economic Essence and the Austrian Method*. Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, Auburn University.

Huerta de Soto, J. 1982. Método y crisis en la Ciencia Económica. *Hacienda Pública Española* 74: 33-48.

*----. 1992a. *Socialismo, Cálculo Económico, y Función Empresarial*. Madrid: Unión Editorial.

----. 1992b. The Economic Analysis of Socialism. In: Gerrit Meijer, ed. *New Perspectives on Austrian Economics*. London and New York: Routledge, sk. 14.

*----. 1994. *Estudios de Economía Política*. Madrid: Unión Editorial.

----. 1995. Estudio preliminar. In: L. von Mises, *La acción humana: Tratado de Economía*. Madrid: Unión Editorial, p. xxi-lxxi.

----. 1996. New Light on the Prehistory of the Theory of Banking and the School of Salamanca. *Review of Austrian Economics* 9 (2): 59-82.

----. 1997. Génesis, esencia, y evolución de la Escuela Austríaca de Economía. In: R. Febrero, ed. *Qué es la Economía*. Madrid: Ediciones Pirámide.

*----. 2006. *Money, Bank Credit, and Economic Cycles*. Išvertė Melinda A. Stroup. Auburn AL: Ludwig von Mises Institute.

----. Rengiamą spaudai. *Socialism, Economic Calculation, and Entrepreneurship*.

Jaffé, W. J., 1976. Menger, Jevons, and Walras Dehomogenized. *Economic Inquiry* 4 (14): 511-524.

Keynes, J. M., 1971. *The Collected Writings of John Maynard Keynes*, Vol 6: *A Treatise on Money: The Applied Theory of Money*. London: Macmillan.

Keynes, J. M., 1971. *The Collected Writings of John Maynard Keynes*, vol. 5: *A Treatise on Money: The Pure Theory of Money*. London: Macmillan.

*Kirzner, I. M., 1973. *Competition and Entrepreneurship*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

----. 1979. *Perception, Opportunity, and Profit*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

*----. 1985. *Discovery and the Capitalist Process*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

----. 1987. Austrian School of Economics. In: J. Eatwell, M. Milgate ir P. Newman, eds. *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, Vol 1. London: Macmillan, p. 145-157.

*----. 1989. *Discovery, Capitalism, and Distributive Justice*. Oxford: Basil Blackwell.

*----. 1996. *Essays on Capital and Interest: An Austrian Perspective*. Cheltenham, UK ir Brookfield, USA: Edward Elgar.

----. 1997. Entrepreneurial Discovery and the Competitive Market Process: An Austrian Approach. *Journal of Economic Literature* 35 (March): 60-86.

*----. 1998-1999. Los objetivos de la política antitrust: una crítica. *Información Comercial Española*, 775 (December 1998, January 1999): 67-77.

Knight, F. H., 1938. Review of Ludwig von Mises' Socialism. *Journal of Political Economy* 46 (April): 267-268.

----. 1950. Introduction. In: C. Menger, J. Dingwell ir B. Hoselitz, eds. *Principles of Economics*. Glencoe, Illinois: Free Press.

Kydland, F. E., and Prescott. E. C., 1982. Time to build and aggregate fluctuations. *Econometrica* 50: 1345-1370.

*Leoni, B., 1991. *Freedom and the Law*. Indianapolis: Liberty Fund.

Lucas, R. E., 1977. La comprensión de los ciclos económicos. *Hacienda Pública Española* 99: 691-703.

----. 1996. Nobel Lecture: Monetary Neutrality. *Journal of Political Economy* 104 (4) (August): 661-682.

Lugo, J. de., 1642. *Disputationes de Iustitia et Iure*. Lyon: Sumptibus Petri Prost.

Mariana, J. de., 1768. *Discurso de las Enfermedades de la Compañía*. Madrid: Imprenta de D. Gabriel Ramírez, calle de Barrionuevo.

----. 1987. *Tratado y Discurso Sobre la Moneda de vellón*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales.

*Mayer, H., 1994. The cognitive value of functional theories of price: critical and positive investigations concerning the price problem. In: I. M. Kirzner, ed. *Classics in Austrian Economics: A Sampling in the History of a Tradition*, vol. 2. London: William Pickering, sk. 16.

Menger, C. 1883. *Untersuchungen über die Methode der Socialwissenschaften und der Politischen Okonomie insbesondere*. Leipzig: Duncker & Humblot.

*----. 1981. *Principles of Economics*. Išvertė J. Dingwall ir B. Hoselitz. New York: New York University Press.

----. 1985. *Investigations into the Method of the Social Sciences with Special Reference to Economics*. Louis Schneider, ed., išvertė Francis J. Nock. New York: New York University Press.

*----. 1994. On the Origin of Money. In; I. M. Kirzner, ed. *Classics in Austrian Economics: A Sampling in the History of a Tradition*, vol. 1. London: William Pickering, p. 91-106. Pirmą kartą išspausdinta: *Economic Journal* (June 1892): 239-255.

Mirowski, P., 1991. *More Heat than Light: Economics as Social Physics, Physics as Nature's Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mises, L. von., 1935. Economic calculation in the socialist commonwealth. In: F. A. Hayek, ed. *Collectivist Economic Planning*. London: Routledge.

*----. 1957. *Theory and History: An Interpretation of Social and Economic Evolution*. New Haven, NJ: Yale University Press.

----. 1978. *Notes and Recollections*. South Holland, IL: Libertarian Press.

*----. 1980. *The Theory of Money and Credit*. Išvertė H. E. Batson. Indianapolis: Liberty Classics.

*----. 1981. *Socialism: An Economic and Sociological Analysis*. Išvertė J. Kahane. 3 leidi. Indianapolis: Liberty Press.

----. 1995. *La Acción Humana: Tratado de Economía*. Madrid: Unión Editorial.

*----. 1996. *Human Action: A Treatise on Economics*. B. B. Greaves, ed. 4 leid. New York: Foundation for Economic Education.

Molina, L. de., 1991. *Tratado sobre los Cambios*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales.

Novak, M., 1993a. Two Moral Ideas for Business. The Hayek Memorial Lecture. *Economic Affairs* (September-October): 7.

----. 1993b. *The Catholic Ethic and the Spirit of Capitalism*. New York: Free Press, Macmillan International.

- Nozick, R., 1974. *Anarchy, State, and Utopia*. New York: Basic Books.
- Nuez, P. de la., 1994. *La Política de la Libertad: Estudio del Pensamiento Político de F. A. Hayek*. Madrid: Unión Editorial.
- Oakeshott, M. 1991. *Rationalism in Politics and Other Essays*. Indianapolis: Liberty Press.
- *O'Driscoll, G. P., and Rizzo, M. J., 1996. *The Economics of Time and Ignorance*. London: Routledge.
- Pareto, V., 1906. *Manuale di Economia Politica con una Introduzione alla Scienza Sociale*. Milan: Società editrice Libreria.
- Pareto, V., 1971. *Manual of Political Economy*. Işvertè Ann S. Schwier. New York: Augustus M. Kelley.
- *Polanyi, M., 1959. *The Study of Man*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Popescu, O., 1987. *Estudios en la Historia del Pensamiento Económico Latinoamericano*. Buenos Aires: Plaza y Janés.
- Robbins, L., 1932. *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*. London: Macmillan.
- . 1971. *Autobiography of an Economist*. London: Macmillan.
- Roover, R. de., 1955. Scholastic economics: survival and lasting influence from the sixteenth century to Adam Smith. *Quarterly Journal of Economics* 69 (May): 161-190.
- Rosen, S., 1997. Austrian and neoclassical economics: any gains from trade? *Journal of Economic Perspectives* 2 (4): 139-152.
- *Rothbard, M. N., 1973. *The Essential von Mises*. Lansing, MI: Bramble Minibooks.
- *----. 1975. *America's Great Depression*. New York: New York University Press.
- . 1977. *Power and Market*. New York: New York University Press.
- *----. 1982. *The Ethics of Liberty*. Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press.
- . 1991. The end of socialism and the calculation debate revisited. *The Review of Austrian Economics* 5 (3): 64-65.

*----. 1993. *Man, Economy, and State: A Treatise on Economic Principles*. Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, Auburn University.

*----. 1995a. *An Austrian Perspective on the History of Economic Thought*. Vol. 1: *Economic Thought before Adam Smith*. Aldershot, UK ir Brookfield, USA: Edward Elgar.

*----. 1995b. *An Austrian Perspective on the History of Economic Thought*. Vol. 2: *Classical Economics*. Aldershot, UK ir Brookfield, USA: Edward Elgar.

*----. 1997. *The Logic of Action*. Vol. 1: *Method, Money, and the Austrian School*; ir vol. 2: *Applications and Criticism from the Austrian School*. Cheltenham, UK ir Lyme, USA: Edward Elgar.

Salas, J. de., 1617. *Comentarii in secundam secundae D. Thomae de contractibus*, vol. 4. Lyon: Sumptibus Horatij Lardon.

Salerno, J. T., 1999. The place of Mises' Human Action in the development of modern economic thought. *The Quarterly Journal of Austrian Economics* 2 (1) (spring): 35-65.

Salop, S., 1979. A model of the natural rate of unemployment. *American Economic Review* 69 (March): 117-125.

Samuelson, P. A., 1947. *Foundations of Economic Analysis*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Saravia de la Calle, L., 1949. *Instrucción de Mercaderes*. Madrid: Colección de joyas bibliográficas.

Schumpeter, J. A., 1908. *Das Wesen und der Hauptinhalt der Theoretischen Nationalökonomie*. Leipzig: Duncker and Humblot.

Shapiro, C., and Stiglitz, J., 1984. Equilibrium unemployment as a worker discipline device. *American Economic Review* 74 (June): 433-444.

Simon, J. L., 1989. *The Economic Consequences of Immigration*. London: Basil Blackwell.

*----. 1994. *The Ultimate Resource*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

*Skousen, M., 1990. *The Structure of Production*. New York: New York University Press.

----. 1993. Who predicted the 1929 crash? In: J. M. Herbener, ed. *The Meaning of Ludwig von Mises*. Amsterdam: Kluwer Academic Publishers.

Stigler, G., 1961. The economics of information. *Journal of Political Economy* (June).

Stiglitz, J., 1994. *Whither Socialism?* Cambridge, MA: M. I. T. Press.

*Thomsen, E., 1992. *Prices and Knowledge: A Market Process Perspective*. London: Routledge.

Tipler, F. J., 1988. A liberal utopia. *Humane Studies Review* 6.

Turgot, A. R. J., 1844. Éloge de Gournay. In: *Oeuvres de Turgot*, vol. 1. Paris: Guillaumin, p. 262-291.

Walras, L., 1965. *Correspondence of Léon Walras and Related Papers*, vol 2. W. Jaffé, ed. Amsterdam: North-Holland, p 3.

Wieser, F. von., 1911. Das Wesen und der Hauptinhalt der Theoretischen Nationalökonomie. *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft in Deutschen Reich* 35 (2). İşversta i anglı kalbā: 1994, The Nature and Substance of Theoretical Economics. In: I. M. Kirzner, ed. *Classics in Austrian Economics: A Sampling in the History of a Tradition*, vol. 1. London: William Pickering, p. 285-303

Yeager, L. B., 1997. Austrian economics, neoclassicism, and the market test. *The Journal of Economic Perspectives* 2 (4) (autumn): 153-165.

Huerta de Soto, Jesús

Hu43 Austrų mokykla. Rinkos tvarka ir verslus kūrybingumas / Jesús Huerta de Soto; iš anglų kalbos vertė Andrius Šimašius. – Vilnius : Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2013. – 155 [1] p.

ISBN 978-609-8101-10-2

Knygoje pristatoma viena šiuolaikinių ekonomikos mokyklų: austrų mokykla. Aptariami svarbiausi mokyklos teoriniai pasiekimai, pristatoma istorija ir svarbiausi atstovai, numatomos tolesnės raidos galimybės, parodomi skirtumai su vyraujančia neoklasikine mokykla ir atsakoma į kritiką. Knyga vertinga norintiems susipažinti su austrų mokykla bei norintiems visuomet po ranka turėti plačią austrų paradigmos aptartį.

UDK 330.8(436)

Jesús Huerta de Soto
AUSTRŲ MOKYKLA
Rinkos tvarka ir verslus kūrybingumas

60×90/16. 9,75 sąlyg. sp. l. Tiražas 800 egz.

Išleido Lietuvos laisvosios rinkos institutas. Šeimyniškių g. 3A, 09312 Vilnius
Tel. (8 5) 250 0280, faksas (8 5) 250 0288. El. paštas llri@lrinka.lt, www.lrinka.lt
Spausdino UAB „Petro ofsetas“, Savanorių pr. 174D, LT-03153 Vilnius